

Faruk Dizdarević 0 HASAN-AGI I NJEGOVOJ VAKUFNAMI

Faruk
Dizdarević
0 Hasan-agi
i njegovoj
vakufnami

Faruk Dizdarević
O HASAN-AGI I NJEGOVOJ VAKUFNAMI
Prilog o prošlosti Priboja

Izdavač
ZAVIČAJNI MUZEJ PRIBOJ

Za izdavača
SAVO DERIKONJIĆ, direktor

Recenzent
Prof. dr BOGUMIL HRABAK

Registri
IBRAHIM ĆATA HASANAGIĆ

Prevod rezimea
ZORICA POPOVIĆ

Korektor i lektor
HADŽO MUŠOVIĆ

Kompjuterski slog
„LAN” Priboj

Prelom
„DTP” Užice

Štampa
„GRAFIČAR” Užice

Tiraž: 500

Priboj, 2000.

Faruk Dizdarević

O HASAN-AGI
I NJEGOVOJ
VAKUFNAMI

PRILOG O PROŠLOSTI PRIBOJA

Zavičajni muzej Priboj
2000.

Dizajn knjige
RADOMIR VERGOVIĆ

Uvodna reč

edmog jula 1758. godine aga pribojskog agaluka i starešina vojničke posade u palanci Priboj, Hasan-aga uvakufio je deo svog imetka i sačinio o tome dokument koji je poznat kao *HASAN-AGINA VAKUFNAMA*. Prvo i dosada jedino objavljivanje te zakladnice uradio je Alija Bešlić u svom delu **PRIBOJ NA LIMU POD OSMANLIJSKOM VLAŠĆU 1418-1912**. Tom prilikom je objavio i njen prevod, koji je sam uradio.

Ova darovna povelja je od velikog značaja za istoriju Priboja, koja još uvek nije dovoljno izučena.

Do svoj prilici, original pomenutog dokumenta nije sačuvan. Bejtićeva publikacija štampana je u skromnom tiražu od 500 primeraka, daleke 1945. godine. Ukoliko bi se zagubilo još nekoliko preostalih primeraka ove knjižice, HASAN-AGINOJ VAKUFNAMI bi se utro svaki trag, što bi, naravno, bila velika šteta.

Q nameri da se ovaj dokument sačuva, pristupili smo njegovom preštampavanju. U uvodnom delu ove studije ukratko smo dali istorijat Priboja, temeljen na osnovu dosadašnjih saznanja o tome. Po pojedinim pitanjima iz istorije Priboja iznećemo stavove koji se nešto razlikuju od Bejtićevih, kao i nekih drugih istoričara koji su se zanimali za prošlost Priboja. Na osnovu podataka, u meri koliko ih je bilo i do kojih smo mogli doći, pratitićemo sudbinu nekih vakufskih dobara od sredine XVIII veka do aktuelnih dana. Po prvi put će se objaviti tekstovi i njihov prevod sa preostalib nišana iz kruga pribojske (Hasan-agine) džamije, kao i sa jednog nišana po ro- dice Smailbegovića, koji su se ranije prezivali Hasanagić. Biće reći i o razvoju Priboja, njegovoj urbanizaciji, stanovništvu. Ovom prilikom sačinjen je celovit genealoški prikaz Hasan-aginib potomaka, današnjih pribojskih Hasanagića, brojnog bratstva koje živi u rodnom gradu, ali i u mnogim drugim gradovima i zemljama.

F. D.

Osnivanje naselja Priboj

Postoji mišljenje da se današnji Priboj razvio iz naselja koje je bilo podgrađe (subcastrum) srednjovekovnog grada-tvrđave Priboj¹ podignutog na planini Bić, na levoj obali Lima. Koliko znamo, o tome nema podataka iz prve ruke, pa smatramo da je ova teza hipotetička. Pokušaćemo da to obrazložimo.

U srednjovekovnom periodu naših zemalja počinju se graditi gradovi i dvorci po brdima, stenama i planinama kao središta života vlastele i uprave, a tek negde ispod njih ili u njihovoj blizini uspostavljaju se naseobine,

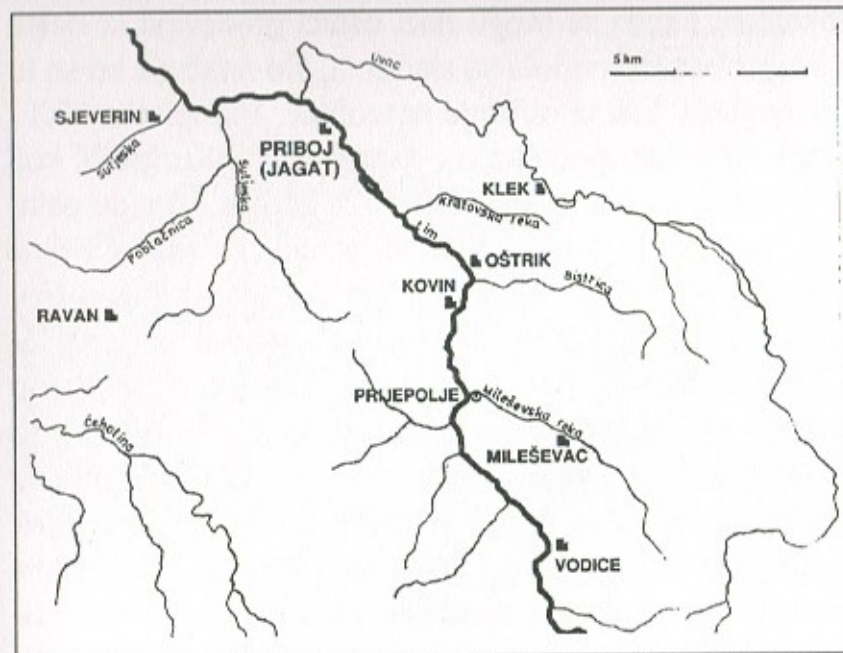
1. Alija Bejtić, *Priboj na Limu pod osmanlijskom vlašću 1418-1912.*, Sarajevo 1945.

podgrada, za široke slojeve stanovništva. Tako je bilo i u kraju u kome se nalazi Priboj, koji je upravo karakterističan po velikom broju starih utvrđenih gradova (Sjeverin, Priboj, Klek, Oštrik, Ravan, Kovin, Mileševac, Vodice).

Posle Dušanove smrti ovim krajevima je postepeno zagospodario knez Vojislav Vojinović. U drugoj polovini XIV veka (1366-1367) ovo područje je pripalo županu Nikoli Altomanoviću, i on ga zadržava nakratko, do svog sloma 1373. godine.² Godinu dana kasnije srpski knez Lazar Hrebeljanović sa bosanskim banom Tvrtkom Kotromanićem kreće u obračun sa Nikolom, pobeđuju ga i njegove teritorije dele, pa gornje Polimlje, Brskovo, Pešter i zapadnu Srbiju uzima Lazar (on će ih dati svome zetu Vuku Brankoviću) a donje Polimlje, Hercegovinu i ostale zemlje do Mora uzima Tvrtko. On će se 1377. godine oženčiti „sugubim vencem“ i krunisati u manastiru Mileševi za kralja Bosne i Srbije. Kralj Tvrtko I je, inače, bio unuk kralja Dragutina Nemanjića.

Tako usečena granica među feudalnim oblastima produbila se kasnije kao granica koja je razdvajala Bosansku Kraljevinu i Srpsku Despotovinu a zatim se okamenila kao granica turskih administrativnih jedinica i tako održala sve do danas.³

U tim nemirnim vremenima, na granicama moćnih feudalnih gospodara, podignut je čitav niz gradova-utvrđenja, među njima na Biću i grad Priboj (Jagat). U dosa-

Srednjovekovni gradovi u srednjem Polimlju

da poznatim istorijskim dokumentima nije pronađen podatak kada je tačno podignut grad na Biću.

Ispod samog utvrđenja, čiji se ostaci i danas jasno vide, formiralo se podgradi. Budući da sam grad-utvrđenje po svojim dimenzijama nije mogao biti stanište većeg broja ljudi (površina koju obuhvataju zidovi grada ima oko 1.200 m²), odnosno bio je fortifikacijska građevina u kome je mogla da se smesti osrednja vojnička snaga, u njegovoj neposrednoj blizini, na dosta širokom platou ispod grada bilo je naselje-podgradi pod nazivom Podgrad, koje nalazimo na starijim kartama. Danas se tu nalazi zaseok pod nazivom Bagrevine.⁴ Na pomenutom

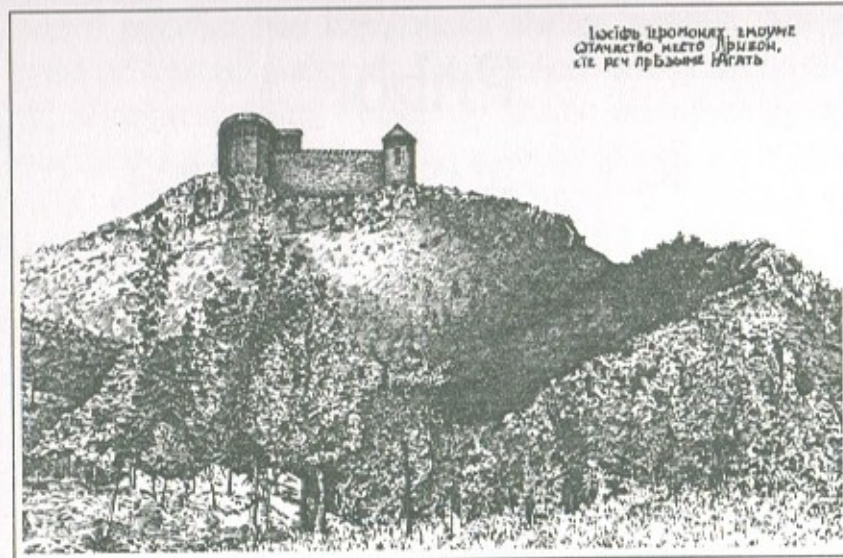
2. Mihailo Dinić, *O Nikoli Altomanoviću*, Beograd 1932.

3. Sima Ćirković, *Prijepolje u srednjem veku*, Simpozijum „Seoski dani Srelena Vukosavljevića“ br. 3, Prijepolje 1976.

4. Milica Nikolić, *Dva srednjovekovna grada u jugozapadnoj Srbiji*, Uzički zbornik br.4, Užice 1975.

lokalitetu i sada se mogu naći ostaci građevina, a nešto niže groblje-nekropola sa stećcima, što znači da su se tu sahranjivali ljudi iz obližnje naseobine. Putopisci iz XVI i XVII veka daju podatke o ovom gradu, a Kuripešić koji je prolazio kroz ove krajeve 1530. godine, između ostalog, beleži da je video „na visini (planine Bič) stare zidine gdje bješe za vrijeme kršćana liep gradić, po imenu Pri-bon“, pa dalje kaže da ima „tu blizu“ trgovište koje se, ta-kođe, istim imenom naziva.⁵ S druge strane, neposredno pored leve obale Lima, u delu današnjeg Priboja koji se zove Pobrežje, nalazi se srednjovekovna nekropola sa stećcima. To može uputiti na zaključak da je u predtur-skom periodu u blizini bilo naselje koje je imalo svoje groblje. To naselje ne može biti ni jedno drugo osim Pri-boja. Znači, mesto koje se danas naziva Pribojem formi-ralo se u dolini, na desnoj strani reke Lima, oko pet kilo-metara udaljeno od pomenutog srednjovekovnog grada na Biću, ili oko sat i po pešačkog hoda uz strme obron-ke ove planine. U istorijskim dokumentima i službenim knjigama arhiva Kotora i Zadra o Priboju nema podata-ka, ili bar do sada nisu pronađeni. I u Dubrovačkom ar-hivu (čak ni u privatnim poslovnim knjigama - serija XIX „Privata“) nema izričitih podataka o Priboju, a ima ih u znatnoj meri, recimo, o Prijepolju, Novom Pazaru, Sje-nici, Bijelom Polju... Dr Bogumil Hrabak je mišljenja da ni u najvažnijoj seriji Carigradskog arhiva - Bašbakanlik arsihi za XVI vek takođe nema dokumenata o Priboju, iz-uzev jednog upisa iz 1555. godine koji se posredno od-

5. Benelikt Kuripešić, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530.*, Sara-jevo 1950.

*Grad Priboj (Jagat) na planini Bič
(Rekonstrukcija arb. Sava Derikonjića)*

nosi na Stari Vlah i Priboj. Ove činjenice u velikoj meri otežavaju izučavanje i tumačenje ranije prošlosti ovoga mesta.

Priboj

- karavanska stanica na „Bosanskom putu”

poznato je da je u srednjem veku ovduda prolazio stari karavanski put koji je najkraće povezivao centralne i istočne delove Balkanskog poluostrva sa srednjim delom jadranske obale. Iz doline Lima, u koju se moglo stići iz više pravaca, išlo se preko Sjenice i Rasa-Trgovišta u najvažnije srpske lrgovce, kao što su bili Novo Brdo, Priština, Trepča, a zatim dalje na istok. Od starina, na izvesnim razmacima karavanskog puta bila su putnička svratišta i konaci u kojima su lrgovci i putnici, zbog bezbednosti, isključivo noćivali.⁶ Dakle, formiranje naselja Priboj počelo je tako što je

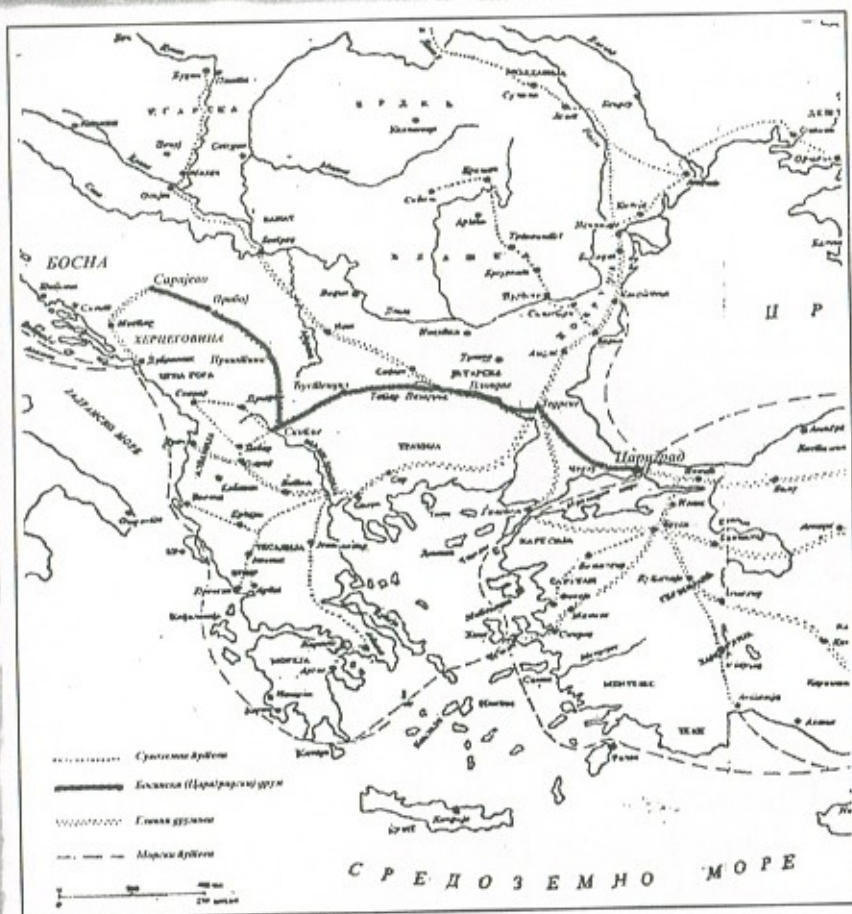
6. Jovan Cvijić, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje. Osnovi antropogeografije*, knj. I, Zagreb 1922.

ono u početku bilo karavanska stanica, postaja. Njega treba odvojiti od podgrada koje je bilo ispod grada na Biću, te dakle današnji Priboj nije nastao od subcastruma srednjovekovnog grada Priboja. Sa intenziviranjem prometa, ovakve postaje su dobijale na značaju i često se pretvarale u varoši i gradove.

Prodor osmanskih odreda iz Skoplja i Prišline, preko Zvečana i Jeleča u Polanje, prema izvoru Lima i srednjem Polimlju početkom desete decenije XIV veka, imao je za cilj da ovlada saobraćajnicama na ovim prostorima, a istovremeno da otvori koridor za nastupanje prema Bosni. Taj koridor se kasnije razvio kao „Bosanski drum“ (ili „Carigradski drum“) koji je, u stvari, obnovljeni i nešto novim prilikama prilagođeni srednjovekovni put koji je prolazio kroz Priboj.⁷ Na njemu su izgrađeni, pored ostalih, Sarajevo i Novi Pazar i putem njega su se ova dva grada povezivala sa Istanbulom. „Bosanski put“ je imao dva kraka, od kojih jedan sa pravcem kretanja: Sarajevo - Vasin Han - Hreša - Sumbolovac - Mokro - Romanija - Sjemeč - Višegrad - Dobrun - Uvac - Priboj - Nova Varoš - Sjenica - Novi Pazar - Rogozna - Mitrovića - Skoplje - Sofija - Jedrene - Istanbul.⁸ „Bosanski drum“ se sastajao sa „Dubrovačkim drumom“ najpre u Štađlju kod Sjenice. Kasnije su se ove dve magi-

7. Mihailo Dinić, *Dubrovački srednjovekovni karavanski putevi, JIČ III/ 1-4*, Beograd 1937.

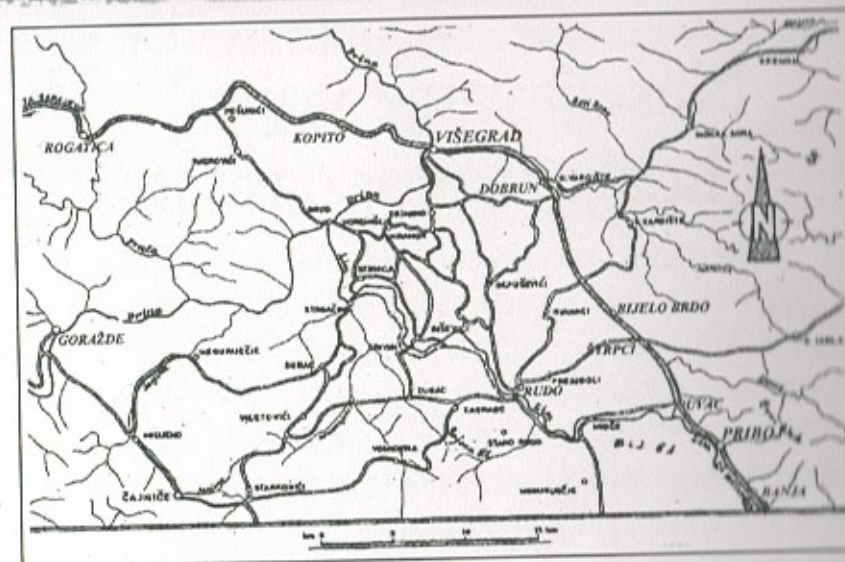
8. Mustafa Memić, *Bošnjaci-Muslimani Sandžka i Crne Gore*, Sarajevo 1996. Drugi krak „Bosanskog druma“ išao je smerom: Sarajevo - Kozija čuprija - Lapišnica - Han na Bulozima - Derвента - Ljubogošt - Han na Palama - Podvilez - Vilez - Podgreb - Sjellina - Prača - Hrenovica - Bare - Jabuka - Goražde - Zupčici - Polkozara - Kozara - Miljeno - Čajniče - Kovači - Pljevlja - Jabuka - Koloval - Prijepolje - Sjenica - Novi Pazar - Rogozna - Mitrovića - Skoplje - Istanbul.

Bosanski (Carigradski) drum

stralne putne komunikacije sastajale u Sjenici kada je ona formirana kao palanka, odnosno naselje.

Osmanlije su svoju vlast u ovim krajevima počele da uspostavljaju u prvim decenijama XV veka. Za sada nema preciznih podataka kada je osvojen utvrđeni grad na Biću, ali se to svakako desilo kada su Turci zauzeli pribojski kraj, a to je bilo u vremenu od aprila 1465. do marta 1466. godine.⁹ Formiranjem Bosanskog sandžaka,

Stari putevi u Polimlju

Priboj je ušao u njegov sastav 1469. i pominje se kao „lrg u vilajetu Pavli“ čije sedište je bilo u Višegradu; 1485. godine spominje se kao timar Gerc Elijasa, verovatno Đerdelez Alije.¹⁰

Održavanje ključne saobraćajnice poznate kao „Bosanski put“ uslovalo je, kao što je istaćeno, razvoj niza mesta koja su se na njemu nalazila. U ovom kraju to su bili Novi Pazar, Sjenica, Skender-pašina Varoš (Nova Varoš), Priboj i Rudo.

9. Sima Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, Beograd 1964.

10. Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1959.

Naseljavanje vojnika i dalji razvoj naselja

Polazak karavana,¹¹

njihovo smenjivanje i susretanje i njihovo zaustavljanje, makar i za kratko, morali su unositi živost u naseljima i uticati na njihov način života. To je podsticalo domaće lju-

11. Kolona naloženih konja nazivala se na arapskom i persijskom jeziku "karavan", a latinskom "turma". Na čelu kolone je konj predvodnik sa bronzanim zvonom o vratu kojim se stalno oglašava i ostale konje karavana zove da ga slede. Duž karavana su išli ponosnici - kiridžije, neko peške, neko na konju i pazili na kretanje konja u povorci, pazili na ispravnost lovara i čuvali da im neko nekog konja iz karavana negde ne skrene i opljačka. Uz njih su često išli njihovi verni psi koji su obletali oko karavana.
Videli i: Bogumil Hrabak, *Kramari u karavanskom saobraćaju preko Sandžaka (1470-1720)*, Simpozijum „Seoski dani Srelena Vukosavljevića“ X, Prijepolje 1983.

de da se počnu baviti pojedinim zanatima i uključivati u trgovinu.

Na „Bosanskom putu“ ponosnici - kiridžije koji su obavljali transport robe, pređivali su jedan deo puta čije su krajnje tačke bile u Podrinju i Polimlju. Tamo bi lovare prihvatale nove grupe ponosnika i prenosile ih dalje.¹² Jedna od takvih etapnih stanica bio je i Priboj. U njemu se ubrzo izgrađuju tri hana¹³ i stacionira omanja vojnička posada derbendžija koja se brinula, zajedno sa lokalnim stanovništvom, o bezbednosti putnika, trgovaca i njihove robe, na ovom delu puta. O dolasku tih vojnika u Priboj govori jedna kanunama iz 1516. godine u kojoj se, između ostalog, kaže da se ima „u varoši Priboj“ stacionirali dvadeset vojnika¹⁴ sa porodicama, koji tu treba da sagrade kuće.¹⁵ Znači, ove godine je Priboj, kao i neka okolna mesta, dobio omanju posadu vojnika, koji su bili dužni da se u njemu nastane sa svojim porodicama i tu obavljaju derbendžijske poslove. Vojnici, koji su regrutovani iz hrišćanskog stanovništva, bili su za svoju službu oslobođeni divanskih tereta i vanrednih nameta, ali su plaćali na svaku kuću po trideset akči glavarine, na dve kuće po kilo pšenice i kilo ječma, od svakog čoveka po deset akči ispendže, na dve ovce po akču ovčarine,

12. Sima Ćirković, navedeno delo

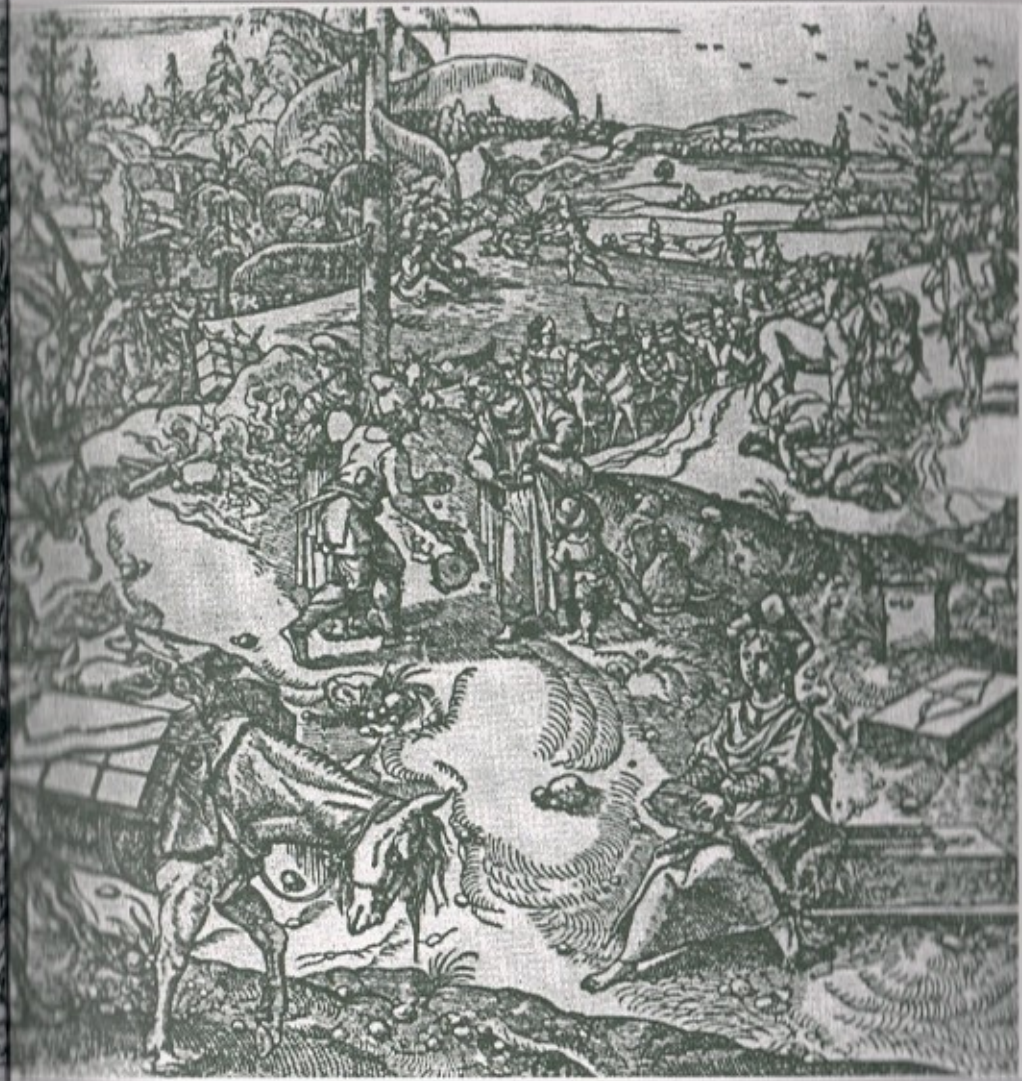
13. Toma Popović, *Spisak berbegovačkih namesnika u XVI veku*, Prilozi OIS-a XVI-XVII

14. Vojnici - u Osmanskoj imperiji laki konjanici krajine (serhata), ranije naoružani kopljem i šilom, koji su, uz akindžije, bili jedan od najstarijih vojničkih redova serhat-kulu. Prvi put se pojavljuju 1375. godine. Popunjavani su hrišćanima. Za obavljanje vojničke službe uživali su određene povlastice. Krajem XV i početkom XVI veka upotrebljavani su i kao posade najugroženijih gradova u graničnom području. U drugoj polovini XVI veka svedeni su na položaj raje. U ovom slučaju starali su se o bezbednosti puta oko Priboja.

15. Hazim Šabanović, navedeno delo

Karavan

desetinu na vino i porez za bašte. Kao derbendžije odgovarali su ako se nečijem životu i imanju nanese šteta.

Ustanova derbendžije uvedena je zahvaljujući tome što je deo stanovništva Stare Raške dobio u Turskoj pravni status povlašćenih vlahova (stočara i vojnika) koji je vodio svoje poreklo iz srednjovekovne srpske države.¹⁶

Možda će ovde biti zgodno da se istakne da se u napred citiranom dokumentu Priboj označava kao urbano naselje. Petaestak godina kasnije (1532) kroz Priboj je prošla poslanička grupa kralja Ferdinanda na čelu sa grofom Leonardom fon Nogarole i Jozefom fon Lamberg. U njihovom putopisu se kaže da su „prošli kroz jedno naseljeno mesto koje se zove Priboj“. Sledećeg dana su, kako kažu, projahali „kroz jedno selo nazvano Nova Varoš“. Poslanstvo je lepo dočekaio lokalni starešina Hasan vojvoda.¹⁷ On ih je obilato ugostio odčelinom i drugom hranom, kao i vinom, ali po mišljenju žednog poslanstva vina im je mogao dati više jer, kažu, da je hrane bilo dosta, ali „malo vina“. Pomenuti Hasan ih je otpratio do Sjeničkog polja, gde ih je preuzeo vojvoda Novog Pazara, a ovaj se vratio natrag.¹⁸

Priboj, koji je tokom XV veka bio karavanska stanica, napravio je odlučujući korak i već početkom XVI sto-

leća je trg,¹⁹ dakle naseljeno mesto koje je već imalo funkciju gradskog karaktera: trgovine i zanatstva, vojne i građanske uprave. Nimalo neznačan faktor koji je doprineo tome behu i izmenjeni ekonomski uslovi u ovom razdoblju.

Od 1565. godine Priboj je centar nahije, a to znači naselje sa odgovarajućim administrativnim i sudskim organima, ajanima, vojnom posadom, trgovcima i zanatlijama. Ima podataka koji ukazuju na to da je u trećoj deceniji XVI veka u Priboju bio zajednički ribnjak i mlin koji je radio tokom cele godine. U njemu i okolini uzgoj vinove loze i proizvodnja vina bili su znatnih razmera, o čemu govori podatak da je obaveza lokalnog stanovništva bila da uživaocu timara godišnje daju 600 medara²⁰ vina u vrednosti od 4.600 akči.²¹

19. Još u srednjem veku u okolini Priboja bila su dva poznata trga - na Banji i u Mažićima, odnosno u blizini manastira Sv. Nikole i Sv. Đorđa. Prema profesoru M. Dimiću Banja sa Sv. Nikolom, kao značajna karavanska stanica, naročito je bila aktivna u godinama 1412-15. Ovi manastiri su imali svoje posede, a i jedan deo vlastelinstva se svakako nalazio u blizini manastira. Zna se da su trgovci bili sastavni deo svakog većeg vlastelinstva i da su imali važnu funkciju u privrednom životu manastira i njihovih podložnika: tu su se prodavali proizvodi vlastelinstva i njihovih ljudi; tu su se snabdevali neophodnim potrebama i tu su se ubirale dažbine za gospodara vlastelinstva. Dakle, tu su se okupljali prodavci i kupci. Trg je bio zaštićen od strane vlasti koje su garantovale slobodan dolazak i odlazak, sigurnost robe i mir, čije se narušavanje na trgovima strogo kažnjavalo. Prihodi ubirani na trgu išli su ovim manastirima i bili su oselni naročito u vreme velikih pandura održavanih o Sv. Iliji i Sv. Đorđu. Trg u početku nije značio i naselje posebne vrste.

20. 1 medra = 8 oka.

Priboj je u srednjem veku bio sav u vinogradima. Na opadanje vinogradarstva u mnogim našim krajevima tokom turske vladavine doprineo je i proces islamizacije. Etničke promene dovele su do stagnacije i propadanja vinogradarstva jer su velike površine pod vinovom lozom došle u posed muslimana, a grožđe sa tih vinograda više nije bilo upotrebljavano za proizvodnju vina. Ovome treba dodati i biljne bolesti (pr. filoksera) koje su uništavale zanemarene vinograde.

21. Halidža Čar-Drnda, *Priboj na Limu u vrijeme turske okupacije* (neobjavljeni rukopis)

16. Radoš Samardžić, *Iz prošlosti Mileševskog kraja*, Simpozijum "Seoski dani Srelena Vukosavljevića", br.8, Prijepolje 1981.

17. Vojvoda, naziv slovenskog porekla. U srpskoj feudalnoj državi i u Bosni vojni zapovednici; u Bosni su bili i upravnici većih upravnih jedinica (najmoćniji su nosili naziv veliki vojvoda); neki su bili namesnici u gl. mestima; bilo je i pograničnih vojvoda. Takav je status imao vojvoda Priboja.

Videti i: Bogumil Hrabak, *Čelnici stočarskih zajednica u istočnoj Hercegovini u XIII-XV veku*, Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine, Beograd 1977.

18. Dr Đorđe Kostić, *Poslaničko putovanje Leonarda Nogarole i Jozefa Lamberga 1532. godine*, Novopazarski zbornik br.22, Novi Pazar 1998.

Počeci islamizacije u Priboju

Prema istorijskim svedočanstvima Halidža Čar-Drnda tvrdi da je u Priboju tokom XVI i XVII veka bila permanentna fluktuacija stanovništva, to jest s vremena na vreme se u njemu naseljavalo novo stanovništvo koje je, mahom, dolazilo iz Hercegovine i današnje Crne Gore. Razlozi tome su razni, kao na primer nemiri i ratovi na ovom području, bolesti i epidemije ali i opasni posao derbendžija, pa su se ljudi samoinicijativno selili na sigurnija mesta. U osmanjskoj državi stanovnik nije morao biti isključivo vezan za jedan grad ili selo, odnosno za određeni zemljišni posed, te se mogao seliti ili prelaziti iz jednog mesta u drugo.

Kiridžijsko zvono iz okoline Priboja

Uslov je bio da prethodno izmiri svoje obaveze prema feudalcu.²²

Vlaško stanovništvo koje je živelo u Priboju bilo je organizovano u zajednicu (džemat) na čelu sa knezom. On je bio posrednik između lokalne vlasti i stanovnika svoje zajednice. Jedno vreme njihov knez u Priboju bio je izvesni Damjan Vukdrag. Postojali su posebni zakoni za vlahe jer njihovi proizvodi (meso, beli mrs, vuna, koža) i usluge (vojnici nekoliko

kategorija, ponosnici - prenos dobara) bili su neophodni i od velike važnosti za stanovništvo u državi u čijim okolinama su se nalazili.

Poznato je iz istorijskih izvora da je vlaško stanovništvo²³ sporije primalo islam nego ostale kategorije hrišćanskog stanovništva. Sve do početka XVII veka prihvatanje islama u Priboju i po obimu i po intenzitetu malih je razmera. Već smo spomenuli da je ovdje deo sta-

22. Isto

23. V l a s i - romanizovan element, balkanski ali i nealbanski. Osim na Balkanu, bilo ih je i na limesu izvan Balkana, nastali od Dačana, pridolih Kelta, od Ilira, od lesalijske populacije i Tračana. Turci su nazivali Vlasima svo hrišćansko stanovništvo okupiranih zemalja na Balkanu. Oni su uzimali Vlahe za vojne i pozadinske službe. Zbog toga su uživali izvesne povlastice.

Videli i: Bogumil Hrabak, Preseljavanje preslovenskog stanovništva na Balkanu tokom srednjeg veka, Zbornik radova X kongresa Saveza istoričara Jugoslavije, Beograd 1998.

Manastir Banja

novništva (prevažadno hrišćanskog) bio u stalnom kretanju; nije se, dakle, u Priboju dugo zadržavalo pa se za jedno relativno kratko vreme nije ni mogao prihvatiti jedan novi i sasvim drugačiji civilizacijski tip. Zatim, na ovom prostoru su imale značajan uticaj dve srpskopравoslavne episkopije sa sedišlima u Banji²⁴ i Mileševu. Manastiri u Banji i Mažićima su svojim prostranim posediima obuhvatali najveći deo plodne zemlje i šuma u pribojskom kraju. Znači, u vreme o kome je reč ovde nije bilo mnogo drugih istaknutih zemljoposjednika koji bi

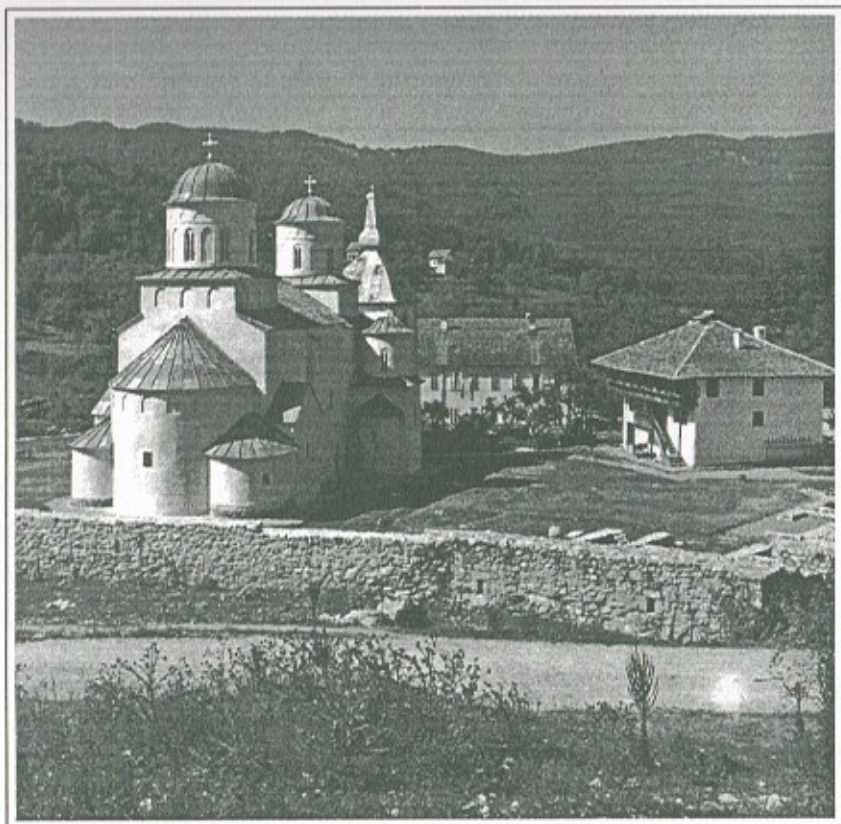
24. Popisom 1604. godine Banja je obuhvatala 44 sela sa 779 domaćinstava, od toga hrišćanskih 714 a muslimanskih 65.

imali molitv da predu u drugu veru i lime sačuvaju svoja imanja i privilegije. To može biti treći razlog spore islamizacije stanovništva ovog područja. Brojni savremeni izvori govore da osmanska država nije vršila islamizaciju nasilno i represivnim merama. Pristupanje islamu bio je dobrovoljan čin o čemu u izvorima postoje izričite potvrde.

Prema popisu iz 1485. godine u Priboju je evidentirano 101 hrišćansko domaćinstvo, 8 neoženjenih članova i tri muslimanska domaćinstva. Zabeležena su njihova imena: Jusuf, sin Božićkov, Širmed, sin Milanov i Ahmed, sin Radojev. Besumnje, ta tri islamizirana stanovnika Priboja potekla su od domaćeg hrišćanskog stanovništva.²⁵ Ova trojica ljudi nisu hteli da izbrišu sećanje na svoje pretke hrišćanske vere. Za razliku od njih, mnogi konvertiti u prvom kolenu pisali su se kao: sin Abdulahov („Božiji rob“). To im je zamenjivalo oca hrišćanina.

I u kasnijim popisima, sve do XVII veka, beleži se relativno mali broj muslimanskog stanovništva u Priboju, pa se može reći da ga je dugo karakterisala izvesna postojanost u demografskom i konfesionalnom pogledu. Tako ispada po katastarskim popisima koje je periodično vršila turska vlast. Međutim, treba podsetiti da je postojala različita metodologija kod popisa. Posle 1530. godine povećan je broj gradskog muslimanskog stanovništva koje je po osnovu m u a f i j e t a potpuno ili delimično oslobođeno rajinskih obaveza, jer je dobilo status gradskog stanovništva koje je isključeno iz dela poljoprivrednih proizvođača, odnosno raje, pa kao takvo nije popis-

25. Halidža Čar - Drnda, navedeno delo

Manastir Mileševa

vano jer su prestajali biti poreski obveznici.²⁶ U popisima, takođe, nisu unošena imena funkcionera, uleme, zanallija, trgovaca i sl. Iz ovih razloga treba sa oprezom komentarisati podatke popisa jer može postojati razlika kod popisa i stvarnog broja domaćinstava u Priboju.

26. Adem Handžić, *Značaj muafijeta u razvilku gradskih naselja u Bosni u XV vijeku*, IIČ 1-2 / 1974.

Izgradnja prve džamije i mekteba i Sinan-begove džamije

ostavlja se pitanje kada je u Priboju podignuta prva džamija i kada je počela sa radom prva islamska osnovna škola-mekteb? Zahvaljujući nizu faktora, sasvim je moguće tvrditi da su džamija i mekteb bili ovdje podignuti daleko pre nego što ih je spomenuo znameniti putopisac Evlija Čelebi.²⁷ U

27. Evlija Čelebi (1614-1682) rođen je u Carigradu. Njegov otac Mehmed Zili-efendija bio je starešina zanallija u Topkapi palati i vođa ceha zlatara. Majka Abaza, dovedena u palatu sultana Ahmeda I, dala je šefu zlatara kao nagrada za njegov rad. Mladi Evlija primio je tradicionalno medresko obrazovanje, poslao izvrstan pesnik i pevač i ušao u službu sultana kao paž preko ulicaja svojih rođaka. Gonjen stalnom željom za upoznavanjem novih predela i ljudi, u toku 40 godina prošao je uzduž i popreko daleke zemlje Osmanskog Carstva. Ostavio je iza sebe dragocene zapise pod imenom SEYAHATNAMA (Knjige putovanja), koja se sastojala od 10 kompleta. Objavljivana je u Carigradu od 1897. do 1938. godine. Evlijini zapisi o našim zemljama, i pored mišljenja da je ponekad bilo preterivanja i samim tim nepreciznih podataka, često su prvi ili jedini dokumenti o njima, pa predstavljaju dragocenu gradnju koja se ne može zaobići.

vremenu od 1565. godine Priboj se razvijao kao samostalna nahija. To proizilazi iz podataka da je godine 1485. Priboj bio u sastavu nahije Dobrun, Višegradskog kadiluka, a godine 1565. u više isprava se navodi izričito kao samostalna nahija u tom istom Višegradskom kadiluku.²⁸ U ovom vremenu, što je i razumljivo, on se u urbanom pogledu počinje razvijati. Od vremena dok je bio derbendžijska stanica, sa intenziviranjem prometa putem na kom se nalazio, vremenom dobija na značaju pa se tu formira trg kada počinje da se definiše kao urbano naselje, čemu doprinosi i činjenica da je bio sedište nahije. Alija Bešlić zastupa tezu da je Priboj bio sedište kadiluka od 1580. do 1774. godine. Ovo mišljenje treba ispraviti jer ga ne potvrđuje nijedan dokument. Posle proglašenja Bosanskog beglerbegluka 1580. godine dolazi do izvesnih teritorijalno-upravnih izmena u Novopazarskom i Višegradskom kadiluku. Proces tih izmena trajao je sve do početka XVII veka. Tada je obrazovan kadiluk Stari Vlah sa sedištem u Novoj Varoši, kome je pripala i nahija Priboj. Znači, Priboj nije bio središte kadiluka, već je kadiluk za Priboj bio sada u Novoj Varoši

U pogledu razvoja Priboja vrlo su značajna dva objekta koja je u njemu podigao Sinan-beg Boljanić u drugoj polovini XVI veka, moguće baš u godini kada je postao sedište kadiluka, ali u svakom slučaju pre 1582. godine, kada je Sinan-beg umro. Taj istaknuti Pljevljak, sandžak-beg Hercegovačkog sandžaka, izgradio je u Priboju karavan-saraj i most na Limu.²⁹ U ovom karavan-

saraju, kao zadužbinskoj ustanovi, putnicima su se davali besplatno stan i hrana.

S obzirom da se radi o čoveku koji je dao značajan doprinos razvoju Priboja, navesti ćemo nekoliko podataka o Sinan-begu Boljaniću, u dokumentima nazivan Kara Sinan-begom. Bio je oženjen Šemsom, rođenom sestrom velikog vezira na Porti Mehmed-paše Sokolovića. Prvo je postavljen za sandžak-bega u Bosni 1562. godine, ali je samo godinu dana posle toga, na sopstvenu želju, premešten u Hercegovinu. Bio je prvi sandžak-beg Hercegovačkog sandžaka od kada je njegovo sedište preneto u Taslidžu (Pljevlja). Hercegovinom je upravljao triput: od juna 1563. do marta 1567., od juna do decembra 1569. i od aprila 1574. do februara 1580. godine. Umro je 1582. godine u Čajniču i sahranjen u kamenom turbehu pokraj džamije.

Tokom života podigao je mnogobrojne i značajne ustanove u Čajniču, Banja Luci, Nevesinju, Priboju, s. Meduriječu (nekoliko mostova na reci Janjini) i Cerniku u Slavoniji. Sa svojim bratom Husein-pašom značajno je ulicao na razvoj Pljevalja sredinom i tokom druge polovine XVI veka.

Njegov otac Bajram-aga imao je brojnu porodicu pa je Mehmed-paša Sokolović, pored svoga zeta, uzdigao i njegovog mladeg sina Huseina, koji je uz vezira vaspitavan na dvoru. Imenovan je za vezira u Egiptu. Kasnije se Husein-paša podukao i nastanio u Pljevljima „gde je podigao lepu džamiju, koja i osnivaču i graditelju služi za diku.“³⁰

28. Alija Bešlić, *Rudo i rudski kraj kroz vjekove*, Rudo (mong.), Sarajevo 1971.

29. Toma Popović, *Spisak hercegovačkih namesnika u XVI veku*, Prilozi OIS-a XVI-XVII

30. Radovan Samardžić, *Mehmed Sokolović*, Beograd 1971.

Mehmed - paša Sokolović, veliki vezir Turskog Carstva

Nema podataka iz prve ruke kada je tačno Sinan-beg izgradio prostran karavan-saraj i veliki most na Limu u Priboju. Gotovo nema dvojbe da je to bilo pre njegove smrti (1582). Za dugoročno održavanje ova dva objekta uvakufio je značajna sredstva. Po našem mišljenju, tada je već postojala džamija u Priboju. Ovaj zaključak izvodimo na osnovu sledećeg: pomenuti velikodušni zaveštač ne bi gradio dva tako skupa i značajna objekta pre nego što bi u njemu podigao džamiju, ako je već nije bilo. Dokumenta govore da je on podigao niz džamija

širog svog sandžaka (u Čajniču, Nevesinju, itd.)³¹; u to vreme Priboj je središte kadiluka, bio je urbanistički prilično zaokružen a poznato je, džamija je, pored ostalog, glavna likovna i arhitektonska osobina svake orijentalne varoši. Uz ovo, pouzdano se zna da u bližoj okolini Priboja u to vreme nije bilo džamije, pa je malo verovatno da bi njegovi žitelji muslimanske vere dopustili da budu bez bogomolje. U mestima gde su živeli pripadnici islama, a u Priboju je to bio slučaj, po pravilu, nalazio se i jedan imam koji se starao o sprovođenju islamskih normi življenja.

Istini za volju, u dosada poznatim dokumentima džamija u Priboju se ne pominje sve do početka druge polovine XVII veka. Međutim, to nikako ne mora značiti da ona nije postojala jer poznato je, na primer, da se čuvena Altun-alem džamija, podignuta u Novom Pazaru 1550. godine, ne pominje u dokumentima sve do 1767. godine.³²

U skladu sa pravilima osmanske arhitekture, škola (mekteb) podizana je uz samu džamiju ili u njenoj neposrednoj blizini. Shodno tome, u vreme kada je izgrađena prva džamija u Priboju podignut je i mekteb, verovatno sibijan-mekteb - dečja početna škola. Nastavni plan i program u mektebima nije bio strogo ustanovljen i kodifikovan već je zavisio od sposobnosti i obrazovnog nivoa učitelja i od spremnosti i sposobnosti učenika. Pored drugih obaveza, imam je često bio i učitelj u mektebu. Čak i u selima gde nije bilo džamije i mekteba, otvarane

31. Isto

32. Adem Hodžić, *O gradskom stanovništvu u Bosni i Hercegovini u XVI stoleću*, Prilozi OIS-a, 28-29

Pazarni dan u Priboju s kraja XVIII veka

su škole u nečijoj kući i putujući učitelj je tu ostajao onoliko dugo koliko je bilo potrebno da nauči decu pismenosti i osnovnim verskim poukama.

Evlija Čelebi u svom putopisu iz 1659. godine pominje ovo mesto kao centar kadiluka „okićeno sa 300 ćeramidom pokrivenih kuća“,³³ džamijom, itd., ali koje nema, kako kaže, čaršiju. I u ovo vreme, kao uostalom i kasnije, sve do novijeg doba Priboj je bio naselje razbijenog tipa sa raštrkanim kućama okruženim baštama i njivama na kojima se gajilo voće, povrće i žito. Znači, ovdje je bio uspostavljen odnos između ruralne i urbane ekonomije. Poznati putopisac je ipak svrstavao Priboj u naselje sa statusom kasabe. Za dobijanje statusa kasabe (ili šehera) bili su propisani ne samo uslovi, nego i postupak. Nakon toga izdavan je carski ferman kojim je sta-

33. Evlija Čelebi, *Putopis*, Sarajevo 1979.

novništvo toga mesta sticalo poseban položaj u odnosu na oporezivanje.³⁴

Ni u drugoj polovini XVII veka Priboj nije bio mnogoljudni grad. Ratovi, gladne godine, kuga, kolera i druge pošasti harale su periodično ciklonski i ovim područjem kako u ovom, tako i u narednom stoleću. Migracije stanovništva, kad je reč o ovom mestu, i dalje su intenzivne, bilo da su uzrokovane političkim, društvenim ili nekim drugim faktorima. Turski izvori govore o eskijima (razbojnicima) na području Starog Vlaha, zato se od centralnih organa vlasti Turske zahtevalo da preuzmu obavezu i zaštite raju od njih. O bežanju raje sa zemlje koju je ranije obrađivala govori ferman iz 1720. godine koji je upućen valiji Bosne, zatim kadijama kadiluka Stari Vlah i kadiluka Novi Pazar. Ferman se završava rečima: „Ovim (fermanom) se zabranjuje da se zemlja daje pod lapiju bilo kom sa strane, osim domaće raje koja je i ranije bila tu.“³⁵ I iz ovog svedočanstva se vidi da su vlasti pokušavale da spreče pomeranje stanovništva na neko drugo mesto iz ova dva kadiluka. Ranije je rečeno da su iz Priboja povremeno odlazile derbendžije sa svojim porodicama i naseljavali se u sigurnijim krajevima gde su, lakode, obavljali poslove derbendžijske ili se bavili nekim drugim zanimanjima. Zbog geografskog smeštaja Priboja - nalazio se u planinskoj oblasti, na obali reke-neprijatnosti su očekivale putnike sa svih strana, pa njihova obaveza da ih štili, čuva i garantuje njihovu bezbednost, nije bila jednostavna.³⁶

34. Slavica Vujović, *Meklebi uz Allun-alem džamiju u Novom Pazaru*, Novopazarski zbornik br. 14, Novi Pazar 1990.

35. Mr Izudin Šušević, *O trgovini između Novog Pazara i Dubrovnika u XVIII veku*, Novopazarski zbornik br. 7, Novi Pazar 1983.

36. Halidža Čar-Drnda, navedeno delo.

Ratovi, seobe i epidemije bolesti

zasada dostupnim istorijskim izvorima i dokumentima, za vreme od druge polovine XVII veka pa do 1758. godine, nema konkretnijih podataka o prošlosti i razvoju Priboja. Kraćim opštim prikazom pokušaćemo da to vreme premostimo na osnovu kojeg će se ipak steći neki pojmovi o Priboju i pribojskom kraju u tom vremenskom periodu.

Na široj sceni to je vreme u kome se vodi Veliki bečki rat (1683-1699). U ratu protiv Turske Bečki dvor je pridobio balkanske hrišćane, među njima i Starovlašane koji su 1688. godine zauzeli Požegu, Užice, Novu Varoš, Prijepolje, Priboj, Rudo i Višegrad. Ovaj rat su pra-

tila velika razaranja i izginuća. U ovo vreme dešava se seoba pod rukovodstvom patrijarha Arsenija III (1690), kada je stanovništvo i iz pribojskog kraja selilo na sever³⁷. Posle novog austrijsko-turskog rata (1737-1739) pribojsko stanovništvo opet emigrira, ođoga puta zajedno sa ostalima, koje su predvodili Staniša Marković i starovlaški knez Atanasije Rašković.

Sa ratovima, ali i bez njih podvremeno je dolazilo do epidemija bolesti koje su se vrlo ozbiljno manifestovale u svakodnevnom životu najširih masa stanovništva. Budući da su preko Polimlja prolazili važni vojni i trgovački putevi koji su povezivali široki prostor od istočnih strana do jadranskog primorja, ništa lakše se nije širilo i ništa čvršće nije povezivalo razne krajeve kao zarazne bolesti. Preko robe (zarazu su prenosile buve, kojih je naročito mnogo bilo u nekim trgovačkim artiklima, kao što su dužna, sirova koža, krzno i slično) i kretanjem ljudi bolest je lako unošena i u gradska naselja. Glavni pravac kojim su se kretale zaraze bio je onaj iz Carigrada i Jedrena ka Srbiji i Bosni. Ne treba isključiti i obrnut smer kretanja raznih klica - iz Neretve, Dubrovnika i Boke Kotorske preko Hercegovine i dolinom Morače ka Sandžaku.³⁸ Prva rednja kuge, u uslovima osmanske vlasti, mogla bi se indicirati 1464. i 1465. godine.³⁹ S vremena na vreme

37. A. Ivić, *Migracije Srba u Slavoniji tokom XVI, XVII i XVIII stoleća*, Naselja i poreklo stanovništva XXI, Beograd 1926.

38. Bogumil Hrabak, *Kuga u balkanskim zemljama, pod Turcima od 1450-1600*, godine, *Istorijski glasnik* 1-2/1957.

Videli i: Bogumil Hrabak, *Epidemije u Sandžaku od sredine XV do kraja XVIII veka*, Simpozijum "Seoski dani Srelena Vukosaavljevića" br. IX, Prijepolje 1981.

39. Ivan Kosančić, *Novo-pazarski sandžak i njegovi etnički problemi*, Beograd 1912.

la strašna bolest javljala se kroz XVI, XVII, XVIII vek. Tokom XVIII veka u našim krajevima „crna smrt“ kosila je 1709, 1738, 1739, 1740/41, 1750, 1763. 1782. i 1795. godine.⁴⁰ Podaci o rednjama su različiti - mogu se naći u arhivskim dokumentima, ali i u zapisim, putničkim beleškama i drugim sličnim narativnim izvorima. Malo je dokumenata koja izričito pominju Priboj, ali ih ima dosta koja se odnose na Novi Pazar, Sjenicu, Bijelo Polje, Prijepolje, Pljevlja, Višegrad i druga mesta, pa se može tvrditi da je tim talasima zaraznih bolesti bio zahvaćen i Priboj. Čuma i druge zaraze obično su obuhvatala šira prostiranja, ponekad čak od Carigrada i Jedrena pa do Bosne i Jadranskog mora. Kuga je na konkretnom mestu delovala obično nekoliko nedelja, ali u vreme gladi, usled usled neobrađenih polja, kao posledice „nemoći“, mogla se javiti u ciklusu od tri uzastopne godine. Dobro je poznato da je kuga odnela više ljudskih života nego svi ratovi koji su, u međuvremenu, vođeni.

Epidemije su zbog prirode stvari više kosile gradsko nego seosko stanovništvo. Od kuge i kolere u gradovima je više stradao siromašni svet nego bogati, koji bi se tokom epidemije sklanjao na sigurnija mesta. Potom, i u okviru istog imovinskog statusa stanovništvo u varošima muslimanske vere više je stradalo jer je zbog svog fatalizma manje činilo da se od zaraze sačuva. Mesto umrlih muslimana po gradovima popunjavali su hrišćanski stočari i ratari iz okoline.⁴¹

Zbog pustoši koje su za sobom ostavljale, zaraze su direktno uticale na populaciju, podsticale na migracije,

izazivale nedostatak radne snage, itd. Zbog bolesti i umiranja obradivača zemlje, polja su ostajala neobrađena, te bi sledeća godina bila gladna. Diplomata Mita Dimitrijević na osnovu starih srpskih zapisa, natpisa i letopisa ustanovio je sledeće gladne godine u Sandžaku od XVI do XVIII veka: 1575, 1587, 1595, 1608, 1623, 1629, 1660, 1671, 1680, 1690, 1696, 1716, 1728, 1740, 1763, 1782. i 1792. godinu.⁴²

40. Bogumil Hrabak, *Epidemija u Sandžku* . . .

41. Isto

42. Ivan Kosačić (Mita Dimitrijević), *Novopazarski sandžak i njegovi etnički problemi*, Beograd 1913.

O Hasan-agi i ulozi vakufa

prvim decenijama XVIII veka Priboj je bio neutvrđen, otvoren grad - palanka. U vojničkom pogledu bio je uređen kao a g a l u k, čiji zapovednik nosi naziv aga.⁴³ Vojnička posada koja se u njemu nalazila imala je zadatak da čuva put i vrši „re-

43. Aga (tur. aga, gospodar, starešina, zapovednik) u Osmanskom Carstvu prvobitno to je bila titula komandanta visokog ranga i pojedinih dvorskih dostojanstvenika. Tako se npr. komandant svih janičara zvao janičarski aga, akindžija akindžijski aga, itd. Kasnije bila je to titula nižeg plemstva i nižih vojnih starešina. U jugoslovenskim zemljama na čelu džemata bio je aga (azapaga, azebaga). U najkasnijem periodu turske vladavine aga je naziv za bogatijeg muslimana. Jedinice organizovane na području kapetanije nazivale su se agalukom, pošto su pod zapovedništvom age. Agaluk je imao jedan džemat azapa (stražara) ili konjanika.

darstvenu vlast u svojim granicama“.⁴⁴ U ovo vreme poznati Sinan-begov karavan-saraj više nije postojao. Kako i kad je propao, ne zna se. I most preko Lima koji je služio trgovačkom prometu i prelasku ljudi porušen je pre 1758. godine, jer se tada preko Lima prelazilo skelom. Kao spomen na taj važan objekt i sada se mesto na kome je spajao dve limske obale zove „Mostina“.

Sredinom XVIII veka carskim beralom sultana Osmana III postavljen je za agu Pribojskog agaluka Hasan, sin Mustafin. Nema drugih bližih podataka o tome ko je bio taj čovek, osim onih iz njegove zakladnice iz čijeg teksta se može razabrati da je bio ugledan i bogat. Njegov timar su činili posedi u Priboju i okolini; pored ostalog, bio je vlasnik dve skele na Limu, hana, itd. Hasan-aga je bio darežljiv čovek koji je dobar deo svog materijalnog bogatstva uložio za unapređenje i izgradnju Priboja. Zahvaljujući nizu činjenica, sasvim je moguće tvrditi da je on bio rođeni Pribojac. Uzgred treba istaći da tokom čitave istorije Priboja pod osmanskom vlašću ovdje je veoma malo dolazilo i naseljavalo se ljudi sa istočnih strana. Iz pomenutog dokumenta se vidi da je on delom svojih poseda u ovom kraju raspolagao „od dađnina“ (napr. skelom u Boranovićima, mestu u okolini Priboja). Iz zakladnice se, takođe, vidi da je on dugoročno planirao unapređenje Priboja u ekonomskom i prosvetnom pogledu. Tako, oporučuje da nakon njegove smrti upravitelj zadužbina bude njegov sin Ferhat, a potom njegovi potomci iz kolena u koleno. Dakle, želeo je da mu ovdje potomstvo živi zauvek. Sve ovo ukazuje da je on voleo

44. Hazim Šabanović, *Popis kadiluka u evropskoj Turskoj*, Sarajevo 1942.

ovaj grad i ovaj kraj onako kako to ne bi čovek sa strane koji bi obavio određenu funkciju ili dužnost i potom otišao dalje. Kao prosvetljen čovek shvatio je važnost obrazovanja. Svojom vakufnamom on uspostavlja jednu vrstu bolje organizovane škole - iptidaiju,⁴⁵ pored lokalnog mekteba koji je već postojao, shvatajući da, dalekosežnije gledano, jedina investicija koja nikada ne može propasti je investicija u decu, mlade i njihovo obrazovanje. I na kraju, Priboj i područje u kome se on nalazio nisu u to vreme bili takvi da bi neko ko je došao iz drugih, možda lepših krajeva, želeo da mu tu zauvek ostane potomstvo.

Spahiya, bojena grafika iz XVII v.

Verovatno zbog toga što nije bilo konkretnijih podataka o Hasan-agi u delu njegovih potomaka, znači bratstva Hasanagića, ranije se još moglo čuti mišljenje da je on u Priboj došao „negde iz Anadolije“, što je bilo dosta tipično mišljenje u našim zemljama za potomke istaknutih pojedinaca koji nisu znali određenije podatke o svojim rodonačelnicima. Mislimo da i ova pretpostavka o Ha-

45. Iptidaija - trogodišnja muslimanska škola koja ima propisan nastavni plan i određeni broj nastavnih sati nedeljno. Nastavnik u ovom mektebu zove se mualim.

Azap - u jugoslovenskim zemljama laki pešadinac. Azapi su se brinuli o odbrani palanki, gradskih kapija, kula i mostova.

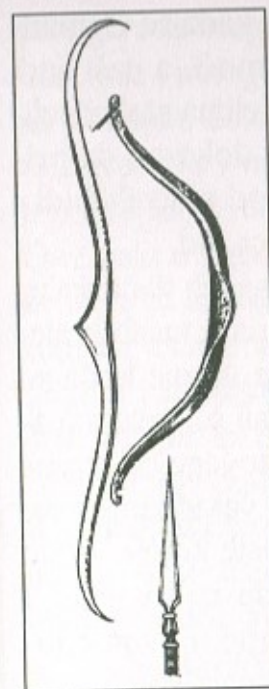
san-aginom poreklu ide u taj, nekad pomodarski, korpus mišljenja.

Spomenuto je da je u palanci Priboj sredinom XVIII veka bila stacionirana vojnička posada koju su činili a z a p i (per. azeb - neženja) koji su bili dužni da se staraju o bezbednosti puta i javnog reda u pribojskom području. Azapi su bili neredovna pešadija Osmanlija koja je u njihovoj starijoj istoriji odigrala značajnu ulogu. Formirana je prilikom ratnih pohoda od dobrovoljaca koji nisu

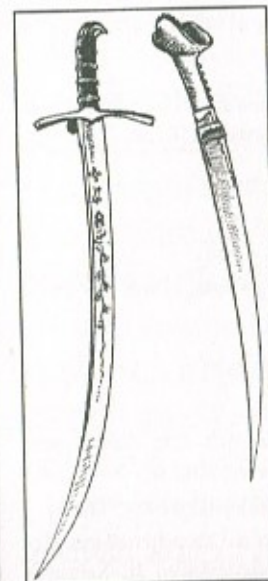
primali plate, već su bili samo oslobođeni dažbina i učestvovali u podeli ratnog plena. U borbenom poretku zauzimali su obično prvi red pred krilima. Kasnije, u XVI veku azapi se javljaju u graničnim gradovima kao posade naoružani pretežno lukom, zatim kao veslači na sultanovim galijama ili kao radne trupe u tvrđavskoj vojsci. U jugoslovenskim zemljama azapi su slati kao vojnički red jerli kulu (mesne snage)- laka pešadija, osnovan 1501. godine. Upotrebljavani su za odbranu gradskih kapija, kula, mostova i palanki. Nazivani su i stražarima a postavljani su carskim beratom. Njihovi zapovednici imali su naziv **azapage** ili **azebage**.

Azapaga Hasan, u svoje vreme bez premca po moći i bogatstvu u pribojskom kraju, jedan deo svoga imetka vakufio je 1758. godine gradu čiji je bio starešina. Daćemo kraće objašnjenje institucije vakufa.

„Vakufi ili pobožne zaklade su dobra koja verni poklonodavac ili osnivač - v a k i f dobrovoljno odvajaju (lišava ih se) da bi ustupio svojinu Bogu a plodouživanje ljudima.“ To je definicija Ibrahima Halebija, u stvari to je reprodukcija definicije Abu Hanifine. Isprava o zaveštanju nekog dobra u verske, prosvetne, zdravstvene, socijalne, saobraćajne ili neke druge dobrovoljne svrhe zove se vakufnama ili vakfija. Šta je moglo biti predmet vakufa? Svaka stvar koja se ne troši prvom upotrebom niti joj vrednost opada naglo usled upotrebe i kojom sopstvenik ima pravo slobodnog raspolaganja, odnosno ona je morala biti u punoj privatnoj svojini zaveštača.⁴⁶ U islamskoj tradiciji (sunnetu) kazuje se: „Kad čovek umre nje-

Orijentalni čelični luk (srednji vek) i turski luk od bivoljeg roga

Turska sablja i jatagan

govđa djelatnost prestaje, osim iz tri izvora: trajnog dobročinstva, nauke kojom se ljudi koriste i dobrog djelela koje se za njega moli.⁴⁷ Dobrotvori su mogli biti sami sultani, članovi njihove porodice, najviši državni dostojanstvenici, lokalni predstavnici vlasti, trgovci, zanatlije, obični ljudi i žene. Vakufi nisu morali biti vezani za užu ili širi zavičaj zaveštača. Veliki vezir Mehmed-paša Sokolović, koji je izgradio na našem području poznate mostove na Drini i Trebišnici i kasabu Bečkerek (Zrenjanin), imao je zadužbine rasute po čitavom Osmanjskom carstvu. Neretko vakufi su podizani i u seoskim naseljima kao i na puslim i opasnim mestima. Obično su to bila konačišta (hanovi i karavan-saraji) koji su pružali zaštitu putnicima i trgovcima. Za sada ostaje nepoznat ukupan broj vakufa na bivšim jugoslovenskim prostorima. Na području Bosne i Hercegovine, u vreme od XV do XVIII veka, osnovano je preko 2.000 vakufa.

Razvoj mnogih gradova je usko povezan s osnivanjem muslimanskih pobožnih zaveštanja - vakufa. Mnogi

46. Branislav M. Nedeljković, *Istorija baštinske svojine*, Beograd 1936.

47. K. Dobrača, *Vakufname u Gazi Husref-begovoj biblioteci*, Anali Gazi Husref-begove biblioteke IV, Sarajevo 1976.

naši gradovi su nastali u XV i XVI veku, kada se Osman-sko Carstvo nalazilo na vrhuncu svoje moći, a naši ljudi pune pedeset dve godine uzastopno sedeli na stolici velikih vezira.⁴⁸ Hamdija Kreševljaković je dokazao da prilično veliki broj ovih zadužbina potiče i od običnih ljudi - zanatlija, sitnih trgovaca, ratara, domaćica, itd.

Cinjenica je, nažalost, da je do današnjih dana saču-van mali broj starih originalnih vakufnama iz naših kraje-va, tojest vakufnama koje su napisane u vreme kada su razni vakifi osnivali svoje vakufe i napisali svojevaku-fname potpisane od strane svedoka i legalizovane od strane kadija. Umesto takvih više su sačuvane vakufname koje nisu originalni akti, nego overene ili prosle kopije, često skraćene, a kadkada date samo u izvodu iz originala. I Hasan-agina vakufnama, koju objavljujemo u ovom ra-du, je prepis (nadamo se celovit) sa originala koji je ura-đen u Priboju 1940. godine.

Vakufname pružaju mogućnost, kako kaže dr Ha-zim Šabanović,⁴⁹ ne samo da se objasni institucija vaku-

fa nego one mogu poslužiti kao prvorazredni izvori za iz-učavanje i mnogih drugih pitanja iz različitih grana istori-je. Vakufski dokumenti pružaju najviše podataka za isto-riju gradova i naselja uopšte, za kolonizaciju, istorijsku topografiju, a naročito za kulturnu i ekonomsku istoriju. One daju mogućnost da se upozna unutrašnja struktura društva za turske vladavine u našim zemljama; one uka-zuju na ekonomske uslove raznih društvenih klasa, na pravne i socijalne odnose unutar i između tih klasa, one daju mogućnost da se upozna vrednost novca, priroda različitih poreza, visina zakupa i kirije. Vakufname prik-a-zuju razvitak prosvetnih, naučnih i religioznih ustanova, ustanova socijalne pomoći, itd. Izučavanjem ovih doku-menata može se dobiti dosta jasna predstava o životu uopšte, tojest može se upoznati stvarna struktura društva za razliku od mnogih hronika koje se zadovoljavaju uglavnom time da nabrajaju razne ratne i političke doga-đaje, život i avanture vladara i velikih državnika, a o stvarnom životu govore retko i sasvim uzgredno.

Prema Hasan-aginoj vakufnami, dobra koja je on uvakufio sastojala su se u sledećem: džamija, mekteb, skele preko Lima u Priboju i Boranovićima i han. Zave-štač je odredio han kao lukrativni objekt gde su putnici plaćali konak za sebe i svoje konje, za razliku od zadu-žbina u kojima su te usluge bile besplatne. I skele su ko-ristonosni objekti vakufa jer putnici plaćaju prevoz. Zna-či, prihvati od skela i hana ulazili su u vakufsku kasu. Po-red ovoga, stoji u zakladnici, „od najčistijeg svog imetka i najbolje zarade“ uvakufio je 36.000 kovanih srebrnih zdravih akči za održavanje pomenulog vakufa, ali i za da-vanje u promet novca sa kamatom od 15% godišnje.

48. Safvet-beg Bašagić u svojoj knjizi: *Kraljka upuća u prošlost Bosne i Hercegovine od godine 1463-1850*. navodi spisak velikih vezira našeg porekla. To su:

- Ruslem-paša Opuković (1544-1560)
- Semiz Ali-paša Pračić (1560-1564)
- Tavil Mehmed-paša Sokolović (1564-1579)
- Sijaduš-paša (u tri maha vladao sedam godina; umro 1594)
- Ibrahim-paša Novošeherlija (u tri maha vladao četiri godine; umro 1594)
- Javuz Ali-paša Malkoč (umro 1604)
- Lala Mehmed-paša Sokolović (1604-1607)
- Derviš-paša Sokolović (umro 1607)
- Kujundži Mural-paša (1607-1611)

Ovom spisku treba dodati i Sulejman-pašu Murvelovića (bio veliki vezir od 1685. do 1687) rodnom iz Prijepolja. Možda će ovde zgodno biti da spome-nemo da su samo Sokolovići dali turskom carstvu sedamnaest paša i vezira.

49. Hazim Šabanović, *Dvije najstarije vakufname u Bosni*, Prilozi za orijentalnu filo-logiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom II, Sarajevo 1952.

Ukupan prihod od navedenih dobara iznosio je 10.440 akči, koliko su bili predviđeni i godišnji rashodi.

Upravu, nadzor i kontrolu vakufom i njegovim poslovanjem obavljali su: mutevelija, hasbi-nazir i kadija.

Mutevelija (ar. reč-upravitelj vakufa), prema odredbi ove vakufname treba da bude, nakon Hasan-agine smrti, jedan od njegovih direktnih muških potomaka. U dokumentu dalje stoji da će ta dužnost prelaziti, dalje, na njegovo potomstvo, s kolena na koleno. U slučaju da njegovi potomci izumru, vakufnama propisuje, ovu službu će, uz znanje rodbine i odobrenje šerijatskog suda, preuzeti sposoban i ove dužnosti dostojan čovek iz Priboja ili njegove okoline. Mutevelija je imao široka ovlašćenja, između ostalog, i pravo postavljenja i smene službenika vakufa. Njegova godišnja plata iznosila je 1.825 akči.

Posle Hasan-agine smrti mutevelija vakufa bio je njegov najstariji sin Ferhat. Nakon njegove, Ferhatove, smrti (1803), skoro pouzdano se može tvrditi da je ovu funkciju obavljao jedan od njegovih pet sinova, s tim što to nije mogao biti Ibrahim koji je bio na dužnosti kadije u Prijepolju.

Počasni nadzornik vakufa nosio je naziv hasbi-nazir (od ar. hasbijjum-onaj koji računa na Božiju plaću i nazir-nadglednik, čuvar). Dužnost hasbi-nazira ili kraće nazira bila je da nadgleda vakufsko poslovanje i rad mutevelije, koji bez njegove saglasnosti nije mogao u ime vakufa preduzimati bilo kakve poslove. Naziri odoga vakufa imenovani su iz redova imama i haliba Hasan-agine džamije, a to pravo uvida mogli su imati i drugi učenici i moralni ljudi, kao i sva sirotinja u Priboju i okolini, u čemu se ogleda želja legatora da "njegov vakuf služi isključivo

u korist naroda i sirotinje".⁵⁰ Hasbi-naziri Hasan-aginog vakufa nisu primali bilo kakvu nadoknadu za funkciju koju su imali.

Službenici vakufa bili su dužni da uredno vode knjige o poslovanju. Mutevelija je svake godine podnosio na uvid i pregled knjige i račune kadiji koji ih je overavao. Kao kontrolna vlast, kadija je mogao zahtevati od mutevelije pregled dokumentacije vakufa kad god je to hteo. Nadoknada kadiji bila je taksa, određena zakonom, koju je ovaj dobijao od uprave vakufa.

Kao što je već rečeno, prva džamija sagrađena je u Priboju, po svoj prilici, najkasnije početkom druge polovine XVI veka, a sigurno pre nego što je Sinan-beg Bojanić podigao u ovom mestu karavan-saraj i most na Ljumu. Ova džamija je verovatno stradala tokom nemira na području Starog Vlaha, koji su zahvatili ove prostore u rusko-austrijskom-turskom ratu vođenom od 1737. do 1739. godine, te Hasan-aga, dolaskom na pomenutu funkciju u Priboju, podiže najpre mesdžid⁵¹-bogomolju bez minareta. S obzirom na tretman ove bogomolje u njegovoj darovnoj povelji, troškove koji se predviđaju za njeno funkcionisanje i održavanje, može se zaključiti da je ona ubrzo u celosti izgrađena: dograđen minaret, doterana i ukrašena, tako da je predstavljala najreprezentativniji objekat u mestu.

50. Alija Bešlić, navedeno delo

51. Mesdžid - manja muslimanska bogomolja u kojoj nema minbera (a obično i minareta) i u kojoj se, usled toga, ne klanja podnevna molitva u petak zv. džuma, niti se klanja bajram-namaz.

Priboj u vreme Prvog srpskog ustanka

okom Prvog srpskog ustanka (1804-1813) Karađorđevi ustanici su 1806. godine spalili Priboj, Kratovo i Rudo. I po drugi put je paljen Priboj 1809. godine. Kao i svaka druga orijentalna varoš, Priboj je bio izgrađen, najvećim delom, od drvenog materijala, a samu čaršiju, središte kasabe, takode su činile tradicionalne drvene zgrade na jedan sprat što je bio u turskom dobu osnovni tip gradnje pogotovu u palankama, pa je stoga do temelja izgoreo. Tom prilikom su nestali ne samo stambeni objekti već i gotovo svi objekti javne arhitekture. Odom prilikom su stradali džamija i mekteb. Ustanici su od 1806. do 1809. godine presekli „Bosanski put“ i on je privremeno preme-

*Deo Priboja iz druge polovine XIX veka
(grafika Rasima Hadrovića po crtežu Rasima Hadžića)*

šten preko Goražda, Pljevalja, Bijelog Polja, Berana pa dalje za Peć.⁵² Stanovništvo Priboja se razbežalo, odnosno većina se sklonila u Sarajevo.

Nakon ovih događaja, od znatnog gradića Priboj se pretvara u malu varoš. I u administrativnom pogledu gubi značaj - od nekadašnjeg kadiluka sada je sreska ispostava - mudirluk. Na prostoru nekadašnjeg pribojskog kadiluka stvara se još jedan mudirluk u Kratovu, u koji ulaze Kratovo, Banja, Celice i još neka sela. U prvim decenijama XIX veka Kratovo ima više kuća i stanovništva nego Priboj.

Oporavak Priboja tekao je vrlo sporo, pa je Ivan Frano Jukić u svom putopisu, kada je kao zatvorenik 1852. godine putovao od Sarajeva do Istanbula, sa izne-

52. S. Kemura, *Prvi srpski ustanak*, Sarajevo 1914.

nadenjem zabeležio da je u ovom mestu našao svega 26 kuća.⁵³

Vreme od 1850. do 1875. godine je period izvesnog prosperiteta u ovim krajevima. Tokom Krimskog rata (1853-1856) vojni otkupljivači sa ovog područja, mahom domaći ljudi, liferovali su na hiljade grla sitne i krupne stoke za potrebe turskih, francuskih i engleskih trupa koje su ratovala sa Rusijom. U to vreme veoma su se obogatili mnogi trgovci u Polimlju.

U Priboj se vratio jedan broj izbeglog stanovništva, pre svega zemljoposjednici. Među prvima su se iz Sarajeva vratili skoro svi Hasanagići. Obnavljaju se džamija, mekteb i vakufski han; krajem pedesetih i šezdesetih godina XIX veka polako počinju da se grade nove kuće; duž glavnog sokaka otvaraju se nove trgovačke i zanatske radnje.

Priboj je u ovo vreme pripadao Bosanskom elajetu. U vremenu od 1860. do 1867. godine bosanski namestnik (valija) bio je Topal Osman-paša, prosvetljen čovek i očan reformama u Turskom Carstvu. On podiže dosta javnih zgrada, donosi u Sarajevo štampariju, pokreće listove „Bosna“, „Sarajevski cvetnik“ i „Bosanski vjesnik“ koji su štampani na turskom i srpskom jeziku, Vukovim pravopisom; uvodi telegraf (Priboj ga dobija 1865), podstiče građevinarstvo te se lako dobijaju dozvole za gradnju kuća po gradovima, za otvaranje škola i verskih objekata. Za njegove vladavine podignute su i započete s gradnjom mnoge srpske trgovačke kuće u Prijepolju, Novoj Varoši i Priboju, obnovljene su mnoge crkve (među kojima i manastir Mileševa) i podignuto je dosta školskih zgrada.

53. Ivan Frano Jukić, *Putovanje iz Sarajeva u Carigrad godine 1852.*, Sarajevo 1963.

Obnova Priboja posle dvostruke paljevine.

Ponovna izgradnja i rekonstrukcija džamije

akon pomenulih događaja lagani oporavak Priboja trajao je do novog otvaranja istočne krize i ponovnih nemira na Balkanu. Tada je buknuo Bosansko-hercegovački ustanak (1875) i malo zatim srpsko-turski rat (1876-1878) koji su praćeni velikim paljenjima i rušenjima. Priboj su spalile 1875. godine čete kojima je komandovao pop Žarko Lješević.⁵⁴ Muslimanski narod beži u Sarajevo i Čajniče, a srpski preko granice u Srbiju. Ponovo je spaljena džamija u Priboju a zatim i tek obnovljeni manastir na Banji. I ovog puta, kada se situacija počela smirivati, dobar deo izbe-

54. Milorad Ekmečić, *Ustanak u Bosni 1875-78.*, Sarajevo 1973.

glog naroda počinje se vraćati u zavičaj. Među njima i Hasanagići koji su bili izbegli u Sarajevo.

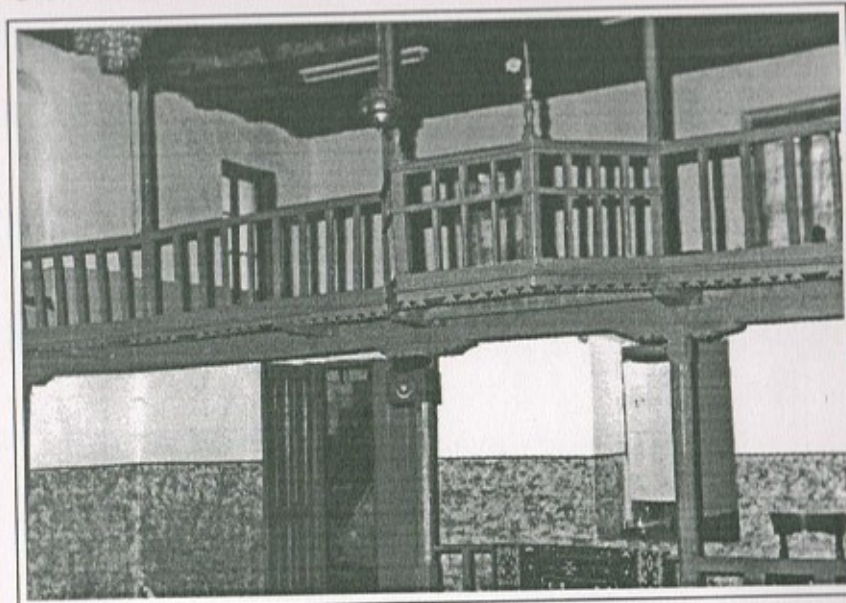
Na ruševinama zapaljene džamije podiže se nova 1883. godine. Novac za njenu obnovu obezbeđen je štedrim darom istaknutog Pljevljaka Mahmut-bega Bajrovića⁵⁵ i priložima građana. Džamiju su gradili Rade Bojanić⁵⁶ iz Kasidola, Marijan i Rako Penezić⁵⁷ iz Crnuga i Gavro Šalipurović iz Pribojskih Goleša. Dimenzije građevine bile su 16x14 metara i zidana je lomljenim kamenom u tehnici trpanca s krečnim malterom i peskom. Debljina spoljnih zidova iznosila je 80 cm. Pokrivena je bila borovom daskom na podlačak (kasnije prekrivena crepom); minaret je bio urađen od drveta. Vrata i prozori zidani su lučno od tesanog kamena, ali su u njih ubačeni prozori i vrata s pravougaonim oblikom. Patosana je borovim podnicama a plafon je od borovih šasovaca.

U unutrašnjosti džamije bilo je manje predsoblje za izuđanje i ostavljanje obuće. Iz ovog predsoblja vodile su drvene stepenice kojima se pelo na unutrašnju terasu - mahfil, koja je takođe služila za molitvu. Dužina makfila bila je 5 metara, koliko je bila i širina džamije. Ona je stajala na borovim stubovima, patosana je borovim daskama i imala je ogradu u čijem prednjem delu se islicao isturen balkončić koji je služio za mihrab na makfilu. S

55. Veleposjednik i Irđovac Mahmut-beg Bajrović velikim prilogom pomogao je i izgradnju džamije i u Novoj Varoši koja je završena 1894. godine.

56. Rade Bojanić (1814-1904), poznati majstor u kraju, imao je svoju građevinsku družinu u kojoj su bili Novakovići i Bojanići iz njegovog sela Kasidola. Od zanačke zarade odvorio je sinu Jerosavu han u Priboju.

57. Marijan (1840-1909) i Rako (1845-1914) Penezić pored rada na pribojskoj džamiji, gradili su zgradu beledije (opštine) u Priboju i mekteb u Čiluku koji je izgoreo 1875. godine.

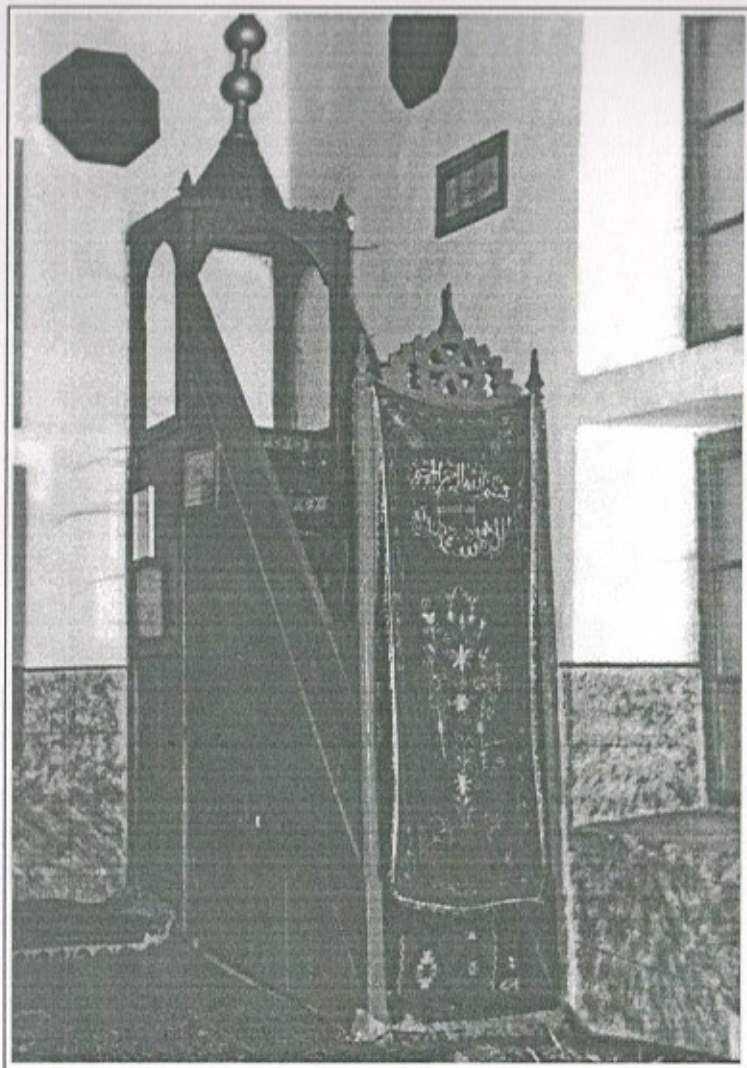
Snimak mahfile stare džamije u Priboju

prednje strane bila je ograda od borovih, vertikalno postavljenih dasčica. Donja greda, koja je držala ceo prednji deo, bila je rezbarena.

U unutrašnjem delu džamije, u uglu prema jugoistoku, bio je mihrab, zidan od tesanog kamena i omalterisan. U desnom uglu bila je mimbera⁵⁸ odakle je hodža držao vaz. Na podijum mimbera pelo se drvenim stepenicama. Unutrašnjost džamije bila je okrečena u belo a na zidovima su bile okačene kaliografske ploče - lehve, sa izrekama iz Kur'ana. Zastrta je bila ćilimima i serdžadama.

Prva rekonstrukcija ove džamije izvršena je 1937. godine sredstvima iz vakufa i priložima građana obe kon-

58. Mimler (mimbera), govornica u džamiji sa više stepenica, ozidana od kamena, mramora ili izrađena od drveta, sa koje imam drži propoved (hudbu) petkom na podne ili prvi dan oba Bajrama.

Mimber stare džamije

fesije. Tada je krov pokriven crepom, a drveni minaret zamenjen novim, čija osnova je urađena od lesanog kamena, domaćeg zelenkastog gabra, a ostali deo od sige.

Sledeća, temeljna rekonstrukcija džamije izvršena je 1982. godine kojom je rukovodio Odbor islamske zajednice Priboj. Sredstva su prikupljana dobrovoljnim pri-

Prota Vaso Petrović govori prilikom postavljanja kamena temeljca džamije u Priboju

lozima građana, pojedinih preduzeća i ustanova iz Priboja, mada je priloga bilo i sa strane. I ovdoga puta priloge su davali, pored muslimana, i pravoslavni građani.

Projekt nove džamije (stara je uklonjena i od predšnjeg objekta ostao je samo minaret) uradio je arhitekta Širbeg Zaimović iz Kaknja, (Bosna i Hercegovina). Projektnu dokumentaciju uradio je Zavod za urbanizam iz Priboja. Novi objekt je građen na mestu gde je bila pređašnja džamija.

Kamen temeljac je postavio Avdibeg Smailbegović.

Zgrada nove džamije je nešto veća od ranije - veličina njenih gabarita iznosi 16 sa 14 metara. Zidana je opekom koju pojačavaju stubovi od armiranog betona. Centralni deo objekta zasvođen je prostranom kupolom, sa još šest manjih kupola prema ulaznom delu. Prekrivena je bakrenim limom. Fasada je urađena od teraplasta belog - glebovanog, a prozori su zastakljeni kopiliti sta-

Nova džamija

Unutrašnjost nove džamijesa čursom, mibrabom i mimerom

klom. Ulaz u džamiju vodi kroz lep i prostran lrem, čiji strop je ukrašen citatima iz Kur'ana. Slikarski radovi u džamiji bili su povereni akademskom slikaru profesoru Meli Zenku (sa grupom saradnika) iz Gostivara, Makedonija. Glavni izdodač radova bio je Hafiz Zuković; molersko farbarske radove obavili su Branko i Boško Jankovski iz Ohrida; Spasoje Jankovski je uradio mihrab, a mimeru i čurs Vejsel Zuli iz Gostivara. Centralni unutrašnji prostor osvetljava reprezentativni luster, a i u mihrabu su postavljeni lusteri koje je darovao Medo Softić iz Munikola. Džamija se zagreva centralnim grejanjem čije instalacije su postavljene u pod objekta.

U krugu džamije podignut je po projektu Š. Zaimovića prostran objekt, tzv. Vakufska zgrada u kojoj se nalaze službene prostorije Odbora Islamske zajednice, dva stana za službenike IZ-e, prostor za biblioteku, prostor za versku pouku, sala za višenamensku upotrebu, musafiriska soba, abdesthana, gasulhana (koja će se izmestiti na drugo mesto), magacinski prostor i garaža.

Oko džamije, duž glavne ulice sa krakom prema glavnom ulazu u bogomolju, urađen je zid od sedre koji su ozidali majstori iz Medede na čelu sa Omerom Kurlićem.

Meklebs

a izgradnjom džamije u Priboju sredinom XVI veka izgrađen je i mekleb, jer je vladalo pravilo i kao neka zakonitost da tamo gde su osnovane džamije, u njima, uz njih ili u njihovoj neposrednoj blizini treba podizati, i osnivane su, škole zvane meklebi. Pre ovoga, decu prvih islamskih stanovnika Priboja podučavale su osnovama verskog obrazovanja, moralnog odgoja i pismenosti putujuće hodže, kakva je u to vreme bila praksa.

Meklebi su najniži stupanj pretežno verske škole. U našim krajevima, i drugde, bili su ustanova u kojima se dobijalo elementarno (osnovno) obrazovanje i posle njih

se nastavljalo dalje školovanje. U narodu su nazvani „sibjan mektebima“, što dolazi od arapske reči „sibjan“ koja označava malu decu i reči „mekteb“ - škola. Kao početne i pre svega narodne škole okupljali su svu decu islamskog dela stanovništva od 5 do 10 godina starosti, koja se nisu delila po godinama na razrede, već su svi učenici sedeli u jednoj učionici.

U mektebima su deca obavezno učila veronauku, ali ne isključivo taj predmet jer su u zavisnosti od sposobnosti, iskustva i nivoa obrazovanja mualima (učitelja), učili čitanje Kur'ana, propise iz morala, obredoslovlje, pisanje arapskim pismom, a u boljim mektebima i gramatiku i sintaksu arapskog jezika, pravila za ispravno i što lepše čitanje Kur'ana i, eventualno, koji drugi predmet. Preusko je dakle i u mnogome netačno tvrditi da su se u mektebu jedino učile „molitve i verske dogme“, što osporavaju mnogi dokumenti.⁵⁹

Pored sibjan mekteba koji je već postojao u Priboju, Hasan-aga je osnovao i iptidaiju (ne medrese kako se neodmereno ponegde formuliše), dakle osnovnu školu višeg stepena u čijem programu su se, kako se vidi iz njegove zadužbinske povelje, pored ostalog izučavala tri jezika: turski, arapski i persijski.

Turski je bio manje-više službeni jezik Carstva, dok se arapski jezik, osim u sakralne svrhe, pretežno upotrebljavao kao komunikaciono sredstvo nauke. Persijski jezik je, nasuprot tome, vladao područjem lepe književnosti, poimenice pesništva. Budući da je Hasan-aga sam ustanovio gradivo u ovoj školi, to govori da je bio vrlo

obrazovan čovek, naklonjen nauci i književnosti. Gradivo koje se predavalo i izučavalo u ovoj školi je „gotovo usamljen primer“ na širem području. Takođe je vrlo značajna odredba zaveštača o gradivu „koje će se predavati siromašnoj i ostaloj muslimanskoj djeci u njegovu mektebu bez traženja od njih ikakve naknade za to“.⁶⁰

Iako se u ispravi o zavešćenju tačno ne naznačuje mesto na kojem je školska zgrada podignuta, po svojoj prilici to je bilo sa gornje strane džamije, na istom mestu gde je kasnije, nakon njenog stradanja 1806. godine, bila zgrada mekteba.

Ova novopodignuta zgrada mekteba zapaljena je i porušena tokom Javorskog rata 1875. godine, kada je stradao grad Priboj. Godine 1885., na istom mestu, ponovo je izgrađena školska zgrada. To je bila mala prizemna zgrada, tipa stambene arhitekture, zidana od čatme, pokrivena daskom, sa samo jednim odeljenjem.⁶¹ Kasnije je sa donje strane džamije, preko glavne ulice, napravljena nova zgrada gde je premeštena škola, a stara se izdavala pod kiriju kao stan.

Promene koje su se u turskoj državi dešavale u XIX veku uticale su i na obrazovanje. Razdoblje reformi celokupnog društveno ekonomskog sistema, i samog obrazovanja u Carstvu u nauci je poznato kao Tanzimat, tj. period reformi, koji je trajao od 1839. do 1876. godine. Deklaracijom o reformama, poznatoj kao Hališerif od Gilhane, svim narodima u Carstvu odobravalo se pravo na „jezik, veru i školovanje“. S tim u vezi u načelu su ip-

59. Dr Jašar Redžepagić, *Školstvo i pravosuđe u Novom Pazaru od XV do XX stoleća*, Novopazarski zbornik br. 18, Novi Pazar 1994.

60. Alija Bešlić, navedeno delo

61. Vukoman Šalipurović, *Prilozi za istoriju građevinarstva u Srednjem Polimlju u XIX veku*, Beograd 1979.

lidaije, ruždije i druge državne i pretežno svjetovne škole bile dostupne svim narodima bez obzira na jezik, etničku, versku i drugu pripadnost. U ovom području na taj način su reformisane škole u Novom Pazaru, Pljevljima, Prijepolju, Bijelom Polju i Priboju.⁶² Jedan broj pribojskih trgovaca Srba slao je svoju decu u mesnu iptidaiju da bi naučila turski jezik potreban u njihovim budućim trgovačkim poslovima.⁶³

Zgrada sa donje strane ulice, gde je bila smeštena pomenuta škola i kasnije još neke ustanove, porušena je i na njenom mestu podignuta je, danas, upravna zgrada preduzeća „Autograna“. Približno na mestu gde je nekada bio Hasan-agin mekteb, sa gornje strane džamije skoro je podignuta prostrana građevina u čijoj jednoj prostoriji se deca, koju to interesuje, podučavaju osnovama verskog obrazovanja.

62. Dr Jašar Redžepagić, navedeno delo

63. Edib Hasanagić, dr Rade Poznanović, *Sto godina osnovne škole "Branko Radičević" 1888-1988.*, Priboj 1988.

Hasan-agina vakufnama

Hasan-aginom zakladnom poveljom koja se odnosi na vakuf koji je ustanovio bilo je određeno da jedan deo prihoda od skela i hana ide u vakufsku kasu, a ostalo su uživali njegovi sinovi Ferhat, Emir i Mustafa. Znači, ova zadužbina je pripadala tzv. evladijet vakufu. Prema šerijatskom vakufskom pravu, ovim dobrima je upravljao mutevelija koji je imao široka prava u svojoj nadležnosti. Pod njegovim nadzorom svake godine će se na šerijatnom propisan i dopušten način novac davati na zajam (istirbal) a koristonsni objekti u zakup.

U Hasan-aginoj zakladnici stoji da će za života on upravljati vakufom. Budući da je bio vremešan čovek,

odredio je, kako stoji u dokumentu, svoga najstarijeg sina Ferhata za muteveliju vakufa nakon svoje smrti. U zakladnoj povelji je takođe precizirano da će posle sinove smrti ova dužnost prelaziti na njegovo direktno muško potomstvo, s kolena na koleno. U slučaju da ovi potomci izumru, pomenutu dužnost će, uz znanje rodbine i odobrenja šerijatskog suda, preuzeti pаметan, častan i preduzetan čovek iz Priboja ili okoline.

U publikaciji „Priboj na Limu pod osmanlijskom vlašću 1418 - 1912.“ Alija Bejlić je objavio Hasan-aginu vakufnamu, u stvari prepis Hasanagine zakladnice koji je septembra 1940. godine napravio Kasim Hadžić sa izvornog dokumenta koji se tada čuvao u Vakufsko-mearifskom povereništvu u Priboju. Kako kaže Bejlić, originalni tekst Hasan-agine vakufname ispisan je turskim jezikom u šezdeset osam redaka, na debljem komadu papira veličine 84 x 26,5 cm.

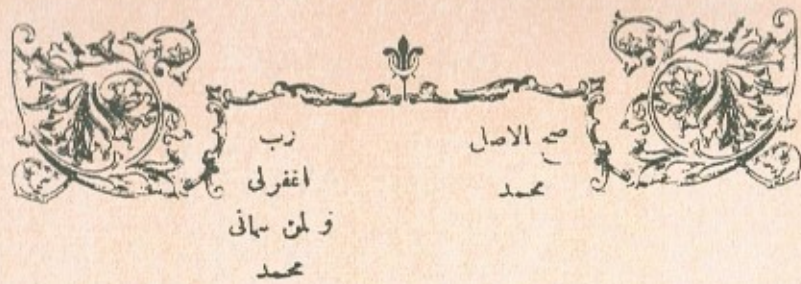
Pomenuti dokument je „stilizovan lakšim staroturским jezikom, u kome je sva sila arapskih riječi, bez osobite stilske kićenosti kakvu nalazimo u zakladnicama starijeg vremena. Legalizovana je i tako postala punopravnom javnom ispravom 1 zulkadeta 1171. po Hidžri, odnosno 7 srpnja (jula) 1758. godine po gregorijanskom kalendaru u Novoj Varoši, sedištu kadiluka Stari Vlah, u čijem sastavu je bio i Priboj. Legalizaciju je izvršio kadija Muhamed koji je u taj znak na desnoj strani, na početku teksta napisao: „Sahil-aslu, Muhamed“, što znači: „Izvornik je verodostojan, Muhamed“.⁶⁴ Imena dvanaest svedoka, među kojima su bili uglednici iz Nove Varoši,

Priboja, Rudog i Meduriječja kod Priboja, zapisana su na kraju vakufname.

Prenosimo faksimil Hasanagine vakufname iz Bejlićeve knjige i prevod koji je uradio Alija Bejlić, sa njegovim objašnjenjima i komentarima u fusnotama.

64. Alija Bejlić, navedeno delo

TEKST
HASAN-AGINE
VAKUFNAME

الحمد لله الذي جل عن الشبه والتظير. ليس كمثله شيء. وهو السميع البصير. تتره ذاته عن الزمان والمكان تقديس صفاته عن العيب والتقصان. شهدت فعاله على أنه قادر الموصوف بالحياة والعلم والقدرة والكلام. له العظمة والجلال والكبرياء وله الحمد والمدح والشكر والثناء الذي هدى لمن اراد هداية الى سبيل السداد وارشده الى طريق وجوه الخيرات ليوم الميعاد. والصلوة والسلام على رسوله المجتبي والنبى المصطفى محمد المبعوث الى كافة البرايا بشيرا ونذيرا وداعيا الى الله باذنه وسراجا منيرا. وعلى اله البررة العظام واصحابه الخيرة الكرام الى قيام الساعة وساعة القيام. اما بعد باعث نحرير صحيفة شرعية وداعى تسطير وقية منيفة اولدرکه چونکه بو دنیا فانی و دارالقراردد و آخرت باقى و دارالقراردد و رسول الله صلى الله عليه وسلم حديث شريفنده دخی الرجل يوم القيامة في فضل صدقته حتى يفضى بين الناس و بر حديث شريفنده دخی اذا مات الانسان انقطع عنه عمله الا من ثلاثة صدقة جارية او علم ينتفع به او ولد صالح يدعوه له يومئذ بين استار اطلاق قضائى مضافاته پلنقه پريسوى محافظه سنده صاحب الخير والشمح محب العلماء معين القرباء والضعفاء اعنى به عزيزان اول حسن افا بن مصطفى يمر الله تعالى له ما يريد وما يشاء حضرتلى حال حيويتنده و كمال صحبته و نفاذ تصرفنده

شرح شريف نبوى وحكم منير احمدى صلى الله على واضنه محفلته حاضر اولوب تقرير كلام و تبين مرام ايدوب پلنقه مذكوره ده با امر على بر جمعه مسجدنى بنا وانشا ايدوب وقف ايلدم ايچنده اوقات خسه و هر جمعه كوتى جمعه غازى قلته و بر معلم خانه بنا وانشا ايدوب وقف ايلدم. ايچنده حسبة لله تعالى صبيان فقراء والمستلين وسائر طلبه قرآن عظيم وفرقان كريم و كتب لغت و علم صرف ونحو وفارسى تعليم اوله و جامع مذكورك جوارنده ملك اولان بر باب خان اجاره سندن هر سنه تيديش غروش وقف ايلدم و بنه پلنقه مزبوره جوارنده با حجت شرعية و با معرفت صاحب الارض از قدس ضبط و تصرفنده بولان بوره نوويك نام محله جارى اولان نهر ليم اوزرنده موضوع اولان بر قطعه سفينه اجاره سندن هر سنه يكرى بشر غروش وقف ايلدم. و پلنقه مزبوره مقابلنده نهر ليم اوزرنده ديكر بر قطعه سفينه اجاره سندن هر سنه اون غروش وقف ايلدم اخلاص مال و اطيب مثلدن صاغ اقچه اولقى اوزره اوتوزالتى يك نقد رايج فى الوقت مسكوك قضى اقچه مى افراز و اخراج ايدوب حسبة لله تعالى و طلبا لمرضاته و ما تقدموا لانفسكم من خير تجوده عند الله اجرادى وقف و حبس ايلدم وقفا صحيحا شرعيا و حسبنا صريحا مرعا ديو اقرار ايلدك دكديكره واق مذكور شول وجه اوزره شرط ايلديكى¹⁾ ذكر اولتان مبلغ هر سنه اونى اون بر بوچقى حسابى اوزره معاملته شرعية اولوب رهن قوى و كفيلى الى ايله اولوب شايبة ربادن احتراز اوله و دخی ساداته و امرايه و ولاته و نواب و جندى و سپاهى طائفه سنه ويريليه و اهل تليس وارباب حيله و عمال و يوده و صوباشيلر طائفه سنه ويريليه و داخل

¹⁾ Ovako u priepisu, sasvim nejasno. Možda u originalu stoji «اجرا ده», a onda bi značilo «u provođenju». Ja sam pak u prievodu shvatio to mjesto kao «اجر» — «plaća» s nekim neprevedenim sufiksom.

²⁾ Lapsus calami: ايلديكه mjesto ايلديكى. Tako još na tri mjesta.

و یومی ایکی آقچه جامع مذکورک تعمیر و ترمیمه لدی الاقتضاء خرج و صرف اوله و یومی بش آقچه جهت ایله اوقاف مذکوره متولی اولوب امور تولیتک کما ینبغی خدمت ادا ایله و واقف مشارالیه ینه شول وجه اوزره شرط ایلدیکی ما دامکی قید حیاته اولام امور تولیت و نظارت بنم یدمده اولوب وقف مذکورک هر وجهه تبدیل و تغییر تصرفی و اهل عزلی و نصبی مستقلا بنم یدمده اولوب اوقافی کیم ما یشاء و ما یرید بنم متصرف اولام بنم وفاقد نصکره اوغلم فرهاد متولی اولوب خدمات تولیت کما ینبغی ادا ایلدکده عزلی و نصبی انک یدنده و بعد وفاته بنم اولاد ذکورمدن خدمات تولیت قادر و صالح بر کمنه متولی اوله بعد وفاته کذالک اولاد ذکورمدن و اولاد⁷⁾ ذکورمدن بطنا بعد بطن و قرنا بعد قرن خدمات تولیت قادر و صالح بر کمنه وقف مرقومه متولی اوله . بعد الانقراض عیادا بخالق الفیاض پلنقه مزبوره و جوارندن بر صالح و خدمات تولیت قادر بر کمنه حاکم الوقت معرفت اقارب ایله توجیه ایله اول کمنه متولی بر برندن ترجیح اولنمیوب الا اصلحیت ایله ترجیح اوله و جهات مذکوره به امور تولیت شرط اولنان ترتیب سابق طائفه دن اگر مستحق و طالب و کما ینبغی هر جهاتک و هر خدمتک وجه مشروح اوزره حقنده کلور کمنه اولورسه جهات مذکوری انلره و یریلوب انلر متصرف اوللر . و اگر نا اهل اولوب و خدمتلرنده اهمال و مساهله و خیانت اوزره اولورلرسه انلره و یریلوب اجنبیه لردن اولان کمنه لره و یره لر . و بن وفات ایتدکدنصکره جامع مذکوره هر کم خطیب و امام اولورسه اوقاف مذکوره حسبی ناظر اولوب و متولی اولان کمنه حاکم الوقت اولان کمنه به وقفک ماسبه سن و یروب و دفترین امضالادوب امضا آقچه سن قانوندن زیاده ایله و اگر مال وقفه نقصان طاری اولورسه متولی و ذیفستندن ماعدا اهل جهات رفیه چکوه⁸⁾ مال وقف تکمیل اولنجه . پلنقه مزبوره و

اولاد اولاد⁷⁾ Jarnačno je u priepisu izostavljena još jedna riječ

⁸⁾ Ovako u priepisu, nejasno.

قضاء مزبوره ساکن کمنه لره و یره لر و هر سنه مذکور آقچه تجدید معامله ایدوب هر سنه سجل محفوظه قید ایتدره لر و یرلو یرندن هر سنه یوقلایه شویله⁵⁾ ذکر اولنان آقچه صاحب لری و یاخود کفیللرینه افلاس کله اول آقچه یرندن قالدوب اخر یرار کمنه لره و یره لر شویله که اهمال ایدوب یرندن قالدومیوب مذکور آقچه ضایع اوله متولی کمنه⁶⁾ تضمین ایتدره لر و هدایا ایله کمنه به و یرمه لر و یازیمی آقچه⁶⁾ کمنه دن المیه لر و واقف مذکور شویله⁶⁾ ایلدیکی ذکر اولنان مبلغک ریجندن و سفینه لردن و خان اجار سندن یومی درت آقچه جهت ایله بر صالح و متدین و متشرع اقره و اعلم بالسنة بر کمنه جامع مذکوره امام اولوب بلاعذر شرعی ترک خدمت اقیه و یومی درت آقچه جهت ایله بر صالح عالم و متدین خطیب اولوب جمعه کونلرده منبریه چقرب خطبه تلاوت خدمتده اولوب بلاعذر شرعی ترک خدمت اقیه و یومی ایکی شراقچه جهت ایله صالح و اهل نفس کمنه کمنه لر موذنان اولوب اوقات خمسده جامع مذکوره ده تأذین خدمتده اولوب بلاعذر شرعی ترک خدمت اقیه لر و یومی بر آقچه جهت ایله بر صالح کمنه فراش اولوب بلاعذر شرعی ترک خدمت اقیه و یومی بر آقچه جهت ایله بر صالح کمنه قائم اولوب اوقات خمسده جامع مذکوری و قتیه اجوب بلاعذر شرعی ترک خدمت اقیه و یومی بش آقچه جهت ایله بر صالح و متدین و متشرع بر کمنه معلم خانه ده خلیفه اولوب بلاعذر شرعی ترک خدمت اقیه و یومی ایکی آقچه جهت ایله بر صالح کمنه جایی اولوب بلاعذر شرعی ترک خدمت اقیه و یومی بر آقچه جامع مذکورک مومنه

³⁾ Po smislu bi iza ove rieči trebalo stajati که

⁴⁾ Iza rieči کمنه nema padežnog nastavka za dativ: به

⁵⁾ Poslije rieči آقچه trebala bi stajati posvojna zamjenica می ali je nema u priepisu.

⁶⁾ Ovdje je izostavljena rieč شرط.

سن وقف ايدوب وبكا تسليم ايلك بندخی وقف ايچون قبض ايتدم ويرميزين
ديجيك حاكم مشاراليه ايتديكي كرچيك امام همام اعظم قنده مجرد وقف
ايدوب تسليم الى المتولي ايشكله وقف لزوم كيتيمز وامام زفر قنده دخی نقودك
صحتی وقف لزومنی مستلزم دكلدر لكن امامين همامين يعنى امام ابى يوسف وامام
محمد رحهما الله مذهبلى اوزره صحت لزومندن عارى و حالى و متفك اولديقته
بناء مذكور املاكك و نقودك شرائطك و قفيقتك صحتته حكم ايتدكد نصكره
مذكوران امامين همامين مذهبلى اوزره شرائطك و قفيقتك لزومنه دخی حكم
ايدوب تحصيل ايتدم حكما صحيحا شرعيا مقبولا عندى ديدكد نصكره فصار
جميع الاملاك المرقوم و النقود المسطورة عند اثنا وفقا لازما مؤبدا مؤبدا مسجولا
لا يملك و لا يمكن بوجه من الوجوه لا يجوز تبديله و تغييره و لا يسوغ صرفه و
لا تحويله فمن بدله بعد ما سمعه فانما الله على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم .
وامر الواقف على الحى الكرم و النعم القديم جرى ذلك و حررقى اوابيل
ذى القعدة سنة احدى و سبعين و مائة و الف

ش هود الحال

... 11) بجامع مكوريجه - حسين اغا بوژغرميجهلى - حسين عزبان رابع -
و نائل سپاهى - على بك اعيان - و محمد سپاهى - منلا محمد كاتب محكمه -
منلا حسين قصبة روده - منلا حسين متولى بمكوريجه - احمد بن مراط قرنداشى
صالح بك 12) - مصطفى عزبان جديد - منلا اسمعيل .

11) Nejasno prepisano. Rieč jamačno označuje nekog vakufskog službenika.

12) Nije posve sigurno da je to بك . Moglo bi biti ا .

جوارندن اغه و خطبا و علما و صلحا و ساير فقرا نظرلرى دريغ ايقهلىر اما ايقهله
قريشوب اخذ و قبض ايقهلىر ديو بالطوع و الرضا اقرار و اعتراف ايتدكد
نصكره واقف مذكور موقوف مذكوره و نقود مزبوره املاك اموالندن افراز و
اخراج ايدوب لاجل التحويل متولى نصب ايلديكي مذكور اوغلى فرهاد نام
كسسه به تسليم ايدوب متولى مذكور دخی املاك و نقودى وقف ايچون الوب
قبض و قبول ايتدكد نصكره كه اصلا بتبديل و تغيير اوليه . واقف مذكور
دراهم و دنانيرك اغه ثلثه مذهبلى اوزره و قفيقتك صحيح اولمايقيقته بناء مذكور
اوتوزالتى يك ايقهلىك و قفيقتندن رجوع ايدوب ينه ملكته عودتن طلب
ايتديك متولى مرقوم بالمقابل جواب و يروب ايتديكي مبلغ مذكورى سن
مالكندن اخراج و افراز ايدوب وقف ايدك و بنى متولى نصب ايدوب بكا
تسليم ايلك بندخی مبلغ مرقومى وقف ايچون قبض ايلدم و يرمىزين ديوب
موقى*) هذه الوقفة الشرعية به مرافقه ايلدقلىرنده انلر دخی شرعيا للناس جانب
وقفى ترجيح ايدوب امام زفر دن رحمة الله عليه امام الانصارى عليه رحمة البارى
روايى اوزره مبلغ مذكورك و قفيقتك صحتته حكم ايلدكده ينه واقف مرقوم نزاع
ايدوب ايتديكه سراج الامة و سند الائمة و كاشف الغمة امام همام اعظم يعنى
ابو حنيفة كوفى رحمة الله عليه قول اوزره مجرد وقف ايدوب تسليم الى المتولى
ايشكله وقف لازم اولدوغنه بناء امام زفر قنده دخی نقود و قفيقتك صحت
لزومى مستلزم اولدينى اجلدن مذكور املاكك و دراھمك و قفيقتندن رجوع
ايدوب ينه ملكته عودت اولنسين متولى مذكوركه**) طلب ايتديكه متولى
مذكور دخی بالمشافه جواب و يروب ايتديكه مبلغ مرقومى و املاك مذكورى

*) Sasvim nejasno. Možda bi tu trebalo stajati موقع , što znači »snabdjeveno pečatom« ili محضى , podpisnik, stavljač pečata .

10) Prema smislu ovo bi mjesto trebalo glasiti: مذكور دن

PREVOD TEKSTA HASAN-AGINE VAKUFNAME

M. P.

Gospodaru (Bože),
do- oprosti meni i
onome, tko mi je
dao ime Mubamed.

Orginal je vjero-
stojan.

Mubamed.

Svaka hvala Bogu, koji je uzvišen iznad svake slike i prilike. Njemu nije ništa slično. On sve vidi i čuje. Njegovo je biće iznad vremena i prostora. Njegova su svojstva iznad svake mane i nedostataka. Djela Njegova svjedoče, da je On svemoćan, da ima život, znanje, moć, i govor. Samo Njemu pripada veličina, slava i uzvišenost. Njemu samo pripada svaka hvala, pohvala, zabavalnost i slava; Njemu, koji je uputio na pravi put onog, tko želi uputstvo na izpravan put, i koji ga je uputio da čini dobra djela poradi Sudnjeg dana.

Slava i mir na Njegova odabranog Poslanika i izabranog peygambera Mubameda, koji je poslan čitavom čovječanstvu, da kao plamteća baklja, razveseljava, upozorava, i da s Njegovom dozvolom poziva Bogu. I (slava i mir) na njegov plemeniti, veliki rod i na njegove dobre i častne drugove (sve) do nastupa određenog časa i časa ustajanja.

Poslije toga: Povod pisanju (ove) šeriatske izprave i uzrok sastavljanju (ove) visoke zakladnice je ovo: Budući da je ovaj svijet prolazan i varljiv, a zagrobni život vječan i stalan, i budući da je Božiji poslanik - Bog ga blagoslovio i spasio! - naredio u jednoj svojoj častnoj izreci: "Čovjek će na Sudnjem

danu stajati u sjeni svog dobrog djela sve dok se ljudima ne presudi", a i u još jednoj častnoj izreci: "Kada čovjek umre, sve se njegove djelatnosti prekinu, osim troje: trajanje milostinje, znanje kojim se drugi koriste ili dobro diele koje za njega moli" - radi toga čuvar palanke Priboja, koja pripada kotaru Stari Vlah, dobročinitelj i plemeniti čovjek, koji voli učene i dobre ljude, koji pomaže biednike islabе, naime, prvi azeban gospodin Hasanaga, sin Mustafin - Bog mu olakšao ono, što htio i želio! - za svog života u potpunom zdravlju i razpolaganju (svojim imetkom) pristupivši pred sjednicu časnog Poslanikova šeriatu i uzišenog Ahmedova suda-neka Bog blagoslovi njegova utemeljača! -izjavio i objasnio (sliedeće):

"S visokom dozvolom sagradio sam u spomenutoj palanci jedan mesdžid za džumu i uvakufio ga, da se u njemu obavlja pet dnevnih molitava i svakog petka džuma-namaz. I napravio sam i uvakufio jedan mekteb. Neka se u njemu bezplatno siromašnoj muslimanskoj djeci i ostalim učenicima predaje uzvišeni Kur'an, to časno svjetlo, pisanje rieči, gramatika i sintaksa (arapskog jezika) i perzijski. I ufakufio sam godišnje po sedam groša od zakupnine bana, koji je moj mulkovni posjed, u blizini spomenute džamije. Isto tako sam uvakufio godišnje dvadeset i pet groša od zakupnine skele na Limu u mjestu Boranovićima u okolici spomenute palanke, kojom ja prema šeriatskoj izpravi i znanju vlasnika zemlje od davnina razpolazem i upravljam. Uvakufio sam i godišnje po deset groša i od zakupnine jedne druge skele na Limu prema spomenutoj palanci. Od najčistijeg svog imetka i najbolje zarade izdvojio sam i izvadio trideset i šest hiljada kovanib srebrenib zdravib akči, novac koji se nalazi u prometu, i dragovoljno, tražeći Njegovo (Božije) zadovoljstvo,.....(nejasno) plaća: "Što spremite pred

sobom od svojih dobrih djela, naći ćete to kod Boga" izvlasio i uvakufio shodno šeriatu, jasno i izpravno."

Pošto je tako očitovao, spomenuti legator odredio je ove uvjete:

„Spomenuti (novčani) iznos će se svake godine, računajući jedanaest i pol na svakih deset (akči), izdavati u zakoniti promet uz jak zalog i imućnog jemca, a treba se čuvati od primjese kamate. Neka se ne daje sadatu (potomci Mubameda a. s.), zapovjednicima, namjesnicima, i pripadnicima kadija, vojske i spahija. I nek se ne daje nikome od smutljivaca, varalica, službenika vojvode i od subaša. Nek se daje ljudima koji obitavaju u spomenutom kotaru. Svake će se godine spomenute akće davati u ponovan promet i (to) dati svake godine zabilježiti u pobranbeni zapisnik. I neka se svake godine izvrši valjan pregled tako, ako bi vlasnici spomenutih akči (zajmoprincipi) ili njihovi jamci pali pod stečaj, te će se akće od njih uzeti i dati vrijednim ljudima. Ako bi se to zanemarilo i nediglo, pa novac propao, ima to mutevelija nadoknaditi. Neka se nikom ne daje uz kakve poklone. Neka pisar ni od kog ne uzima novac."

Spomenuti legator ovako je (još) odredio:

„S dnevnom plaćom od četiri akće od priploda naznačenog novčanog iznosa i zakupnine skela i bana neka bude imam u spomenutoj džamiji jedan dobar i pobožan čovjek, koji se pridržava šeriatu, koji najbolje recitira (Kur'an) i najbolje poznaje sunnet (ono što je rekao, radio ili odobrio Mubamed a. s.), i neka bez šeriatom priznate izprike ne ostavlja dužnost. I uz dnevnu plaću od četiri akće neka bude jedan dobar, učen i pobožan čovjek hafiz, i neka petkom, popevši se na minber, obavlja hutbu, i neka bez šeriatske izprike ne napušta službu. S dnevnicom od po dvije akće neka budu dva čovjeka, koji imaju dobar glas, mujezini i neka u spomenutoj džamiji vrše mujezin-

sku službu u pet vremena molitve. Bez šeriatom priznate izprike neka ne izostaju od službe. Neka bude s dnevnicom od jednu akću jedan dobar čovjek ferraš i neka ne ostavlja službu bez zakonite izprike. S dnevnicom od jedne akće neka bude jedan dobar čovjek kajjim i neka u pet vremena molitve na vrijeme obvara džamiju i neka bez šeriatske izprike ne ostavlja službu. Neka bude s dnevnom plaćom od pet akči jedan dobar i pobožan čovjek, koji se pridržava šeriatu, kalfa u mektebu i neka ne izostaje od službe bez šeriatske izprike. S dnevnicom od dvije akće neka bude jedna pristojna osoba džabija, i neka ne ostavlja službu preko šeriatske izprike. Neka se izdvoje i potroše dnevno po jedna akća za svijeće u spomenutoj džamiji, a dnevno po dvije akće za opravak i popravak spomenute džamije, kada to bude potrebno. Neka bude mutevelija spomenutog vakufa s dnevnom plaćom od pet akči, i neka poslove uprave obavlja kako treba."

Spomenuti legator još je postavio i ove odredbe:

„Dok sam živ, poslovi uprave i nadzora biće u mojim rukama i raspolaganje svakom zamjenom i promjenom spomenutog vakufa, odpuštanje i postavljanje službenika biće izključivo u mojim rukama, i ja ću po svojoj volji raspolagati svojim vakufom. Poslije moje smrti neka bude mutevelija moj sin Ferhat, i dok bude mutevelijsku službu vršio kako treba, odpuštanje i postavljanje službenika neka bude u njegovim rukama, a poslije njegove smrti neka bude mutevelija jedna osoba od mojih mužkih potomaka, koja je prikladna i sposobna za mutevelijsku službu. Iza njegove smrti neka bude upravitelj naznačenog vakufa dobar i za mutevelijsku službu sposoban čovjek isto tako od mojih mužkih potomaka, i potomaka mojih mužkih potomaka, s koljena na koljeno, s generacije na generaciju. Poslije izumrća - utječem se Stvoritelju, koji izljeva milost! - neka ta-

da njih kadija sa znanjem moje rodbine imenuje mutevelijom jednog pristojna i za mutevelijsku službu sposobna čovjeka iz spomenute palanke ili okoline. Takav mutevelija neka se ne nadmeće jedan na drugoga, a neka se natječu jedino po vrstnoći. Ako neko od predhodne grupe, po redu, koji je određen propisima uprave, za spomenute dužnosti bude dostojan, ako to bude tražio i svaku službu i dužnost na spomenuti način obavljao kako treba, tko god to bude, spomenute će se službe njima dodeliti i neka je oni obavljaju. A ako budu nedostojni i u svojim dužnostima pokazivali nemar, olako shvaćanje i korupciju, njima se neće dati, nego nekim stranim osobama. Kad ja umrem, tko god bude imam i batib spomenute džamije, neka bude počastni nadzornik spomenutog vakufa. Osoba, koja bude mutevelija, podnositi će tadnjem kadiji vakufske račune i knjige na potpis, a kadija neka preko zakona ne uzima za potpis više akči. Ako se u vakufskoj glavnici pokaže manjak, osim od plaće mutevelije uztezat će se (?) još i od plaća službenika, dok se vakufska glavnica ne podpuni. Imami, batibi, učeni i dobri ljudi i sva sirotinja u Priboju i okolini neka ne uzkrate (zažale) svoj nadzor, ali što se liče miešanja u novac, neka ga ne uzimaju i ne primaju."

Navedeni legator, pošto je (to) svojevrijem potvrdio i očitovao, spomenuti uvakusljeni imetak i gornji novac izdvojio je i izvadio iz svog mulkovnog imetka i predao ga spomenutom sinu Ferbatu, koga je radi legalizacije postavio mutevelijom. I spomenuti mutevelija je u ime vakufa uzeo imetak i novac, i pošto ga je pribvatio i primio, neka ne bude nikakve zamjene ni promjene.

Budući da zavještanje dirbema i dinara prema pravnim školama trojice imama nije valjano, to se spomenuti legator ustegao od zavještanja spomenutih trideset i šest hiljada akči, i

kad je zatražio, da se ponovno povrate u njegov posjed, rečeni mutevelija je na to odgovorio i učinio:

"Ti si spomenuti novčani iznos izvadio i izdvojio iz svog imetka i uvakusio. Мене si postavio mutevelijom i predo (to) meni. Ja sam spomenuti iznos u ime vakufa primio i ne dam."

Dok su se parničili pred potpisnikom (?) ove serijske zakladnice, oni (kadija i mutevelija) su, gledajući na obćenitu korist za šeriat i narod, pretegli na stranu vakufa, i kad je (kadija) prema tradiciji, koju prenosi Imam Ensarija - neka je na njegov milost Stvoritelja! - od Imama Zufera - neka je na njegova Božija milost! - izdao osudu za valjanost zavještanja, opet se opirao spomenuti legator i učinio:

"Budući, da po mišljenju svjetiljke vjernika, stupa imama i otkrivača tajni, poštovanog Imama Azema, t. j. Ebu Hanife Kufije - neka je na njegov Božija milost! - samim zavještanjem i predajom muteveliji vakuf ne postaje izvršan, a i zbog toga, što još kod Imama Zufera valjanost vakusljenja novca ne povlači za sobom i izvršnost, ustegao se od zavještanja spomenutog imetka i novca, i tražio od (?) spomenutog mutevelije, da se ponovno povraća njegovom imetku. A spomenuti je mutevelija ustmeno odgovorio:

"Ti si naznačeni iznos i spomenuti imetak uvakusio i mene imenovao mutevelijom i ja sam (to) u ime vakufa uzeo i primio i ne dam."

Kad je rekao, spomenuti kadija učini:

"Istina, kod uvaženog imama Azema samim zavještanjem i predajom muteveliji ne dolazi i obavezatnost vakufa, a kod Imama Zufera još valjanost zavještanja novca ne povlači za sobom izvršenost vakufa. Ali budući da po mišljenju dvojice uvaženih imama, naime Imama Ebu Jusufa i Imama Muba-

meda - Bog im se smilovao! - valjanost (zavještanja) nije lišena izvršnosti, kad sam izdao odluku o valjanosti zavještanja i odredaba o novcu i spomenutom imetku, po mišljenju spomenute dvojice uvaženih imama izdao sam i ispravnu, zakonitu i prema mom mišljenju prihvatljivu osudu o izvršnosti zavještanja i stavio (to) u zapisnik."

Kad je to rekao, postao je cio navedeni mulkovni posjed i naznačeni novac kod naših imama izvršan, vječan, potvrđen i registriran vakuf, koji se ne može uzeti u mulkovni posjed, niti je to moguće ni na kakav način. Nije dozvoljena njegova zamjena ni promjena, niti se smije dogoditi trošenje, niti izmjena. „Pa tko ovo promieni, pošto je ovo čuo, grieh za ovo pada na one, koji učine tu promjenu. Bog sve čuje i zna." Nagrada legatoru pripada na Vječno Živoga, Darežljivoga i Odizkonskoga. To se dogodilo i napisalo početkom zul-kadeta godine biljadu sto sedamdeset i prve.

Svjedoci:

.....(nečitljivo) džamije u Međuriječu - Husejn-aga Požegrcanin - Husejn, četvrti azeban - Nail-spabija - Alibeg, ajan - Mehmed-spabija - Mula Mehmed, pisar seriatskog suda - Mula Husejn iz kasabe Rudo - Mula Husejn, mutevelija u Međuriječu - Salib-beg (?), brat Ahmeda, sina Muratova - Mustafa, novi azeban - Mula Ismail.

Posle Hasan-agine smrti (među njegovim potomcima postoji tradicionalno mišljenje da je doživio duboku starost od 105 godina) njegovi sinovi, veoma imućni ljudi, svoje delove vakufskih dobara poklonili su vakufu, tako da je on sada postao samostalan - s r f v a k u f, gde su se svi prihodi objedinili na jednom mestu.

Hasan-agin vakuf

reme od polovine XVIII do početka XIX veka bilo je relativno miran period u kome se Priboj dalje razvijao kao prolazno zanatsko-irgovačko mesto. Od džamije, duž glavnog sokaka, smerom ka današnjoj osmogodišnjoj školi, u čijoj blizini su bile Hasan-agina kuća i kršla (vojnička kasarna), formirala se čaršija sa nizom zanatskih i irgovačkih radnji, urađenih od drveta.

Najmladi Hasan-agin sin Mustafa završio je vojnu školu i otišao za službom u Trebinje, gde mu se gubi trag. Najstariji ferhat je, nakon očeve smrti, po svojoj prilici bio aga Pribojskog agaluka. Pored toga, upravljao je i vakuf-

skim dobrima, i zajedno sa srednjim bratom Emirom rukovodio prostranim limarom čiji su posedi bili u Priboju i njegovoj široj okolini.

Nisu nam bili dostupni periodični obračuni Hasan-aginog vakufa iz kojih bi se mogla sagledati, tokom vremena, precizna struktura nekretnina i njihovo stanje po vrstama, visina zakupnine i korisnici tih dobara, ukupni godišnji prihodi, i tako dalje. Bejlić je napravio sumarni popis vakufskih dobara 1943. godine, uz konstataciju da su se „zadužbine održale do danas u dobrom stanju, i da materijalna sredstva ovog vakufa nije stigla sudbina na slotine naših vakufa, kojima se danas jedva i za trag zna.“⁶⁵ On zasluge za to pripisuje brojnim Pribojcima koji nisu žalili truda i novca za njegovo održavanje.

Prenećemo u celosti popis vakufskih dobara Hasan-agina vakufa kako ga je sastavio Alija Bejlić:

- 1) Jedna masivna zgrada za stanovanje, sagrađena iz vakufskih sredstava na mestu porušenog vakufskog hana nešto pre 1934. godine,
- 2) Zgrada na „Brijegu“ (središte starog dela grada - nap. F. D.), podignuta takode iz sredstava vakufa u kojoj je tada bila moderna kafana i hotel,
- 3) Zgrada nedaleko od džamije i kuće, spomenute pod broj 1, u kojoj je veliki magacin, pekara i službene prostorije Vakufsko-mearifskog povereništva,
- 4) Zgrada sa donje strane džamije koja se izdaje pod kiriju. U njoj je svojedremeno bio mekteb-

65. Alija Bejlić, navedeno delo

Б
ПОСЕД У НЕПОКРЕТНОСТИМА:

I Сопственост: *Хасан-агини вакуфски мана су још разгледати и приписати и да се у истој објави вакуфу.*

II. Попис поседе:

Бр. пог.	ОПШТИНА	ОЗНАКА НЕПОКРЕТНОСТИ	Површина ч.м. 2	Вредност у динарима			Површина ч.м. 2 у динарима	ПРИМЕДБА
				Земљиште	Зграда	Харата		
1	Прибоје	Улица	250			30.000		
2		Вакуфски хан	140		20.000		4680	
3		Вакуфски мектеб	80		20.000		1200	
4		Вакуфски мектеб	100		1000		600	
5		Пекара	50		18.000		2040	
6		Вакуфски мана	40		6000		2004	
7		Вакуфски мана	3000	30000			1400	
8		Вакуфски мана	192	2000			271	
9		Вакуфски мана	300	1000			223	
10		Вакуфски мана	3000	500			120	
11		Вакуфски мана	5000	3000			510	
12		Вакуфски мана	300		1500		50	
13		Вакуфски мана	100		500		1	
14		Вакуфски мана	1500		3500		1	
15		Вакуфски мана	200		300		1	
16		Вакуфски мана	1000		500		1	
17		Вакуфски мана	3000	2000	2000		1	
18		Вакуфски мана	1200	4000	4000		463	
19		Вакуфски мана	3000	2000			1	
							16.587	

Х. Б. 319/1943. Објавио: Алија Бејлић

Popis nepokretnosti Hasan-aginog vakufa iz 1927. g.

iplidaija, a tu je bio jedno vreme stan šerijatskog sudiје kao i prostor šerijatskog suda,

- 5) Omanja kuća s dvorištem u središtu grada koju je za Hasan-aginu džamiju i mekteb u vakufio mesni trgovac Medo Veletovac,
- 6) Zgrada starog mekteba više džamije, koja se kao slan izdaje pod kiriju,
- 7) Njiđa na Obarcima. Nije poznato ko ju je i kad u vakufio u Hasan-aginu zadužbinu.

U Vakufski odbor birani su probрани ljudi iz Priboja, ne samo Hasanagići već i drugi. Prihodom koji se sticao podmirivane su sve potrebe džamije i mekteba, a višak sredstava u novije vreme slat je Centralnoj Vakufskoj zakladi čije je sedište bilo u Skoplju.

Po završetku Drugog svetskog rata (1945), dalji sled događaja doveo je do nacionalizacije u korist nove države dobrog dela vakufskih dobara. Rešenjem Komisije za nacionalizaciju Narodnog odbora Opštine Priboj od 2. oktobra 1959. godine konfiskovane su:

„Poslovne prostorije, koje se nalaze u ulici „12 januar“ u Priboju i to br. 78, koja se sastoji od posebne poslovne zgrade u kojoj je smešten restoran Ugostiteljskog preduzeća „Bić“ u Priboju, a sastoji se od 7 odeljenja u površini od 131,17 m², te poslovna prostorija u istoj ulici br. 110, koja se sastoji od 7 odeljenja u ukupnoj površini od 137,69 m², u kojoj su poslovnoj prostoriji smešteni magacini Trgovačkog preduzeća „Jedinstvo“, pekarnica Minskog preduzeća „12 januar“ i dve privatne radnje, obučarska i sodeladžiska, a koje se poslovne prostora

МИНИСТАРСТВО ВЕРА
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца
Муслиманско Одделение
В.М.Бр.6767
17. јануара 1929 год.
Београд.

МУФТИЈСТВУ

П.Р.И.В.О.Ј.

Господин Министар Вера под гарним бројем
од 31-XII-1928 г. извођес је донети следеће одобрење:
„На основу 3.1. и 2. Уредбе о Управи вакуфа

ОДОБРАВАМ:

Вакуфској Управи у П.Р.И.В.О.Ј. да се
же издати под једногодишњи закуп вакуфски
хан у Прибоју у ул.
најповољнијем понуђачу Ханиџи Аговићу на
Прибоја уз закупну цену од динара 1920.- хиљаду
девет стотина динара

Овај закуп важи од 1. јануара 1929. до 31.
децембра 1929. године, а под условима прописаних у
вакуфској управи Бр. 109 од 25-XI-1928. године.

Према се доставља Муфтијству на знање и даље
надлежност, уз повраћај оригиналних акта лиценцијо.

По наредби Министра Вера
Начелник,

М. М. М. М.

Dokument o zakupu vakufskog bana

rije nalaze sve na posedomnom listu br. 54 KO Priboj, na parcelama kat. br. 11/81, što se odnosi na prvu poslovnu prostoriju i kat. par. 11/108, što se odnosi na drugu poslovnu prostoriju.

Takođe se nacionalizuju i postaju društvena svojina stambene zgrade u ulici „12 januar” u Priboju i to br. kuće 108, koja je upisana u posedomnom listu br. 54 KO Priboj na parceli br. 11/107, a sastoji se od jednog trosobnog stana sa nuz prostorijama i stambena zgrada u istoj ulici br. kuće 84, koja se sastoji od jednog trosobnog stana sa nuz prostorijama, a upisana je u posedomnom listu br. 54 KO Priboj, na parceli 10-159.”⁶⁶

Jedino, znači, nije oduzeta kuća koja se nalazila pod brojem 123 u ulici „12 januar” (Posedomni list br. 55 KO Priboj, katastarska parcela 10/287) u kojoj je stanovao hodža.

U obrazloženju rešenja predsednik komisije-veća Dimitrije R. Božović, između ostalog, kaže: (...) „komisija je na licu mesta utvrdila da pomenute poslovne prostorije po površini prelaze preko 70 m², da predstavljaju posebne poslovne zgrade koje imaju po više odelenja tako da je očigledno potrebno da se iste nacionalizuju, jer to imperativno Zakon o nacionalizaciji zahteva, i tu nema više šta da se kaže, mada su prostorije udobne, lepog estetskog izgleda i u njima se obavlja poslovna delatnost koja najneposrednije služi potrebama građana - opštem interesu.”⁶⁷

Ovo rešenje je adresovano na: Vakufsko-džamijski odbor Priboj, koji se ovde tretira kao vlasnik pomenutih nekretnina.

Nova vakufska zgrada

Usledilo je, zatim, dugogodišnje, uporno, ali bezuspešno zalaganje Vakufsko-džematskog odbora Islamske verske zajednice Priboja da se oduzete četiri zgrade povrate u celini ili bar neka od njih. U brojnim žalbama i molbama navodeno je da je Vakufsko-džematski odbor ostao bez prihoda i sredstava i da „preli zahtvaranje džamije u Priboju zbog nemogućnosti održavanja iste zbog nedostatka finansijskih sredstava.” Žalili su se na gornje rešenje nadležnim organima opštine, sreza, verskim komisijama republičkog i državnog (saveznog) nivoa, Saveznom izvršnom veću Jugoslavije, pa i samom predsedniku države Josipu Brozu Titu. Međutim, sve je bilo uzalud.

Od četiri konfiskovane zgrade tri su krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina o. v. porušene, a kuća u blizini sadašnje Pošte u starom delu grada data je za stanovanje porodici Omerović. Njihva na Obarcima

66. Rešenje o nacionalizaciji vakufskih dobara, arhiv džamije u Priboju

67. Isto

zvana "Mali do" obrela se u vlasništvu Ibra Karaosmano-
vića. Hir vremena oдавно je dokrajčio skele u Priboju i
Boranovićima kao i Hasan-agin han.

Ovo poglavlje o Hasan-aginom vakufu završićemo
oporukom dalekog potomka rodonačelnika Hasanagića,
Alije (Rašida) Hasanagić udate Kurtalić iz Priboja, koja je
svoju porodičnu stambenu zgradu i zemljište na kome je
ovaj objekat, veličine 21,49 ari, testamentom zaveštala
Odboru Islamske verske zajednice Priboj, odnosno va-
kufu, 21. decembra 1981. godine.

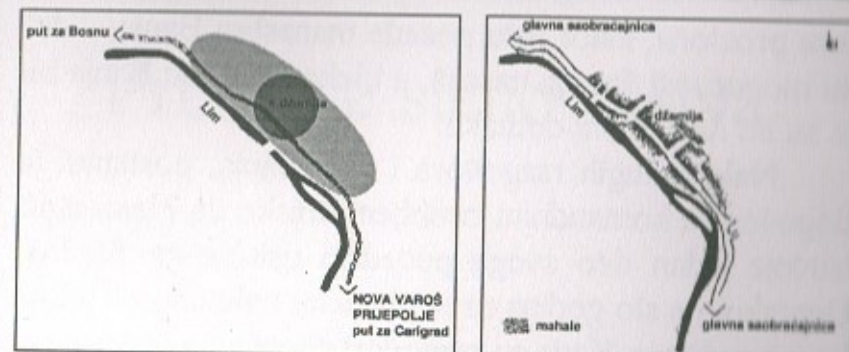
Urbani razvoj varoši

Priboj se nekoliko
stotina godina razvijao pod uticajem turskog graditeljstva.
Kada je u pitanju razvoj naselja u vreme turske vladavi-
ne, uočljiva su nekoliko principa koja su se poštovala: pr-
vi i osnovni je da se polazilo od prirodnih uslova, a to su
uživanje u suncu, vodi, zelenilu... kao preduslovima za
ostvarivanje težnje za mirom i spokojstvom u udobnom
domaćem životu; drugi se bazirao na ljudskim merama,
tako da su svi proporcijски odnosi i sve dimenzije podve-
dene pod funkcionalne potrebe ljudi koji žive i rade u ta-
kvoj sredini. Iz ovog principa proističe karakterističan iz-
gled ulica, naročito njihovi razvijeni profili sa izgledima

objekata koji se u njima nalaze. Treći princip je potvrđivanje postojećih koja su zadovoljavala određene kriterijume. Prilikom izbora mesta za formiranje naselja preimućstvo je davano dolinama, kollinama i supodinama planina, a izuzetno je novo naselje građeno na nepovoljnom terenu kada su to zahtevali posebni uslovi. Usled toga je dolazilo i do pojave izmeštanja izvesnih naselja ili, u njihovoj blizini, formiranja novih. To je bio slučaj kada su se ona nalazila na loše pristupačnim terenima kao podgrade srednjovekovnih gradova, te su izmeštana neposredno na saobraćajnicama i privredno unosnijim lokacijama. Na izbor mesta za formiranje naselja, pored ostalog, ulicale su svakako i prilike sa vodom: tamo gde je ima razumno je živeli. Primer za to može biti i Priboj. Naime, ispod srednjovekovnog utvrđenja grada Priboja, koji je sagrađen na vrhu planine Bić, bilo je podgrade. Ono se nije razvilo u naselje, već se u dolini, na temeljima karavanske stanice, razvija novo naselje zahvaljujući činjenici da se nalazilo na tranzitnom putu međunarodne trgovine. Uz ovo, mesto na kome se razvijao Priboj imalo je obilje vode, ne samo u koritu Lima već i u velikom broju izvora na priobalju reke. Gore na Biću nije bilo dovoljno vode pa se utvrđeni grad njome snabdevao iz bunara koji se nalazio među zidinama.

Sa dolaskom Turaka u ove krajeve, od karavanske postaje sa nevelikim brojem kuća, međusobno udaljenim i raštrkanim, te nisu činili koncentrisano naselje, u urbanom smislu ona se preobražava u karavansku varošicu, a 1530. godine pominje se kao trgovište. Uska plodna kolina na desnoj obali Lima uslovlila je izduženo formiranje jezgra. Nekolicini prvih hanova, karavan-saraja i

Sheme razvoja Priboja

mosta na Limu pridružuju se i drugi neophodni objekti: džamija, vojna postaja, te trgovačko-zanatski dućani koji se nižu po obodu glavne prometnice. U urbanom smislu važno je znati da je Priboj bio palanka, tj. otvoren grad; u vojnom pogledu, sa zadatkom da čuva drum u okviru svoga područja.

Nakon ovako živahnog starta u razvoju naselja (sredinom XVII veka dobija status kasabe), usled istorijskih okolnosti dolazi do stagnacije, kada pored objekata profane arhitekture propadaju mnogi javni objekti, da bi se tek darovnicom Hasan-age iz 1758. godine, kada Priboj dobija jedan broj važnih javnih objekata, stabilizovala njegova poljuljana struktura. Razne nevolje koje su ugrožavale i satirale naselje tokom XIX veka, na koje je došla 1896. velika poplava, uništili su brojne objekte profane i javne arhitekture koji su predstavljali jezgro grada.

Odlukom Berlinskog kongresa u Priboju je 1879. godine smešten austro-ugarski garnizon vojske. Austrijanci su nameravali da svoj garnizon smeste u Kaluderskom polju, prostranom platou na levoj obali Lima, tri kilometra uzvodno od Priboja i tu osnuju novi grad. Na

tom prostoru, inače delu poseda manastira Banje, videli su mogućnost širenja naselja, a i lekovite vode Banje bile su im na samom domaku.

Nakon dugih razgovora i ubediivanja, postignut je dogovor sa komandnim osobljem vojske da Hasanagići izdvoje jedan deo svoga poseda i ustupe ga Austro-Ugarskoj na sto godina uz simboličnu naknadu od jedne krune godišnje. Kada su razgovori okončani i ugovor sačinjen, počela je izgradnja logora na Zelencu, nizvodno od varoši. Na zemljištu dobijenom „pod zakup” Austrijanci su podigli prostran logor, koji je bio pretvoren u lep park. Podignute su kasarne, oficirski stanovi, crkvice za njihove potrebe, pošta, restoran, pekara, plac za tenis. Malo podalje, ispred brega, bila je štala za vojničke konje iz komore, šupe za kola i magacin za vojničku spremu i hranu.⁶⁸

Tokom njihove dvadesetogodišnje prisutnosti, bez obzira na izvesne elemente evropske arhitekture koja je primenjivana prilikom izgradnje jednog broja trgovačkih kuća i radnji, ipak nije bila suštinski narušena utvrdjena urbana struktura grada. Sistem protočne, centralne saobraćajnice, čijom se dužinom odvija trgovačka i zanatska delatnost i od koje se jednostrano odvajaju nekolike stambene ulice koje napajaju mahale, uz ovelič žitni trg u središtu, karakteristična je struktura Priboja još 1945. godine, te se može zaključiti da se osnovna koncepcija naselja, nastala u ovom obliku u XVI veku, pokazala sveshodnom lokom dužeg vremenskog perioda.⁶⁹

68. Faruk Dizdarević, *Talija u Priboju*, Priboj 1994.

69. Nada Kurlović, *Odrzi turskog graditeljstva na razvoj naselja u Staroj Raškoj*, Simpozijum "Seoski dani Srelena Vukosavljevića" br. 5, Prijepolje 1978.

Promene stanovništva

edna od karakteristika Priboja u njegovoj viševjekovnoj istoriji je da se u njemu, u značajnoj meri, izmenjivalo stanovništvo. Da je fluktuacija njegovog stanovništva u ranijem periodu bila intenzivna potvrda se, između ostalog, može naći i u turskim dokumentima, katastarskim popisima, gde se kompariranjem imena stanovnika dolazi do takvog zaključka. Razlozi tome su različiti i mnogostruki: derbendžije i vojnuci, zbog rizičnog posla koji su obavljali u planinskom i opasnom kraju kakav je bio ovaj, odseljavali su se u druge krajeve i tamo se bavili tim ili nekim drugim poslovima; u svoje vreme Osmansko Carstvo vodilo je ratove

na širokom prostoru za očuvanje integracije svoje carevine i ratove za suzbijanje unutrašnjih nemira, koji su ras-takali Carstvo. Mnogim od tih događaja bio je zahva-ćen i Priboj, kojom prilikom je paljen i uništavan a njego-vo stanovništvo stradalo u ratovima i raseljavano. Drumom koji je kroz njega prolazio, sa putnicima, tr-govcima i robom, prenošene su razne zaraze i bolesti od kojih su stradali njegovi stanovnici. Tako, na primer, kuga koja je harala 1595. godine u Sandžaku, pomorila je većinu pribojskog stanovništva,⁷⁰ pa su vlasti bile pri-morane da ovdje dovedu i nasele brojnu i kompletnu vla-šku zajednicu radi obezbeđenja ovog dela „Bosanskog puta.“⁷¹ Ovome treba dodati i brojne gladne godine koje nisu zaobilazile ovaj kraj.

Da nije bio na tako značajnom, prometnom putu, Priboj bi se kao gradsko naselje izgubio, kao što je bio slučaj sa mnogim mestima koja su bila središta nahije ili mudira (primer Boljanića, Vraneša, Duge Poljane, Šaho-vića, Potpeći, itd.).⁷²

Uprkos gore navedenom, Priboj je opstojao; u mirnijim periodima lagano se razvijao, mada do savreme-nog doba nikada nije bio mnogoljudniji grad. Osnovna zanimanja njegovih žitelja bila su obezbeđivanje sigurno-sli puta i usluge koje su proisticale iz kontakata sa putni-cima, trgovcima i njihovim karavanima koji su ovduda prolazili. Bezbrojni karavani sa teškim tovarima robe na

čelu sa kramarima⁷³ prolazili su ovduda tokom cele godi-ne. Upravo zbog toga ovdje se razvio čitav niz zanata i iz-vesni oblici trgovine, u koju je bila uključena domaća ra-dinost i deo poljoprivrednih proizvoda.

70. Bogumil Hrabak, *Epidemija u Sandžaku ...*

71. Halidža Čar-Drnda, navedeno delo

72. Vukoman Šalipurović, *Ponešto o Priboju XIX veka*, Pribojske novine br. 20, 1978.

73. Na putevima, uglavnom brdskim, transport robe su obavljali vlaški ponosnici pod komandom svojih starešina-kramara. Na starom persijskom jeziku "kra-mar" je čovek koji preuzima da transportuje robu svojim ili najmljenim konji-ma na veća odslojanja. U našu leksiku to ime je došlo preko Vizantije, a ne od Turaka kako se misli. Ove poslovne karamare Turci su nazivali kirajdzi-bašama. Ako je to samo bio čovek koji vodi karavan, a ne bavi se preduzimačkim po-slom, zvao se karavan-baša.

Počeci razvoja zanatstva

azvoj zanatstva i njegova diferenciranost bili su u direktnoj vezi sa položajem i mestom na kome se Priboj nalazio i potrebama ljudi koji su kroz njega prolazili. S tim u vezi u njemu su morali biti razvijeni nablantski⁷⁴ i samardžijski zanati jer bilo da su ovdje odsedali ili putovanje nastavljali dalje, trgovci i putnici morali su pripremiti konje kod ovih majstora. Uz ovo je išao i kovački zanat čiji majstori su izrađivali različite predmete od metala. Pribojski kraj je oduvek bio poznat po sločarstvu. S tim u vezi razvili su se i zanati kojima je bila osnova domaća sirovinaska baza: ta-

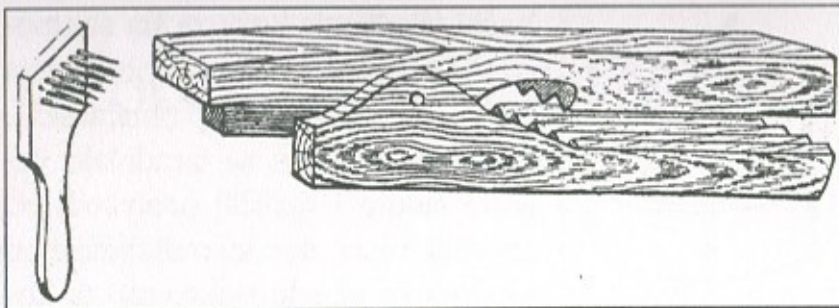

Ručni žrvanj za so

bački (štavljenje kože za šta se upotrebljavao ruj koga u izobilju ima oko Priboja), sarački, obućarski... Od domaće vune se izrađivalo valjano sukno i različiti proizvodi od tog materijala, dok su mutabdžije od kostreli izrađivale pokrovice za konje, bisage i vreće. Lan i konoplja, koji su u većim razmerama gajeni u okolini Priboja, kao i u samom Priboju, služili su kao sirovina za izradu domaćeg platna - beza, konopaca, ulara za konje i sl., što se moglo izrađivati i u okviru kućne radinosti; tu su bili i lončari (tradicionalno su se bavili ovim zanatom ljudi u Mažićima, Kučinu, Dobrilovićima i Mokronozima), bričari i nožari (Krnjača), mundžije (svećari), itd. S obzirom da je u Priboju stalno bila prisutna vojnička posada, morali su postojati zanati za izradu i opravku oružja. Za potrebe karavan-saraja i više hanova verovatno su gradske ekmekdžije pekle hleb. Pored njih postojale su i druge vrste zanimanja vezanih za prehranu stanovništva ali i putnika koji su se ovdje zaustavljali ili noćivali. Priboj i njegova okolina su kroz vekove više puta stradali, paljeni i uništavani i ponovo iz pepela podizani, pa je prisustvo zanatlija građevinske struke moralo biti vrlo zapaženo.

Sve vrste zanata zahtevale su i određenu stručnost, pa se značajna pažnja poklanjala obučavanju i podizanju kadrova. Analizirajući podatke koje su nam pružili korišćeni izvori o skoro permanentnoj fluktuaciji pribojskog stanovništva, može se sa dosta sigurnosti tvrditi da je zanatlijski podmladak regrutovan iz okolnih seoskih naselja

⁷⁴. nablant = potkivač konja

Stupa za preradu lana i konoplje

ili čak udaljenih regija. U mirnijim periodima zanatlijski podmladak policaće iz zanatlijskih porodica i naslede zanata od oca na sina dobiće izgrađenu formu porodične tradicije.

Verujemo da su svi ovi podaci vezani za zanatsku delatnost u Priboju nepotpuni i da ne daju pravu sliku zanata koji su postojali, kao i stvarnu zastupljenost zanatskog sloja u Priboju.

Priboj se razvijao i kao izvestan tržni centar lokalnog i tranzitnog značaja. Tome su pridonosile robe koje su kroz njega prolazile, ljudi koji su tuda putovali kao i višak stočarskih i zemljoradničkih proizvoda iz njegovog zaleda. Pretpostavljamo da su domaći trgovci to znali da iskoriste.

Na kraju treba reći da su zanatstvo i trgovina, u meri u kojoj su postojali, uticali na urbani razvoj Priboja.

Dolazak austro-ugarske vojske u Priboj

urskim osvajanjima menja se verska struktura stanovništva pribojskog kraja o čemu je bilo reči u ranijim poglavljima. Takođe je istaćeno da ovaj proces nije moguće pratiti u celini zbog nedostataka konkretnih istorijskih izvora. Brojni, razarajući ratovi krajem XVII i prvoj polovini XVIII veka, zarazne bolesti i druge opasnosti ostavljali su pustoš za sobom. Stanovništvo je ginulo, selilo se i preseljavalo, menjala se njegova konfesionalna struktura na ovom području. Čas se dešava porast muslimanskog stanovništva, dok je broj hrišćanskog opadao, čas je bio obrnut slučaj. Glavne promene u strukturi stanovništva desile su se u vreme i

nakon Velikog bečkog rata i dugotrajnog Kandijskog rata. U opustela sela naseljava se doseljeničko stanovništvo iz delova Crne Gore i Hercegovine. XIX vek predstavlja novu etapu u istoriji pribojskog kraja. Sredinom ovog veka on je malo i slabo naseljeno mesto, sa nepune tri desetine kuća⁷⁵ i, prema svedočenju Husein-bega Hasanagića, sa samo 18 ljudi pod oružjem.⁷⁶ Reformama, kojima je turska pokušala da sredi unutrašnje prilike u državi, hrišćani su dobili više slobode. Usled toga u sve većem broju silazili su u gradove, gde su počinjali da se bave Irgovinom i zanatstvom.⁷⁷

Otkaranjem istočne krize sedamdesetih godina XIX veka, Turska je konačno morala da poklekne pred htenjima velikih hrišćanskih sila, Rusijom i Austro-Ugarskom, da se suoči sa gubitkom pobunjenog Bosanskog vilajeta, pošto joj je taj deo carstva bio u raspadanju, kao i da se Srbiji i Crnoj Gori konačno prizna samostalnost. Na Berlinskom kongresu 28. juna 1878. godine Austro-Ugarskoj je dozvoljeno da okupira Bosnu i Hercegovinu, a da u Novopazarskom sandžaku (dotad u sastavu Bosanskog vilajeta) postavi svoja tri garnizona u Priboju, Prijepocu i Bijelom Polju. Okupacija Bosne i Hercegovine tumačena je potrebom da se umiri zemlja u kojoj je buknuo ustanak hrišćana, a postavljanje tri garnizona kao potreba da se obezbedi nova uprava u Bosni i Hercegovini i osiguraju saobraćajne potrebe Dvojne Monarhije u pravcu Soluna. Ministar spoljnih poslova Hab-

75. Aleksandar Giljferding, *Pulovanje po Hercegovini, Bosni i Staroj Srbiji*, Sarajevo 1972.

76. Milisav Lutovac, navedeno delo

77. *Stanovništvo Priboja*, Beograd 1998.

sburške monahrije grof Julije Andraši držao je da njegovoj zemlji nije potrebno da okupira i Staru Srbiju, da ne bi stekla finansijske i vojne terete koji joj nisu nužni, nego da tri posade treba da obezbede mirnu okupaciju Bosne i Hercegovine i održavanje slobodnih Irgovačkih komunikacija sa jugoistokom Balkanskog poluostrva.

Nakon razrade XXV člana Berlinskog mirovnog ugovora (Carigradska konvencija i Sarajevski protokol) ulazak austrougarskih jedinica u Novopazarski sandžak počeo je 8. septembra 1879. godine. Istog dana poseljen je Priboj, 10. septembra Pljevlja (od Bijelog Polja se odustalo, odnosno umesto u ovom gradu vojska je stacionirana u Pljevljima), a 14. toga meseca Prijepolje.

Carigradskom konvencijom bilo je predviđeno ukupno 5.000 pripadnika, od kojih bi 1.000 predstavljalo rezervu koja bi bila stacionirana u Bosni. Brigada se sastojala od pet bataljona pešadije, eskadrona konjice, dve brdske baterije (8 topova), četrdeset osam poljskih topova i kolone komore sa oko sto ložarnih životinja. Za Priboj je bila planirana u početku jedna četa pojačanog mirnodopskog sastava, u Prijepolju tri i po čete, a u Pljevljima ostatak puka.

Uprkos novonastaloj situaciji Sandžak je ostao u sastavu Turske i priznavao njenu vrhovnu vlast. Prvi korak koji je turska vlada preduzela po ulasku austrougarskih trupa u Priboj, Pljevlja i Prijepolje, bio je da sprovede novu administrativno-političku podelu Novopazarskog sandžaka (1880). Oblasti između pomenute tri varoši obrazovale su poseban Pljevaljski sandžak; područje sa desne strane Lima bilo je izdvojeno u tri zone, od kojih je

srednja bila vezana za susedni novoobrazovani Sjenički sandžak.⁷⁸

Pribojski kraj je posle tek završenog rata bio skoro pust, a i gradsko stanovništvo bilo je izbeglo. Muslimansko stanovništvo (gradsko) izbeglo je u Sarajevo i Čajniče, a manji deo u sela i gradove preko Drine, dok se hrišćansko stanovništvo sklonilo preko Uvca, u Srbiju. Uskoro će uslediti snažan talas imigracije stanovništva u grad Priboj iz Bosne i Hercegovine (muhadžiri) i iz okoline Priboja i pribojskog kraja.

Doseljavanje stanovništva u drugoj polovini XIX veka i početkom XX veka

omenuto je da je Krimski rat, odnosno liferacija robe u velikim količinama (pre svega stoke) za vojne potrebe, obogatio mnoge trgovce u Polimlju. Dolaskom Austro-Ugarske u ove krajeve i izgradnjom pruge do Uvca (otvorena 4 jula 1906), Priboj postaje veoma značajno prolazno trgovačko središte. Sva kolonijalna i manufakturna roba iz Austro-Ugarske, kao i ona koja se preko Turske uvozila, a išla dalje na istok, prolazila je kroz Priboj. S druge strane, sirova koža, suvo meso, kajmak, sir, orasi, vuna, sukno, drvo, izvozili su se preko Priboja u Sarajevo. U to vreme se otvara carinarnica i formiraju akcionarska društva kao

⁷⁸ Bogumil Hrabak, Prizrenska arbanaška liga 1878-1881, Beograd 1998.

novi oblik privredivanja; osniva se jaka trgovačka kompanija - Mehmed-paša Bajrović i kompanija udruživanjem kapitala poznatih trgovačkih porodica Bajrović, Stevović, Rašidagić, Korjenić i Šećerović. Preko ove firme obavljao se veliki trgovački promet u celom ovom kraju, a trgovci su imali i neograničene kredite kod firmi u Trstu. Sedište kompanije nalazilo se u Priboju, a filijale u Pljevljima, Prijepolju, Bijelom Polju i Sjenici. Kompanija je izgradila dve lepe zgrade - moderan hotel i poslovnu zgradu na „Brijegu“ sa stanovima za svoje nameštenike. Pored ove trgovačke firme, uspešno je poslovala i jaka trgovačka kuća Braće Borisavljević - Alekse i Jova, zatim trgovačka firma Rustemagić i kompanija; poznati su bili trgovci Hadži-Hamzići, itd. Grad dobija vodu iz vodovoda, uspostavljene su dve skele preko Lima (jedna od njih je služila isključivo za potrebe Austrijanaca), u njemu se otvaraju trgovačke radnje i kafane; on postaje privlačno mesto za poslovne ljude, i ne samo za njih.

U poslednjim decenijama XIX veka u grad Priboj se doseljava stanovništvo iz okolnih sela, ali i iz mnogih drugih mesta i gradova. Iz pribojske okoline doselili su se Jevđevići iz Zirče (starinom iz Goleša); Laploševići koji vode poreklo od starinaca Minića iz Toca, koji opet potiču od Raičevića; Miloševići koji su na Banju došli iz Toca; Nikačevići (starinom iz Babina). Iz Banje su doselili još i Cincović koji vode poreklo sa Kosova, zatim Ljujići, starinom iz Nove Varoši; iz Kralova su došli Kralovci; Memiševići iz Mokronoga; Softići i Saračevići iz Požege; Bojanići koji su živeli ispod Bića; Penezići su doselili iz Crnuga; Selimagići (begovi) iz Miliješa; Savići iz Mokronoga. Iz okolnih sela su se doselili i Uzunovići,

Hajdarevići, Hadži-Murtovići, Rakovići, Sokovići i Bukvići.⁷⁹

Naše krajeve je u vremenu od 1878. do 1880. godine zahvatio veći migracioni talas, poznat kao "muhadžerski pokret". Nakon odluke Berlinskog kongresa, izrazilo veliki priliv muslimanskog stanovništva došao je iz Crne Gore i Bosne i Hercegovine. U Priboj su iz Nikšića doselili Hadži-Hamzići, Zlatanići, Sukići, Ljuce; iz Rožaja Rožajci (starinom iz Nikšića); iz Pljevalja Bajrovići, Hadžiefendići i Kurtalići; iz Boljanića Pašalići; Peštovići i Topalovići iz Sarajeva; iz Čajniča begovske porodice Musabegovići i Praše; iz okoline Čajniča Miletkovići; iz Župe kod Višegrada Čizmići; Baždarevići, Marići i Veletovići iz Veletova kod Višegrada; iz Rudog Lagumdžije i Maglajlije; iz sela Polimlja kod Rudog doselili su Polimci, mada je jedna njihova grana došla u Priboj i iz sela Zabrd. Turkovići su doselili iz Novog Pazara; deo porodice Roljevića došao je iz novovarošskog kraja (jedan od njih, Radojica, bio je predsednik pribojske opštine krajem prošlog veka), kao i Prolići koji su takode došli sa ovog područja.

Najveći deo srpskih trgovačkih i zanatlijskih porodica doselio se u Priboj devedesetih godina XIX veka. Najistaknutiji među njima bili su: Borisavljevići, Stevovići, Melentijevići, Vukovići, Vranići, Daničići, Bracanovići...

79. Bukvići su stara srpska porodica iz ovog kraja. Iz vremena cara Uroša (1355-1371) pominje se 1364. godine izvesni Bukvić koji je dolerao sa iz Dubrovnika za trg manastira Svetog Đorđa u Orahovici (Mazići). Takode su i Sokovići starinci jer se i oni pominju u srednjem veku kao skupljači poreza - soća za srpske vladare. U tursko vreme bili su knežovi.

Uprkos svim migracijama i za Priboj tako karakterističnim promenama stanovništva u njemu je, naravno, živio i opstao jedan broj starosedelačkih porodica. Među njima su najpoznatije: Hasanagići, Andušići, Karaošmanovići, Čelahmetovići, Mulaosmanovići, Demići, Husovići, Kulaši (Četići), Bećirovići...

Hasanagići, i danas brojna porodica u Priboju, direktni su potomci nekadašnjeg azapage Hasana. Nakon smrti, Hasan-aga je sahranjen pored džamije koju je podigao. Postoje izvesne indicije da je obeležje sa njegovog groba sačuvano. Pored njega su sahranjeni i njegovi potomci, ali se za mnoge od njih ne može saznati mesto gde su ukopani. Tokom vremena džamijsko groblje postalo je tesno pa su se Pribojci (muslimani) kopali na prostoru od današnjeg preduzeća „12. januar“ ka Goduši, a u poslednje vreme na Goduškom groblju.

Nišani iz kruga pribojske džamije i natpisi na njima

o danas se u krugu džamije sačuvalo svega petnaest nišana, od kojih je šest sa jasnim zapisima na njima, dva na kojima je zub vremena izbrisao zapise i sedam bez zapisa. Pomenuti nišani su urađeni od mermera, boksita, peščara i kamena krečnjaka.

U našim krajevima su tri vrste nadgrobnih spomenika: zatvoreni mauzoleji (turbeta), otvoreni mauzoleji simbolizovani nizom stubova postavljenih u krug, koji nose krov ili kupolu i, kao treći, kameni nadgrobnii spomenici na kojima su uklesani arapski, turski ili naši natpisi i razni simboli. Sačuvani nadgrobnii spomenici u kru-

gu pribojske džamije pripadaju ovoj trećoj vrsti. Nema sačuvanih podataka da li je bilo izgrađeno turbe iznad Hasan-aginog groba, što bi moglo biti s obzirom da se radi o znamenitom i bogatom čovjeku koji je dao značajan doprinos razvoju svoga grada na urbanom, ekonomskom i prosvjetnom planu.

U ovom radu će po prvi put biti publikovani zapisi sa sačuvanih nišana džamijskog groblja.

Prevod teksta sa sl. broj 1

Prva verzija

..... (nečitko) počinitelj dobrih i lijepih djela umrli Mustafe-age sin Hasan-aga iz Priboja dana petog Ramazana mjeseca preselio iz prolazne u vječnu kuću 1207 (1789/90) godine. (Duši mu) El-Fatih

Druga verzija

..... (nečitko) počinitelj dobrih i lijepih djela umrli Mustafa-age sin Hasan-aga iz Priboja dana petog Ramazana mjeseca preselio iz prolazne u vječnu kuću 1207 (1789/90) godine. (Duši mu) El-Fatih

Sl. broj 1: Nišan Hasan-age ili njegovog sina Mustafe. Nedostaje završni gornji deo. Dimenzije 62 x 13 cm. Urađen od mermera.

Prevod teksta sa sl. broj 2

..... (nečitko) Allahov rahmet (milo-st) umrlom (palom) borcu (junaku) Hasanagić Ferbat-age. Njegovoj duši (prouči) Fatibu. 1222. (1803/4) godine

Sl. broj 2: Nišan Ferbat-age, najstarijeg Hasan-aginog sina. Nedostaje gornji završni deo. Dimenzije 48 x 13 cm. Mermer.

Prevod teksta sa sl. broj 3

..... (nečitko) Umrli hadži Sulejman-beg. (Duši mu) El-Fatiba. 1230. (1811).

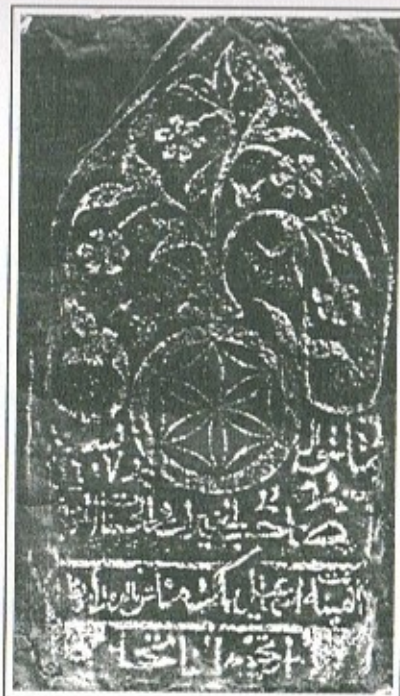
Sl. broj 3: Nišan Sulejman-bega, Ferbatovog unuka. Nedostaje gornji završni deo. Dimenzije 76x15 cm. Boksil.

Prevod teksta sa sl. broj 4

..... (nečitko) Umrli . . . Abdulah efendija sin hadži Sulejmana. (Duši mu) El-Fatiba. 1320. (1902/3).

Sl. broj 4: Nišan Abdulah bega, sina hadži Sulejmanovog. Nedostaje gornji deo. Dimenzije 78 x 15 cm sa jedne strane a sa druge 78 x 14 cm. Krečnjak.

Prevod teksta sa sl. broj 5

Godina 1307 (1889/90) Umrila dobro-
dorka milosrdna Emina kćerka Ismail-
begova. Prvog ševata preselila u kuću
vječnosti. (Za dušu njenu) El-Fatiba.

Sl. broj 5: Nišan Emine Ismail-begove.
Dimenzije 81 x 41

Prevod teksta sa sl. broj 6

On (Bog) je vječan Umrli i oprošteni
Hasanagić Džemil-beg sin Ibrahim-be-
ga. (Njegovoj duši) El-Fatiba. 1325.
(1907/8)

Sl. broj 6: Nišan Džemil-bega
sina Ibrahim-begova.
Dimenzije 86 x 14 cm. Krečnjak.

Prevod teksta sa sl. broj 7

Umrli Hasanagić Ataullah sin umrlog Hasan-age. Allah mu se smilovao. Preminuo
godine 1330. (1912/13). Allahova milost duši njegovoj.

Tekst na našem jeziku ispisan na nišanu sa druge strane:

Ovdje počiva u vječnom miru mebrum Hasanagić Ataul-lab sin Hasanage rođen
god. 1849. Preselio u vječnost g. 1912.

Sl. broj 7: Nišan Ataulaba Hasanagića. Dimenzije 76 x 13 cm. Pešcar.

*Groblje oko pribojske džamije
(sadašnji izgled)*

Natpisi na nišanima su, uglavnom, pisani starosmanskim pismom. Prilikom njegovog tumačenja bilo je izvesnih teškoća zbog toga što je zub vremena učinio svoje pa su pojedini delovi teksta jedva čitljivi. Pored toga, na nekoliko nišana oštećen je gornji deo, te su tim delovi napisa na tim mestima završeno izgubljeni. Tekstovi sa šest spomenika su dešifrovani i prevedeni. Ostala je dilema oko najstarijeg među njima za koji se tvrdi da je nadgrobni spomenik Hasan-agin.

U porodičnoj tradiciji Hasanagića postoji uverenje da je njihov predak pokopan u krugu džamije koju je sagradio u Priboju, što bi se moglo prihvatiti kao realna činjenica. Zatim, u bratstvu postoji mišljenje da je Hasan-agin nadgrobni spomenik preživio sve kalvarije proteklog vremena, da se i danas nalazi u krugu pribojske džamije te da je nišan o kome je reč upravo sa njegovog gro-

ba. Kod dešifrovanja napisa sa tog spomenika javila se dilema da li je reč o Hasan-aginom nišanu ili, pak, njegovog najmladeg sina Mustafe. Tekst (u prevodu) na pomenutom nišanu, po jednom tumačenju stručnjaka za starosmanski jezik, glasi ovako: „Vlasnik hajrata i dobrih djela **Mustafe-age sin Hasan-aga** (podvukao F.D.) iz mjesta Priboj prvi mubarek Ramazan šerifa preseli u vječnu kuću godine 1207. El-fātiha“. Druga verzija istoga teksta protumačena je na sledeći način: „Vlasnik hajrata i dobrih djela **Mustafa-aga sin Hasan-age** iz mjesta Priboj ...“ itd. I pored svih nastojanja (konsultovano je pet znalaca ovoga pisma) nije se moglo dobiti deciderano tumačenje čiji je ko sin, odnosno da li je spomenik **Hasan-agin ili Mustafa-agin**? Pomenutu situaciju usložava činjenica da se Hasan-agin otac zvao Mustafa, kao i to da je Hasan-aga imao jednog sina koji se, lakode, zvao Mustafa.

Za ovaj rad i za prošlost Priboja od značaja je da li je sačuvan Hasan-agin nadgrobni spomen. Iznećemo neke činjenice koje bi, možda, mogle pomoći rešenju ovoga rebusa.

Starešina agaluka, kao što je već ranije istaćeno, imao je titulu age. Narečeni Hasan bio je upravitelj Pribojskog agaluka pa je i nosio titulu age. Tako je naslovljen i u svojoj vakufskoj povelji. Atribut aga mnogo kasnije je dodavan imenu imućnijih ljudi. Na svakom nadgrobnom spomeniku, pa dakle i na ovom, u, po pravilu redukovanom tekstu, svaka reč ima određeno značenje. Znači, onaj ko je pokopan ispod ove nadgrobne ploče imao je titulu age, a istorijska činjenica je da je tu funkciju imao Hasan-aga.

Na ovom nadgrobnom spomeniku, pre pomi-njanja imena, stoji: **vlasnik hajrata i dobrih djela**. Takve atribucije daju se čovjeku koji ih je zaslužio. Kao što je poznato, Hasan-aga je u vakufio znatan deo svojih prihoda i imanja i darovnom poveljom ih namenio unapređenju i razvoju Priboja. Uz to je, sopstvenim novcem, izgradio nekoliko značajnih objekata u ovom mestu. Rečju, uz njegovo ime na nadgrobnom spomeniku sa punim pravom moglo se dodati: dobročvor.

Hasan-agini preci su, po svoj prilici, imali imanja u okolini Priboja gde su i živeli. On je prvi preselio u ovo mesto, u kome će kasnije vekovima, do današnjih dana, živeli njegovi potomci. Može izgledati stoga logično što na nišanu piše: iz mjesta Priboj. Iz njegove vakufname da se zaključiti da je u vreme njenog sastavljanja (1758) legator bio u odmaklim godinama. Ako je živio sto pet godina, kako je sačuvano u svesli njegovih potomaka, on je tada imao sedamdeset i četiri godine, pa zbog toga, i ako je bio mutevelija-upravitelj vakufa, on u tom dokumentu imenuje sina Ferhata za tu dužnost nakon svoje smrti. Ovo je dosta retka praksa, koja potvrđuje da je legator bio svestan da je potrebno na vreme odrediti upravitelja svoga vakufa. Ovo ističemo s toga što godina smrti (1789) na mermernoj ploči ispod koje je pokopan umrli odgovara godini smrti Hasan-aginoj. I na kraju, podudara se i to da je umrli sin Mustafe-age, jer mu se tako zvao otac.

S druge strane, Hasan-agin najmlađi sin Mustafa dobio je vojničko obrazovanje i kao mladi čovek otišao za službom u Trebinje. U Hasanagića nije zapamćen nikakav dalji podatak o njemu osim ovoga. Ne zna se kad

je umro i gde je sahranjen. U knjizi Muslimanska baština u istočnoj Hercegovini Hidzije Hasandedića (Sarajevo 1990) pominje se harem (džamijsko groblje) Hasanagića u Trebinju. Možda je u tom groblju sahranjen Mustafa Hasan-agin (Hasanagić), ali za to nema jasnih dokaza. U njegovom pribojskom bratstvu nema nikakvih podataka o njegovom potomstvu i da li ga je uopšte imao. Pretpostavka da su, eventualno, njegovi zemni ostaci odnekuda preneli i sahranjeni u Priboju mogla bi se uzeti sa velikom rezervom jer se zna da su, u ranijim vremenima naročito, muslimani pokopavani na mestu gde ih je zatekla smrt, pa makar to bilo pored drumu, u planini i sl. Na stranu da li je Mustafa, sin Hasan-agin, mogao ili ne imati titulu age, ali teško bi se moglo dokazati da je dobročinitelj Priboja, jer bi se, svakako, to znalo u Priboju. Pitajte, dakle, ko se nalazi ispod nadgrobnog spomenika Hasan-aga ili njegov sin Mustafa, ostaje do daljeg otvoreno. U ovoj knjizi dat je opisak originalnog napisa sa spomenika pa time i prilika da ga neko precizno protumači.

I pored toga što su se u krugu pribojske džamije mogli sahranjivati svi umrli muslimani iz ovog mesta, znači ne samo Hasan-agini potomci, svih šest do današnjeg dana sačuvanih nišana sa napisima odnose se isključivo na Hasanagiće (nišan sa groba Emine, kćerke Ismail-bega nalazi se na groblju gde su se sahranjivali Smailbegovići).

Drugi po starini je nišan Ferhat-age, najstarijeg Hasan-aginog sina. On je poginuo u ratu pa se na spomeniku označava kao šehid (pali borac, junak). Interesantno je istaći da je on prvi poneo prezime Hasanagić.

O Hasan-aginim potomcima i dobijanju begovske titule

Hasan-aga je iza sebe ostavio tri sina: Ferhata, Emira i Mustafu. Ferhat je, po očevoj oporuci, bio mutevelija (upravitelj) Hasan-aginog vakufa, i zajedno sa mladim bratom Emirom starali su se o prostranim posedima i ostalim dobrima koje su nasledili od oca. Najmladi brat Mustafa završio je vojne škole i otišao u Trebinje. Ni u porodici, ni u dokumentima nema podataka o njemu ili njegovim potomcima.

Poslednje decenije XVIII veka, kada je u pitanju pribojski kraj, relativno su miran period. Ovim delom puta trgovci bezbedno putuju; brojni karavani sa istoka i od primorja prenose svakovrsnu robu, koju neki od njih

pretovaraju ovde, a onda je novi ponosnici prenose dalje. Omalena kasaba Priboj već oдавно je navikla na ljude različitih rasa, izgleda i jezika, ozbiljne, poslovne i umorne koji prolaze sa dugim povorkama natočarenih konja i kamila ili pak svraćaju ovde i odmaraju se za sledeća naporna putovanja. Lokalno stanovništvo, svo u službi ovoga značajnog posla, nastoji da se svako ljubazno dočeka, nahrani i snabde onim što mu treba. Tako su se oduvek ponašali ljudi duž velikih i važnih međunarodnih puteva.

Vakuf dobro vodi ugledni i čestiti Ferhat, koji je, kako stoji na njegovom nadgrobnom nišanu, bio aga Pribojskog agaluka. Hasan-agini sinovi su najbogatiji i najvažniji ljudi u svom meslu. Iz tih razloga neki od Hasan-aginih unuka su mogli da se školuju i završe visoke škole tadašnjeg vremena. Tako je Ibrahim, najstariji Hasan-agin unuk, najpre završio mekteb i iptidaiju u Priboju, a potom Veliku medresu u Istanbulu. Dok su mektebi u našim krajevima, a i drugde, bili ustanove u kojima se dobijalo elementarno (osnovno) obrazovanje, preležno religijsko, i iz ovih ustanova nastavljalo školovanje, medrese su bile prevashodno profesionalne škole. U tim školama softe su se pripremale za islamske sveštenike (imame), veroučitelje i službenike po džamijama, a u medresama višeg ranga spremali se budući muderisi i kadije.

Postoje izvesne nejasnoće koji i kada je prvi Hasanagić dobio titulu bega. Po ovom pitanju činjenice su sledeće: ugledni i bogati spahija Ferhat, sin Hasan-agin, imao je pet sinova: Ibrahima, Mustafu, Đulba, Aliju i Kambera. Pouzdano se zna da je Ferhat svog najstarijeg

sina Ibrahima poslao u Istanbul na školovanje u čuvenu Veliku medresu. Po završetku škole Ibrahim je stekao obrazovanje za obavljanje dužnosti kadije.⁸⁰ Ferhatov drugi sin Mustafa bio je umešan poslovni čovek - između ostalog bio je zakupnik dela dobara Mustafa-pašina (Sokolovića) vakufa u Rudom (četiri bašte i tri dućana)⁸¹ a išao je na hadž, kao i brat mu Đulbo. Ostali Ferhatovi sinovi starali su se o porodičnim posedima i imetku u Priboju i okolini.

Tridesetih godina XIX veka bosanski velikaš Husein-kapetan Gradašćević poveo je borbu protiv Porte za autonomiju Bosne u okviru Osmanskog Carstva. Na našim prostorima ovaj pokret je prihvaćen u Prijepolju, Pljevljima, Bijelom Polju, Kolašinu, Gusinju, Sjenici i Novom Pazaru. U Prijepolju pristalice pokreta bile su izrazito brojnije od onih koji su bili na strani sultana Mahmuda II. Po bunjenici su uspjeli da smene Hašim-bega, muselima odoga grada, čoveka lojalnog sultanu i umesto njega za novog muselima izaberu Hadži Mujagu Prijepoljca.⁸² Odlučna bitka između Gradašćevićevih pristalica (među kojima je bio i znatan broj Sandžaklija) i sultanove vojske bila je kod Lipljana na Kosovu 22. jula

80. Kadija - doslovno sudija, državni organi koji su bili nadležni da vrše sudske poslove na području jednog kadiluka. Pored sudstva, koje je u osmansko-turskom uređenju spadalo u njegovu nadležnost jer drugodržavni organi nisu imali nikakvu sudsku vlast, kadija je imao široka ovlašćenja i dužnosti u području vojne i civilne administracije i kontrolu zakonitosti akta svih vlasti. Kadija se starao i o vakufima i proveravao poslovanje i račune mutevelija. Kadije nisu dobijale plate od države negoslu naplaćivali takse za izdavanje raznih pravnih akata i overavanje dokumenata.

81. Alija Bešlić, *Rudo i rudski kraj kroz vijekove...*

82. Ejup Mušović, *Odnosi kneza Miloša Obrenovića prema buni Husein kapetana Gradašćevića*, Novopazarski zbornik br. 15, Novi Pazar 1991.

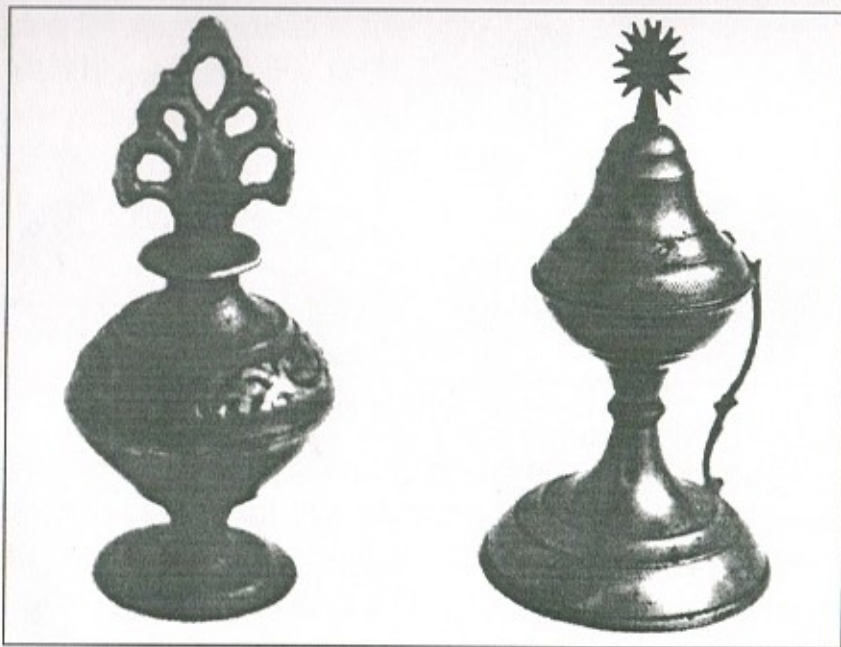
Muburi (i otisci) Ibrahim-bega Malić-begovog sina

1831. godine. U ovom boju pobedio je Gradašćević, ali Bosanci nisu uspjeli da iskoriste ovu sjajnu pobjedu. Po Gradašćevićevom povratku u Bosnu, Austrijanci su ga sa pratnjom predali Turskoj. Pre toga Hašim-beg je sa sinom odveden u Travnik i tamo pogubljen, a Mujo Prijepoljac, šliteći odstupnicu pobunjeničke vojske, sa svojih 660 boraca pokušao je da odbrani mosta na Limu i položaje na Mihajlovići na Babinama, u čemu nije uspeo i sultanova vojska ga zarobi. Potom su ga svezanog posadili na magarca, licem unatrag, i vodili kroz varoš čiji je jedno vreme bio zapovednik.⁸³

Nakon ovih događaja u Prijepolju je ponovo uspostavljena carska vlast i za kadiju je postavljen Ibrahim Hasanagić, mladi i obrazovani Pribojac. Očigledno je da je Ibrahim ovu funkciju veoma uspešno obavljao jer će uskoro, sultanovom milošću, dobiti titulu bega.⁸⁴ To je

83. Isto

84. Beg (tur. beğ), turska titula koja se pominje u VIII veku u značenju gospodar, starešina, knez plemena ili plemenske zajednice. U Osmanskom Carstvu ta titula davala se sinovima paša, višim vojnim starešinama, a kasnije višim oficirima, činovnicima odgovarajućeg ranga, predstavnicima stranih diplomatskih misija i istaknutim ličnostima.

*Surmaluk i posudica za karanfilić
(vlasništvo Esada Hasanagića)*

moralo biti pre 1845. jer se te godine u jednom dokumentu njegov brat Mustafa pominje kao hadži Mustafabeg.⁸⁵

Na osnovu nalpisa na nišanima iz kruga pribojske džamije vidi se da su Ibrahimova braća i njegovi potomci (Ferhatova linija) u kasnijim vremenima nosili titulu bega, a druga linija - Emirovi potomci nisu se njome nazivali.

84. Alija Bešlić, navedeno delo

Stara gradska kuća

Poslednjih decenija XIX veka Priboj se još jedanput oporavlja nakon paljevine i ratnih razaranja. Trgovina i zanatstvo oživljavaju, podižu se nove radnje i kuće. U ovom vremenu se ističu Hasanagića kuće, lepe građevine bosansko-isločnjačkog stila.

Sledi detaljniji opis jedne tipičnije pribojske kuće podignute krajem XIX veka.

Po povratku u Priboj nakon njegove paljevine 1875. godine, Ismail Hasanagić je na brzinu, „na olkostima raskošene bašte“, znači bez temelja, podigao krov nad glavom svojoj porodici. Nešto kasnije, na mestu gde je

sada kuća Velida Smailbegovića, njegovi sinovi su sagradili novu kuću. Ovak je prema sećanju Ibrahima Smailbegovića, Ismailovog potomka, izgledala ta njegova kuća. Bila je to prilično prostrana građevina, dimenzije 10x12 m, koja je imala prizemlje i sprat. Osnova kuće zidana je od kamena, tehnikom trpanca, čiji su zidovi bili debljine 0,90 m. Gornji sprat je ozidan čerpičom ojačanim drvenom gredama. Kuća je bila pokrivena šindrom.

U prizemlju je bila prostrana soba - odžaklija (ime je dobila po odžaku koji ju je zagrevao) koja je služila za dnevni boravak, potom jedna manja soba, kao i treća soba koja je imala funkciju kuhinje. U ovoj prostoriji bio je šporet ozidan od cigle na kome je odozgo bila metalna ploča. U njemu je bio ugrađen sud za zagrevanje vode tako da su ukućani raspolagali sa toplom vodom. U ovom delu kuće bila je i magaza u koju se ulazilo na posebna vrata od debelih hrastovih dasaka, ojačanih metalnim zaključcima i sa alkama za rukohvat. U magaziji su se držale kace sa smokom, zemljane posude za turšiju, stupa za tucanje žita i drugo.

Na gornji sprat se ulazilo spoljnim, natkrivenim drvenim stepeništem na čijem početku je bio „papučluk“, mesto za odlaganje obuće. Izlazak stubištem na divanhani zatvarao je drveni kapak koji bi, kad bi se spustio, zatvarao ulaz na gornji sprat. Na lepo uređenoj divanhani tokom leta sedelo bi se uz kafu i druga posluženja. Iz hodnika bi se ulazilo u prostorije na spratu. Prva vrata su vodila u malu sobu kroz koju je prolazio odžak iz prizemlja. Iza nje je bila velika soba, najveća prostorija u celoj kući, gde se spavalo. Pregradni zid između velike sobe i odžaklije bio je ozidan lončićima koji su zagrevali taj pro-

stor, a uveče, kad bi se ugasio svetlo, emajlirani lončići su svetleli u mraku. Naspram velike sobe bio je „čiler“ gde se odlagala garderoba. Iza njega bila je još jedna manja soba. Idući pravo hodnikom dolazilo se do „čoška“, jedne vrste pokriivenog balkona na istočnoj strani kuće, gde se za lepog vremena kahdenisalo i odakle se za Bajram i druge svečanosti oglašavalo pucnjem iz puške.

Još jedna specifičnost ove zanimljive kuće bilo je otvoreno ognjište koje se nalazilo u blizini osnove stubišta, sa slobodnim prolazom do lavana kuće, na čijim krovnim gredama je zimi sušeno meso.

Sobe su bile patošene borovim podnicama a plafoni su bili urađeni od bukovih šašovaca, poredanih između greda od belog bora. Podovi su redovno ribani a i šašovci takođe jer je važno nepisano pravilo da se po čistoci šašovaca cenila urednost kuće.

Zidovi soba bojani su krečom; podovi su bili zastrti ćilimima, preko kojih je bilo nekoliko šiljeta i postecija, uređenih ovčijih koža sa runom. Oko zidova su bili „kalufli“ jasluci, a na sredini sobe mangal na kome se „pekla“ kafa. Na određenom mestu u sobi (uz zid) ugrađeni su bili senderi, dolafi i musandare. Prostorije su osvetljavane lampama na petrolej tzv. „hamidovkama“, tako nazvanim po sultan Abdul-Hamidu. U kući su bila dva hama, jedan u velikoj a drugi u maloj sobi.

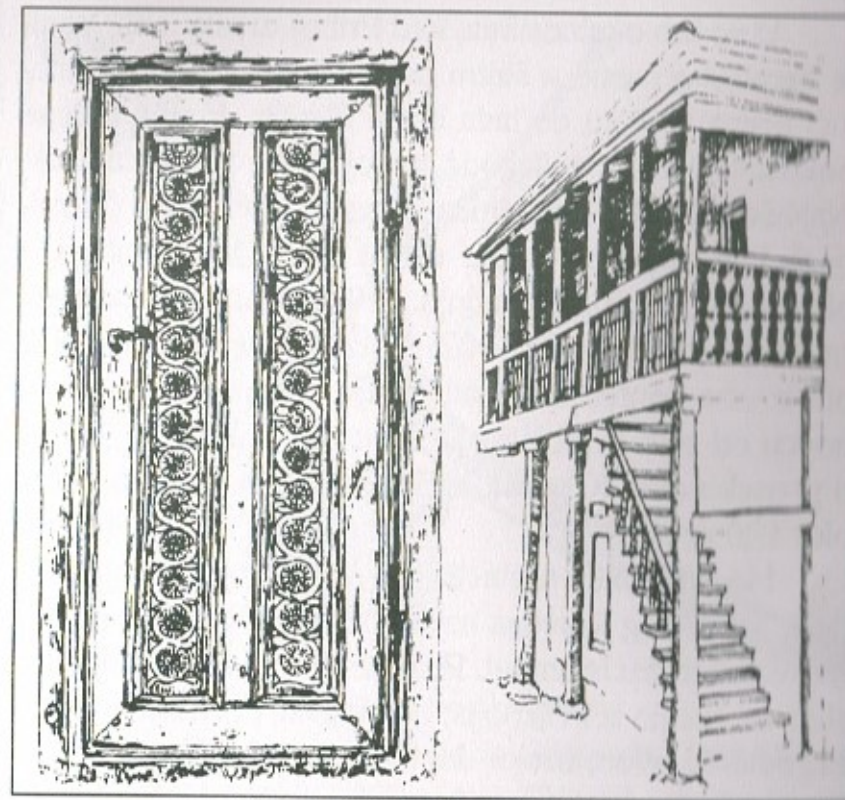
Odmah iza ulaznih vrata, u dvema sobama na spratu, bile su arkade urađene u duborezu. Glava porodice Rustem imao je naglašenu naklonost prema rezbarstvu u drvetu, pa se podremeno bavio lime. Pored ovog, takođe iz razonode, voleo je da pojedine odevne predmete ukrašava vezom, posebno vezom od srme.

Međutim, njegova najveća strast bio je lov na kune (čija je koža bila na velikoj ceni), kojih je krajem prošlog veka bilo dosta u okolini Priboja. Za ovu divljač držao je posebno istrenirane kerove. U lov isključivo na kune išao je mahom sa slugom, a ponekad i sa sinovima Zaimom i Abdulahom.

U dvorištu kuće bila je ozidana pekara za kućne potrebe, zatim hambar, salaš, te nešto podalje velika štala pokrivena šindrom ispod čijeg visokog krova je odlagano seno za konje i krave. Uz kuću je rasla loza iza koje je bio cvetnjak sa različitim cvećem. Oko bašte zasadene voćem bila je visoka drvena ograda koju su nazivali „perdom“. Voda je bila dovedena ja-

Tipovi kuća u Priboju s kraja XIX veka
(Crtež arb. S. Derikonjića)

Ulazna vrata i doksač stare kuće u Priboju
(Crtež S. Derikonjića)

zom iz obližnjeg potoka Miškovac, a za piće je korišćena voda koja je donošena sa izvora Česmice.

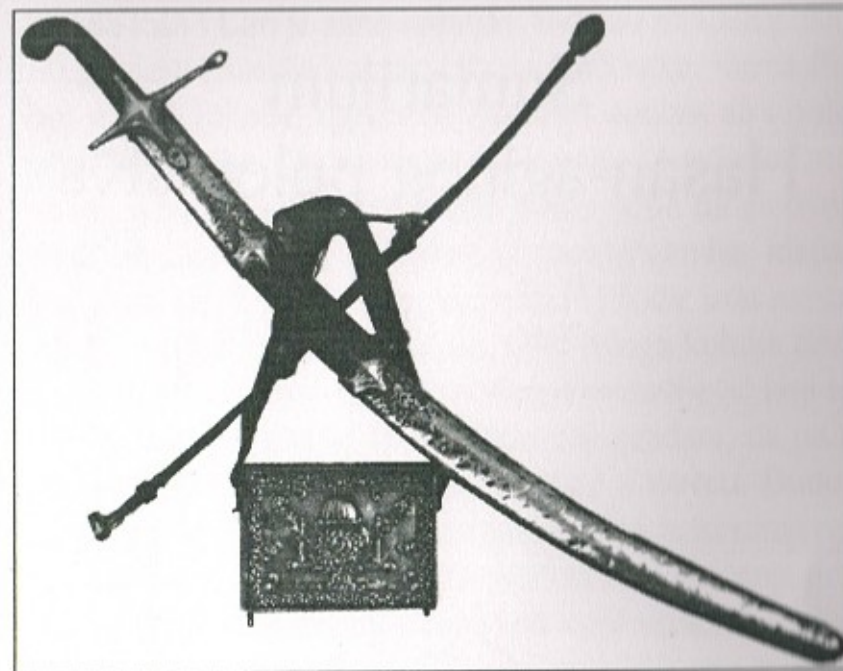
Priboj je bio uredna i čista varošica o čijoj higijeni su se starali sami građani. To je bila stvar i merilo ponašanja i učvršćeno pravilo. Svako je čistio prostor ispred svoje radnje, svoje kućno dvorište; zajednički su se održavali sokaci, čupana trava po kaldrimi, prskalo se vodom preko leta da nema prašine i čistio sneg. Skupljeno smeće povremeno je odvoženo van varoši kolima sa upregnutim konjima.⁸⁶

86. Faruk Dizdarević, navedeno delo

U novim okolnostima, kad Priboj izrasla u najvažnije trgovačko mesto u širem području, polako preuzimajući primat koji su do tada imala Pljevlja, Hasanagići su pokušavali da se prilagode novoj poslovnoj delatnosti. Najviše uspeha u tome imao je Ismail Kamberov (Smail-beg) koji proširuje svoju raniju trgovačku delatnost i otvara veću trgovačku radnju. Prilikom obnove manastira Banje od 1898. do 1902. (darodavci su i ovoga puta bili iz obe konfesije) Smail-beg je dao najveći prilog u novcu od svih Pribojaca. Dok su se ostali prilozi kretali u proseku oko 20 groša, on je 1901. godine dao prilog oko 120 groša.⁸⁷

Hasanagići su nastavljali sa školovanjem svoje mladeži. Smail-beg je svoga najstarijeg sina Rustema poslao na školovanje u Istanbul. Po povratku sa školovanja Rustem se oženio iz Prijepolja, od poznate porodice Hašimbegović. U ovom braku dobio je sina Šerifa. Nešto nakon rođenja deteta sporazumno se razvodi sa ženom (dobija od nje Ilmi haber o razvodu). Ona sina Šerifa odvodi sa sobom kod roditelja, a Rustem se ženi po drugi put, od Šahinpašića iz Pljevalja.

Smail-begovi sinovi Rustem, Salih, Mehmed i Muhamed nisu se slagali sa ostalim rođacima Hasanagićima oko načina vođenja Hasan-aginog vakufa. Ti nesporazumi su trajali više godina i završavaju se tako što oni, nakon smrti svoga oca (nešto pre 1912. godine) menjaju prezime u Smailbegović, po imenu svoga oca. Njihov brat Alija kao i Šerif, Rustemov najstariji sin iz prvog braka, zadržavaju prezime Hasanagić. Alija se bavio po-

Sablja i čibuk iz porodice Hasanagić

slovima u Priboju, a Šerif se iz Prijepolja preseljava u Berovo (Makedonija). Njegov sin Džemil odlazi u Istanbul gde uzima novo prezime Gülhan. Sad sa porodicom živi u Ofenburgu u Nemačkoj.

86. Vukoman Šalipurović, *Prilozi za istoriju građevinarstva...*

Sumarijum Hasan-aginog potomstva

osvitu XX veka Priboj poprima izgled srednjoevropske varoši. Po ugledu na austro-ugarsku gradnju bogaliji trgovci počinju podizati svoje zidane kuće i radnje, okrečene spolja i iznutra. Naročito lepe kuće podigli su Borisavljevići, Steđevići, Strijelići... Panoramu Priboja upotpunjuju i zgrade koje je podigla austro-ugarska vojska. U ovo vreme Priboj je već poznato trgovačko mesto.

Odnosi između srpskog i muslimanskog stanovništva u Priboju bili su dobrosusedski, tolerantni i skladni. To će ilustrovati sledeći primer. Kao što je poznato, u drugoj polovini 1896. godine nedeljama je neprestanice

padala kiša i Lim je silno nabujao. Tada su stradali polimski gradovi i naselja koja su bila na obali reke. Varoš Priboj je bila, takode, ugrožena limskom vodom ali i polocima koji su se s brda sivali ka njemu. U jednom momentu glavnim sokakom je bilo toliko vode da se dvoje dece utopilo. Uz to, na sokak je naneto zemlje, klada i granja da se njime nije moglo proći.⁸⁸ Mudir izda naredbu da se ulica raščisti kulukom. Oko ovoga kuluka dode u sukob sa vlastima trgovac Aleksa Borisavljević koji nije hteo da plati kuluk, jer su istaknutiji građani, da ne bi radili mogli svoj deo obaveze da plate u novcu. Budući da pomenuti Borisavljević nije bio izmirio neki raniji porez opštini, a sada nije hteo da plati za raščišćavanje grada, mudir naredi da mu se zapleni konj sedlenik i izloži javnoj prodaji. Zaptije, usred dana, izvedu konja iz ahara i krenu ka pijaci. Murat-beg Hasanagić, videvši to, zapti zaptije o čemu se radi. Kad mu oni kažu šta je na stvari, ovaj iz bensilaha izvadi novac, izmiri ceo Borisavljevića dug i zapovedi zaptijama da vrate konja odakle su ga uzeli.

Varoš je raščišćena. Zalaganjem opštinskih vlasti i uz pomoć austro-ugarske vojske nešto kasnije je kaldrmisana glavna ulica.

88. Voda je došla noću posle pucanja "brane" u Kumaničkoj klisuri, tako brzo i silovito da su ljudi nizvodno od loga mesta jedva žive glave izduli. Niz Lim su plovile cele kuće, mrtva stoka, išćupana iz zemlje stabla - "sve našlo je naišla voda i mogla sa zemlje da olkine, da išćupa, i na talasima u nepodral da odnese". To se desilo 10. i 11. novembra 1896. god. Jedan paroh iz Rudog zapisao je tada na trojicu: "... U cijelom carstvu bilo je stradanje od vode, koje će istorija zabilježiti". Rudo je tada sasvim postradalo pa su se njegovi građani sklonili u Priboj, Višegrad, Novu Varoš, Sjenicu i drugde.

Bratstvo Hasana-
nagića je pred Drugi
svjetski rat brojalo 25
domaćinstava sa oko
140 članova. Uprkos
svim događajima i
istorijskim menama i
kad su povremeno
morali da napuštaju
svoj rodni grad, oni
su se njemu vraćali,
kao i ostali starinci ve-
zani za zavičaj. U po-
slednjih pola veka ne-
ki od njih vođeni slu-
žbom i drugim poslo-
vima, odlazili su iz
Priboja, iako da ih da-
nas ima u Beogradu

(7 porodica, 20 članova), Sarajevu (14 por., 39 čl.), Za-
grebu (1), Mariboru (1 por., 3 čl.), Makedoniji (2 por., 8
čl.), Češkoj (1 por., 2 čl.), Kanadi (2 por., 8 čl.), Turskoj
(2 por. 3 čl.), Francuskoj (1 por., 3 čl.), Holandiji (2 por.,
5 čl.), Bosni (1 por., 4 čl.), Beču (1 por., 3 čl.), Goraždu
(1 por., 2 čl.). U Priboju sada žive 33 porodice Hasana-
gića sa 96 članova domaćinstva. Bratstvo Smailbegovića,
koje je nastalo od Hasanagića, delom živi u Priboju a ima
ih i u Bosni i Hercegovini, Nemačkoj i Turskoj. Ukupno
ih je 19 članova koji žive u šest porodica. Znači, Hasan-
agino potomstvo sada broji 231 članova koji žive u 86
porodica.

*Prednji izgled fasade kuće Borisavljevića.
Uticaj evropske arhitekture na gradnju u Priboju.*

*Trgovačka (sada ul. 12. januara), glavna ulica starog Priboja
sa Hasan-aginom džamijom u pozadini
(Snimak s kraja 50-ih godina XX veka)*

Priboj u savremenom dobu

neksion Bosne i razmeštajem vojnih snaga u tri sandžačka grada kod najširih slojeva stanovništva ovoga područja izazvali su uzbuđenje protiv Austro-Ugarske.

Za svo vreme prisutnosti Dvojne monarhije na ovom području u pretežnom delu srpskog i muslimanskog stanovništva postojalo je antiaustrijsko raspoloženje. Parole protiv ove velesile iskazane su i na velikom narodnom mitingu održanom avgusta meseca 1908. godine u Priboju.⁸⁹ Pribojski uvoznici robe rešili su da od

⁸⁹ N. S. Marinović, *Novopazarski sandžak u aneksionalnoj krizi*, zbornik; Velike sile i Srbija pre prvog svetskog rata, Beograd 1976.

24. decembra obustave svaki uvoz i prodaju artikala iz pomenute Monarhije; roba koja je već bila stigla uskladištena je u magacine, a onim trgovcima koji ne bi poštovali odluku zaprečeno je strogim kaznama. U bojkotnoj komisiji nalazili su se: Svetolik Borisavljević, Smail-beg Hasanagić, Salko Hadži-Andžić (možda Hadži-Hamzić), Vladimir Karadžić, Radojica Roljević i Medo Veletovac.⁹⁰ Uskoro će se austrougarski garnizon povući iz Priboja, kao i iz Prijepolja i Pljevalja.

Istočna kriza ulazi u završnu fazu. Slede Balkanski ratovi. Novo poglavlje u istoriji Priboja započinje 5. novembra 1912. godine⁹¹ kada je ovaj grad, nakon višedekodne turske okupacije, prisajedinjen Srbiji. Prema novoj teritorijalnoj organizaciji Priboj je najpre pripao Pljevaljskom okrugu koji su činili: polovina kaze Pljevlja, kaza Prijepolje i Nova Varoš i mudirluk Priboj. Konačnim razgraničenjem između Srbije i Crne Gore osniva se novi, Pribojski srez koji je pripao novoformiranom Prijepoljskom okrugu.

Zatečena pulna mreža bila je u lošem stanju. Najpre se gradi drveni most na Uvcu, širine jedan i po metar i opravljaju put od Uvca do Priboja da bi se uspostavila bolja komunikacija između železničke stanice na Uvcu i grada. Nastaviće se izgradnja puta od Priboja do Prijepolja, koji je ranije započela Austrija. To će biti najvažniji put u Polimlju, pogotovo od kada je produžen krak pruge od Uvca do Priboja (1929). Zakonski se reguliše odnos iz-

90. Bogumil Hrabak, Oblasli Stare Raške krajem XIX i početkom XX veka, Zbornik radova sa naučnog skupa povodom osamdesetogodišnjice oslobođenja Mileševskog kraja od turske vlasti, Prijepolje 1994.

91. *Prvi balkanski rat*; Bogdan Gledović, Vojnoistorijski institut JNA, 1959.

među posednika zemlje (aga i begova) i čifčija, pa sada taj odnos „nije između vlasnika zemlje i zakupca, već odnos između dva suvlasnika“. Ovim započinje agrarna reforma, koja će se uglavnom završiti dvadesetih godina XX veka.

Tridesetih godina u Srezu pribojskom bilo je devet državnih narodnih škola; podiže se u gradu nova zgrada osnovne škole, gradi se železnička stanica, otvara pošta, formira se Mesna zadruga za poljoprivredni kredit i Sreski rasadnik, gradise Sokolski dom, nova crkva... Ovih godina aktivno deluje (Hasan-agin) Vakuf čiji je predsednik Alija Beganović, a članovi Mehmed Hasanagić, Sukrija Hadži-Murlović i Salih Topalović.

Nekoliko godina nakon završetka Drugog svetskog rata (1939-1945), pred izgradnju Fabrike automobila, odlučuje se da se izgradi novi grad u Čitlučkom polju. Opet se javljaju ideje da se ceo stari grad iseli i tamo preseli „zbog zgodnijeg položaja nove lokacije i uslova za razvitak novoga naselja“.⁹² Srećom, i ovoga puta se odustalo od te namere. Od pedesetih do devedesetih godina XX veka Priboj je doživeo veoma buran razvoj u privrednom, urbanom, prosvetnom, kulturnom i svakom drugom pogledu. U tom periodu je izgrađeno nekoliko značajnih preduzeća: Fabrika automobila Priboj (1953), Fabrika za preradu poliestera „Poliester“ (1960), Milnarsko-pekarsko preduzeće „12. januar“ (1950), Industrija konfekcije „Inkop“ (1947), Fabrika za preradu sintetičkih smola i drugih hemijskih proizvoda „Epoksid“ (1982), itd. Od prosvetnih ustanova osnovane su tri osmora-

92. Milisav Lulošac, *Priboj na Limu, antropogeografski pogled na razvitak naselja*, Beograd 1960.

zredne škole, gimnazija i mašinsko-tehnička škola; podignute su tri lepe i moderne zgrade za decu predškolskog uzrasta tzv. dečji vrtići; izgrađena je zgrada Doma kulture u starom delu grada i započela izgradnja novog doma kulture u novom delu grada; izgrađena su dva višeca i tri betonska mosta preko Lima; izgrađeni su stadion i sportska hala, nova bolnica, nova železnička stanica, podignuta dva hotela (i treći na Banji), izgrađeno nekoliko hiljada stanova i kuća. Grad je povezan asfaltnim putem prema Užicu i Beogradu, Prijepolju i dalje ka primorju, kao i prema Sarajevu. Kroz Priboj je 1976. godine prošla pruga Beograd-Bar, jedna od najvažnijih železničkih transverzala u zemlji.

U urbanističkom pogledu stari deo grada nije doživeo radikalnije promene, ali je u Čitlučkom polju nikao novi grad sa oko 16.000 stanovnika.

Prema popisu iz 1921. godine na prostoru Sreza pribojskog živelo je 13.556 stanovnika, a u varoši 1.050 žitelja. Popisom iz 1991. godine na teritoriji opštine evidentirano je 35.951 građana a u Priboju 22.137.⁹³

90. *Stanovništvo opštine Priboj*, Beograd 1998.

Summary

This work is entitled „ABOUT HASAN-AGA AND HIS VAKUFNAMA (law)“ with a subtitle 'A Supplement about the Past of Priboj', because a gift charter (in Turkish and in an Serbian translation), one of the rare documents of its type from the early age is printed in it. Probably the original document got lost, so the transcript which was done by Kasim Hadžić in 1940, is the only saved trace.

In the introductory part of this book a review of the origin of today's Priboj is given, placed in context of historical events.

Today's Priboj did not originate as it was considered 'till now, from a subcastrum of the medieval town of Priboj (Jagat), but was formed on the place of a caravan stop from the Middle Ages, on the right bank of the Lim river. In Middle Ages an old caravan road passed through here which in a shortest way connected the central and east parts of the Balkan peninsula with central part of the Adriatic coast. From the Lim valley into which could be got into from different directions one would pass through Priboj, Sijenica and Ras-the trading centers-to the most important Serbian mar-

ket-places, such as Novo Brdo, Pristina and Trepca were, and then further on to the east.

At the beginning of the tenth decade of the 14th century, the Turks occupied these areas and the above mentioned communication artery was of use to them as a corridor for further attacks towards Bosnia. This corridor, innovated and adapted to new circumstances, later on developed into the most important communication arteries in this part of the Turkish Empire known under the name „The Bosnian Road“ or „The Constantinople's Road“. Thanks to this road a number of settlements developed, such as Rudo, Priboj, Nova Varos, Sjenica, Novi Pazar, etc.

From a caravan stop stage, Priboj in time developed into a market-place, a place not just for relading merchandises but trading with it also, in other words exchanging it between people from the caravans, merchants and local population. Thanks to this some khans (overnight stays) were built and an army garrison of derbenjis (derbendžija) were stationed, who took care, together with the local population of the safety of travellers, merchants and their goods, on this part of the „Bosnian Road“. The European authors who wrote about their travels, passing this way at the beginning of the 16th century marked this place as a town in which the civil and military administration was placed, with a well developed trade, handicraft and viticulture.

From 1565, Priboj was already the center of nahiya a decade and a half later a center of kadiluk also, a rather important administrative unit of the Turkish Empire. The town now started to urbanize: in it a mosque and mekteb (primary school) was built, a big caravan saray was raised where travellers would stay, as well as the bridge over the Lim river. In the separate chapter the urban development of this place is explained in more details.

Disregarding the fact that the Turks had already occupied this territory by the end of the 15th century, accepting Islam both in scope and in intensity was of small ratio until the beginning of the 17th century. The reasons why the Christian Population, who settled this region, slowly accepted the new religion were varied. The most important are the following: on this region the two Serbian-Orthodox bishoprics had an important influence, whose seats were in Pribojska Banja and in Mileševa; then often fluctuations of the population in Priboj: so those who stayed relatively short could not easily accept a new and totally different civilizational type and; thirdly, in this area beside the powerful church land estate of Banja and Mažići there were not many other distinguished landowners who would have had an interest to accept the religion of the conquerors and in that way retain property and privileges. In the subsequent centuries the process of Islamisation will progress in this region.

An important happening in this history of Priboj presents a decision of the chief of Priboj's area and Priboj itself Hasan-aga to bequeath a part of his fortune and intend it for the economical, urban and educational development of Priboj that happened in 1758 and that gift charter is known as HASAN-AGA VAKUFNAMA.

With this gift charter (whose original text and the translation is printed in this book) Hasan-aga formed a vakuf (property of muslim community), an endowment property, which was composed of his real estate (two ferries on the Lim river, a khan, a mosque, a school etc) and also of money 36. 000 silver akchi worth, which was placed at disposal in the aim of the development and progress of Priboj. The first administrator of this foundation was the legater himself, and later on his male descendants, as it was established by the document. In this work a thesis is presented that the mentioned dignitary was born in the area of Priboj in contrast to some opinions that he came here from somewhere in line of duty.

In the next period of time Priboj developed into a nice town with a very live circulation to which many travellers and merchants, who passed through here, gave the basic note.

From the 17th to the 19th century these areas were battlefields of many wars so Priboj was destroyed a couple of times. Together with the wars and busy roads on which Priboj was situated, different diseases and epidemic came, which deci-

mated the population. It is thoroughly written about in this study as well as of the inhabiting of people from the surrounding area then from Bosnia, Hercegovina and Montenegro, especially during the 19th century. The descendants of these immigrants today in a predominant number make the population of Priboj. But, of course a number of native families remained here among which the Hasanagic s were the most, the direct descendants of the mentioned Hasan-aga. As a supplement to this work we made up a detailed genealogy tree of the Hasanagic family.

For the first time in this publication, texts and their translations of a number of tombstones are published, which are in the cemetery around the Priboj (Hasan-aga's) mosque. One of these monuments could refer to Hasan-aga which would be an interesting fact in clearing up the past of Priboj. Experts in old Turkish language, in which the epitaphs are written are in a dilemma whether this monument is of the meritorious inhabitant of Priboj or his son.

Facts about the constructions of the first mosque and mekteb are systematized and then their further destiny until today is followed.

On the last pages of this publication the main facts of the actual picture of town Priboj are given.

The book is illustrated with 44 documentals. Its reviewer is Dr Bogumil Hrabak.

REGISTAR LIČNIH IMENA

- Abdulah, Rustemov sin - 126.
Abdulah-beg - 111.
Abdul Hamid, sultan - 125.
Abu Hanifa - 42.
Avdi-beg Smailbegović - 55.
Aleksa Borisavljević - 55.
Alibeg, ajan - 80.
Alija Beganović - 139.
Alija Bejtić - 5, 6, 28, 64, 65, 82.
Alija, Ferhatov sin - 119.
Alija Hasanagić - 128.
Anđušići - 106.
Arsenije III, srpski patrijarh - 35.
Atanasije Rašković, starovlaški knez - 35.
Atullah Hasanagić - 113.
Atija R. Hasanagić - Kurtalić - 88.
Ahmed - 80.
Ahmed, sin Radojev - 25.
- Baždarevići - 105.
Bajram - aga - 29.
Bajrovići - 104, 105.
Bećirovići - 106.
Bogumil Hrabak, akademik - 10.
Bojanići - 104.
Borisavljevići - 105, 130, 131.
Boško Jankovski - 58.
Branko Jankovski - 58.
Braća Borisavljević, Aleksa i Jovo - 104.
Bracanovići - 105.
Bukvići - 105.
- Vaso Petrović, pribojski sveštenik - 55.
Vejsel Zuli, ak. slikar - 58.
Veletovci - 105.
Velid Smailbegović - 124.
Vladimir Karadžić - 138.
Vojislav Vojinović, knez - 8.
Vranići - 105.
Vuk Branković - 8.
Vuk Karadžić - 50.
Vukovići - 105.

Gavro Šalipurović, majstor iz Goleša - 52.
Gerc Elias (Đerdelez Alija) - 15.
Gradašćević Husein - vidi pod Husein-kapetan Gradašćević

Damjan Vukdrag - 23.
Daničići - 105.
Demići - 106.
Dimitrije R. Božović - 86.
Dragutin Nemanjić, kralj - 8.
Dušan, kralj i car - 8.

Đulbo, Ferhatov sin - 119, 120.

Ebu Hanifa Kufija - 79.
Evlija Čelebi - 27, 32.
Emina, kćerka Ismail-begova - 112, 117.
Emir, Hasan-agin sin - 63, 82, 118, 166.
Esad Hasanagić - 122.

Žarko Lješević, pop - 51.

Zaim, Rustemov sin - 126.
Zlatanići - 105.

Ibrahim-beg, kadija u Prijepolju - 46, 112, 119, 120, 121, 122.

Ibrahim Smailbegović - 124.
Ibrahim Halebija - 42.
Ibro Karaosmanović - 88.
Ivan Frano Jukić - 49.
Imam Azem - 79.
Imam Ebu Jusuf - 79.
Imam Esnarija - 79.
Imam Zufer - 79.
Imam Muhamed - 80.
Ismail-beg - 112, 117, 123, 124, 128.

Jevdevići - 104.
Jozef fon Lamberg - 20.
Josip Broz Tito - 87.
Julije Andrašić, grof - 101.

Kamber, Ferhatov sin - 119, 128.
Karadorde - 48.
Karaosmanovići - 106.
Kasim Hadžić - 49, 64.
Korjenčići - 104.
Kratovci - 104.
Kulaši (Četići) - 106.
KuriPešić - 10.
Kurtalići - 88, 105.

Lagumdžije - 105.
Lazar Hrebeljanović, knez - 8.
Laptoševići - 104.
Leonard fon Nagarola, grof austrijski - 20.

Ljujići - 104.
Ljuce - 105.

Maglajlije - 105.
Malić-beg - 121.
Marijan Penezić - 52.
Marići - 105.
Mahmut II, sultan - 120.
Mahmut-beg Bajrović, trgovac - 52.
Medo Softić - 58.
Medo Veletovac - 84, 138.
Melentijevići - 105.
Meli Zenko - 58.
Memiševići - 104.
Mehmed, spahija - 80.
Mehmed, Smail-begov sin - 128.
Mehmed paša Bajrović - 104.
Mehmed Hasanagić - 139.
Miletkovići - 105.
Miloševići - 104.
Minići - 104.

Mita Dimitrijević (Ivan Kosačić), diplomata - 37.

Mujo Prijepoljac - 121.
Mula Ismail - 80.
Mula Mehmed - 80.
Mula Husein, mutevelija u Međuriječju - 80.
Mula Husein iz Rudog - 80.
Mulaosmanovići - 106.
Murat-beg Hasanagić - 122.
Musabegovići - 105.
Mustafa-beg Hasanagić - 122.
Mustafa, Hasan-agin otac - 75, 109, 115, 116.
Mustafa, Hasan-agin sin - 63, 81, 109, 115, 116, 117, 118.
Mustafa, Ferhatov sin - 119, 120.
Mustafa, azeban - 80.
Mustafa-paša Soikolović - 120.
Muhamed, pejgamber a.s. - 74, 75, 76.
Muhamed, Smail-begov sin - 128.
Muhamed, kadija u Novoj Varoši - 64, 74.

Nail, spahija - 80.
Nikačevići - 104.
Nikola Altomanović, župan - 8.

Omer Kurtić - 58.
Omerovići - 87.
Osman III, sultan - 39.
Ofenburg - 129.

Pašalići - 105.
Penezići - 104.
Peštovići - 105.
Polimci - 105.
Praše - 105.
Protići - 105.

Rade Bojanić, majstor iz Kasidola - 52.
Radojica Roljević - 136.
Raičevići - 104.
Rako Penezić, majstor iz Crnuga - 52.
Rakovići - 105.
Rasim Hadrović, slikar - 49.
Rašidagići - 104.
Ročajci - 105.
Roljevići - 105.
Rustem - 125, 128.
Rustemagići - 104.

Savići - 104.
Savo Derikonjić, arheolog - 126, 127.
Salih-beg - 80.
Salih, Smail-begov sin - 128.
Salih Topalović - 139.
Salko Hadži-Hamzić - 138.
Saračevići - 104.
Svetolik Borisavljević - 138.
Selimagići - 104.

Sinan-beg Boljanić, Hercegovački sandžakbeg - 28, 29, 39, 47.
Smail - beg - 138.
Smailbegovići - 6, 117, 128, 132.
Sokovići - 105.
Softići - 104.
Spasoje Jankovski - 58.
Staniša Marković - 35.
Stevovići - 104, 105, 130.
Strijelići - 105.
Sukići - 105.
Sulejman-beg - 111.

Tvrtko, bosanski ban - 8.
Topal Osman paša, bosanski valija (namesnik) - 50.
Topalovići - 105.
Turkovići - 105.

Uzunovići - 104.

Ferdinand, austrijski kralj - 20.
Ferhat, Hasan-agin najstariji sin - 39, 46, 63, 64, 78, 81, 110, 116, 117, 118, 119, 120, 122.

Hazim Šabanović, istoričar - 44.
Hajdarevići - 105.
Hamdija Kruševljaković - 44.
Hatidža Čar-Drnda - 22.

Hasan-aga, pribojski azeban - 5, 6, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 60, 62, 63, 64, 67, 75, 80, 81, 82, 83, 84, 88, 91, 106, 108, 109, 110, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 128, 130, 132, 133, 134, 139.

Hasan, vojvoda pribojski - 20.
Hasanagići - 6, 40, 50, 52, 84, 92, 106, 114, 116, 117, 119, 123, 128, 129, 132, 134.

Hafiz Zuković - 58.
Hadžiefendići - 105.
Hadži - Murtovići - 105.
Hadži-Hamzići - 104, 105.
Hadžidžane Agović - 85.
Hašim-beg - 120, 121.
Hašimbegovići - 128.
Hivzija Hasandedić - 117.
Husein, azeban - 80.
Husein aga Požegrmčanin - 80.
Husein-beg Hasanagić - 100.
Husein kapetan Gradašćević - 120, 121.
Husein paša Boljanić - 29.
Husovići - 106.

Cincovići - 104.

Čizmići - 105.

Čelahmetovići - 106.

Džemil-beg - 112, 129.
Džemil Gulhan - 102.

Šahinpašići - 128.
Šemsa, sestra Mehmed paše Sokolovića - 29.
Šerif, Rustemov sin - 129.
Šerif Hasanagić - 128.
Šećerovići - 104.
Širbeg Zaimović, arh. iz Kaknja - 55, 58.
Širmed, sin Milanov - 25.
Šukrija Hadži-Murtović - 139.

REGISTAR GEOGRAFSKIH POJMOVA

Anadolija - 40.
 Austro-Ugarska - 92, 100, 101, 103, 104, 135, 138.
 Babine - 104, 121.
 Bagrevine - 9.
 Balkansko poluostrvo (Balkan) - 12, 51, 101.
 Banja - vidi Manastir Banja
 Banja (naselje) - 24, 49, 92, 104, 140.
 Banja Luka - 29.
 Bar - 140.
 Beograd - 132, 140.
 Berane - 49.
 Berovo - 129.
 Beč - 132.
 Bečkerek (Zrenjanin) - 43.
 Bijelo Polje - 10, 36, 49, 62, 100, 101, 104, 120.
 Bić (planina) - 7, 8, 10, 11, 13, 90, 104.
 Boka Kotorska - 35.
 Boljanići - 94, 105.
 Boranovići - 39, 45, 75, 88.
 Bosna - 8, 13, 29, 33, 35, 36, 101, 120, 121, 132, 137.
 Bosanski drum (put) - 12, 13, 14, 15, 17, 48, 94.
 Bosanska kraljevina - 8.
 Bosanski sandžak - 14, 28, 50.
 Bosna i Hercegovina - 43, 55, 100, 101, 102, 105, 132.
 Brskovo - 8.
 Vasin Han - 13.
 Veletovo - 105.
 Višegrad - 13, 15, 34, 36.
 Višegradski kadiluk - 28.
 Vodice, srednj. grad - 8.
 Vraneš - 94.
 Gilhana - 61.
 Goleša - 104.
 Goražde - 49, 132.
 Gostivar - 58.
 Gusinje - 120.
 Dobrilovići - 97.
 Dobrun - 13, 28.
 Drina - 43, 102.
 Duga Poljana - 94.
 Dubrovnik - 35.

Dubrovački drum - 13.
 Egipat - 29.
 Žirča - 104.
 Župa kod Višegrada - 105.
 Zabrdje - 105.
 Zagreb - 132.
 Zadar - 10.
 Zvečan - 13.
 Zelenac - 92.
 Istanbul - 13, 35, 36, 49, 119, 120, 128.
 Jagat - vidi srednj. grad Priboj
 Jadransko more - 8, 36.
 Janjine, reka - 29.
 Jedrene - 13, 35, 36.
 Jeleč - 13.
 Jugoslavija - 87.
 Kakanj - 55.
 Kaludersko polje - 91.
 Kanada - 132.
 Kasidoli - 52.
 Klek, srednj. grad - 8.
 Kovin, srednj. grad - 8.
 Kolašin - 120.
 Kosovo - 104, 120.
 Kotor - 10.
 Kratovo - 48, 49, 104.
 Krnjača - 97.
 Kučin - 97.
 Lim, reka - 7, 10, 12, 13, 28, 30, 38, 39, 45, 47,
 75, 90, 91, 101, 104, 121, 131, 140.
 Lipljan - 120.
 Mažići - 24, 97.
 Mali do - 88.
 Makedonija - 58, 129, 132.
 Manastir Banja - 51, 92, 128.
 Maribor - 132.
 Mededa - 58.
 Medurečje - 29, 65.
 Mileševa, manastir - 8, 24, 26, 50.
 Mileševac, srednj. grad - 8.
 Miliješ - 104.
 Mitrovica - 13.

Mihailovci - 121.
Miškovac - 127.
Mokro - 13.
Mokronozi - 97, 104.
Morača - 35.
Mostina - 39.
Munikole - 58.

Nevesinje - 29, 31.
Nemačka - 129, 131.
Neretva - 35.
Nikšić - 105.
Nova Varoš - 13, 15, 20, 28, 34, 50, 64, 104, 138.
Novi Pazar - 10, 13, 15, 20, 28, 31, 33, 36, 62, 105, 120.
Novo Brdo - 12.
Novopazarski sandžak - 100, 101.

Obarci - 84, 87.
Osmansko Carstvo - 43, 44, 93, 94, 120.
Ohrid - 58.
Oštrik, srednj. grad - 8.

Peć - 49.
Pešter - 8.
Pljevlja - 29, 36, 49, 62, 101, 104, 105, 120, 128, 138.
Pljevaljski sandžak - 101.

Pobrežje - 10.
Podrinje - 17.
Požega - 34.
Požežmac - 104.
Polimlje - 8, 9, 13, 15, 17, 35, 50, 103, 138.
Polimlje, selo blizu Rudog - 105.
Potarje - 13.
Potpeć - 94.

Priboj, srednj. grad - 8, 9, 10, 11, 14.
Priboj - 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 75, 78, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 140.

Pribojska Goleša - 52.
Prijepolje - 10, 34, 36, 46, 50, 62, 100, 101, 104, 121, 128, 129, 138, 140.
Pristina - 12, 13.
Ravan, srednj. grad - 8.
Ras-Trgovište - 12.
Rogozina - 13.
Rožaje - 105.
Romanija - 13.
Rudo - 15, 34, 48, 65, 105, 120.
Rusija - 50, 100.

Sandžak - 35, 37, 94, 101.
Sarajevo - 13, 49, 50, 51, 52, 102, 103, 105, 117, 132, 140.
Sjeverin, srednj. grad - 8.
Sjemeč - 13.
Sjenica - 10, 12, 13, 14, 15, 36, 104, 120.
Sjениčki sandžak - 101.
Skender-pašina varoš - videti Nova Varoš
Skoplje - 13, 84.
Slavonija - 29.
Solun - 100.
Sofija - 13.
Srbija - 8, 35, 51, 100, 102, 138.
Srpska Despotovina - 8.
Stara Raška - 20, 101.
Stari Vlah - 11, 28, 33, 47, 64, 75.
Sumbulovac - 13.

Taslidža - vidi Pljevlja
Toci - 104.
Travnik - 121.
Trebinje - 81, 116, 117, 118.
Trebišnica - 43.
Trepča - 12.
Trst - 104.
Turska - 20, 33, 34, 50, 60, 61, 100, 103, 121, 132.

Uvac - 13, 102, 138.
Užice - 34, 140.

Francuska - 132.

Hercegovina - 8, 22, 29, 35, 100, 117.
Hercegovački Sandžak - 28, 29.
Holandija - 132.
Hreša - 13.

Carigrad - videti Istambul
Carigradski drum - videti Bosanski drum
Cernik - 29.
Crna Gora - 22, 100, 105, 138.
Crnuzi - 52, 104.

Čajniče - 29, 31, 51, 102, 105.
Čelice - 49.
Česmice - 127.
Češka - 132.
Čitlučko polje - 139, 140.

Šahovići - 94.
Štavalj - 13.

SPISAK ILUSTRACIJA

1. Srednjovekovni gradovi u srednjem Polimlju, 9
2. Grad Priboj (Jagat) na planini Bić, 11
3. Bosanski (Carigradski) drum, 14
4. Stari putevi u Polimlju, 15
5. Karavan, 18 - 19
6. Kiridžijsko zvono iz okoline Priboja, 23
7. Manastir Banja, 24
8. Manastir Mileševa, 26
9. Mehmed-paša Sokolović, veliki vezir Turskog Carstva, 30
10. Pazarni dan u Priboju s kraja XVIII veka, 32
11. Spahija, 40
12. Azap, 41
13. Orjentalni čelični luk (srednj vek) turski luk od bivoljeg roga, 43
14. Turska sablja i jatagan, 43
15. Deo Priboja iz druge polovine XIX veka, 49
16. Snimak mahfile stare džamije u Priboju, 53
17. Mimeter stare džamije, 54
18. Prota Vaso Petrović govori prilikom postavljanja kamena temeljca džamije u Priboju, 55
19. Nova džamija, 56
20. Unutrašnjost nove džamije sa ćursom i mihrabom i mimeterom, 57
21. Faksimil Hasan-agine vakufname, 68 - 73
22. Popis nepokretnosti Hasan-aginog vakufa iz 1927. godine, 83
23. Dokumenta o zakupu vakufskog hana, 85
24. Nova vakufska zgrada, 87
25. Shema razvoja Priboja, 91
26. Ručni žrvanj za so, 97
27. Stupa za preradu lana i konoplje, 98
28. Nišan Hasan-age ili njegovog sine Mustafe, 109
29. Nišan Ferhat-age, najstarijeg Hasan-aginog sina, 110
30. Nišan Sulejman-bega, Ferhatovog unuka, 111
31. Nišan Abdulah-bega, sina hadži Sulejmanovog, 111
32. Nišan Emine Ismail-begove, 112
33. Nišan Džemil-bega, sina Ibrahim-begova, 112
34. Nišan Ataulaha Hasanagića, 113
35. Staro groblje oko pribojske džamije, 114
36. Muhuri (i otisci) Ibrahim-bega Hasanagića, 121
37. Surmaluk i posudica za karanfilčić (vlasništvo Esada Hasanagića), 122
38. Tipovi kuća u Priboju s kraja XIX veka (crtež arheologa Sava Derikonjića), 126
39. Ulazna vrata i doksat stare kuće u Priboju, 127
40. Sablja i čibuk iz porodice Hasanagić, 129
41. Poslednji izgled fasade kuće Borisavljevića. Uticaj evropske arhitekture na gradnju u Priboju, 132
42. Trgovačka (sada ulica „12 januara“), glavna ulica starog Priboja sa Hasan-aginom džamijom u pozadini, 133
43. Rodoslovno stablo Hasanagića - grafički prikaz, 134

SADRŽAJ

Uvodna reč	5
Osnivanje naselja Priboj	7
Priboj - karavanska stanica na „Bosanskom putu“	12
Naseljavanje vojnuka i dalji razvoj naselja	16
Počeci islamizacije u Priboju	22
Izgradnja prve džamije i mekteba i Sinan-begove džamije	27
Ratovi, seobe i epidemije bolesti	34
O Hasan-agi i ulozi vakufa	38
Priboj u vreme Prvog srpskog ustanka	48
Obnova Priboja posle dvostruke paljevine. Ponovna izgradnja i rekonstrukcija džamije	51
Mekteb	59
Hasan-agina vakufnama	63

Hasan-agin vakuf
81

Urbani razvoj varoši
89

Promene stanovništva
93

Počeci razvoja zanatstva
96

Dolazak austro-ugarske vojske u Priboj
99

Doseljavanje stanovništva u drugoj polovini XIX i početkom XX veka
103

Nišani iz kruga pribojske džamije i natpisi na njima
107

O Hasan-aginim potomcima i dobijanju begovske titule
118

Stara gradska kuća
123

Sumarijum Hasan-aginog potomstva
130

Priboj u savremenom dobu
135

CIP

Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

911.375:93(497.11 Priboj)

DIZDAREVIĆ, Faruk

O Hasan-agi i njegovoj vakufnami : prilog o prošlosti Priboja /
Faruk Dizdarević. - Priboj : Zavičajni muzej, 2000 (Užice : Grafičar).
- 160 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 500. - Beleške uz tekst. - Summary. - Registar.

929.52 Hasanagići 949.711

a) Hasan-aga (18v) - Vakufnama
b) Hasanagići (bratstvo) c) Priboj - Istorija
ID=81984012

RODOSLOY HASANAGICA

